

**VİLÂYET SÂLNÂMELERİNE GÖRE ERZURUM
VİLÂYETİ (H.1310, 1317, 1318)**

Tunç AĞAVER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Prof. Dr. Selçuk GÜNAY

TARİH ANABİLİM DALI

2010

Her hakkı saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Tunç AĞAVER

**VİLÂYET SÂLNÂMELERİNE GÖRE ERZURUM VİLÂYETİ
(H.1310, 1317, 1318)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Selçuk GÜNAY**

ERZURUM – 2010

03/09 / 2010

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**VİLÂYET SÂLNÂMELERİNE GÖRE ERZURUM VİLÂYETİ (H.1310, 1317, 1318)**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03 /09 / 2010

Tunç AĞAVER

TEZ KABUL TUTANAĐI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Selçuk GÜNAY danışmanlığında, Tunç AĞAVER tarafından hazırlanan bu çalışma 03/09/2010 tarihinde aşğıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Selçuk GÜNAY

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Besim ÖZCAN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞAHİN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 03/09/2010

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VİLÂYET MERKEZ YÖNETİMİ

1.1. VÂLİ VE ERKÂN-I VİLÂYET.....	11
1.2. MECLİS-İ İDÂRE-İ VİLÂYET (VİLÂYET MECLİSİ).....	11
1.3. ADLİYE DÂİRESİ	13
1.4. İSTİNÂF MAHKEMESİ.....	13
1.5. BİDÂYET MAHKEMESİ.....	14
1.6. TİCÂRET MAHKEMESİ.....	15
1.7. TARİK KOMİSYONU	15
1.8. MUHASEBE-İ VİLÂYET KALEMİ	16
1.9. MEKTÛBİ-İ VİLÂYET KALEMİ.....	17
1.10. EVKAF MUHASEBE KALEMİ	17
1.11. NÜFÛS NEZÂRETİ	18
1.12. MAHKEME-İ ŞER'İYE KALEMİ.....	18
1.13. ZİRAAT BANKASI ŞUBESİ.....	18
1.14. BELEDİYE MECLİSİ.....	18
1.15. VERGİ TAHRİR KALEMİ.....	19
1.16. DEFTERHANE-İ HAKANİ KALEMİ.....	19
1.17. ORMAN İDÂRESİ	19
1.18. MÜHENDİS DÂİRESİ.....	20
1.19. DİĞER MEMURLAR	20
1.20. VİLÂYET TELGRAF ve POSTA İDÂRESİ	20
1.21. MATBAA-İ VİLÂYET.....	21
1.22. MERKEZ VİLÂYET POLİS DÂİRESİ.....	23

1.23. MÜHİMME ve ŞİFRE KALEMİ.....	24
1.24. NÂFİA KOMİSYONU	24
1.25. MAÂRİF DÂİRESİ.....	24
1.26. MEKTEB-İ İDÂDİ-İ MÜLKÎ.....	24
1.27. ZİRAAT MÜFETTİŞLİĞİ	25
1.28. ERZURUM RÜSÛMÂT NEZÂRETİ DÂİRESİ	25
1.29. NÜFÛS KALEMİ.....	25
1.30. TAHRİRÂT KALEMİ.....	25
1.31. ERZURUM RÜSÛMÂT MÜDÜRİYYETİ	26
1.32. KIZILDİZE RÜSÛMÂT MÜDÜRİYYETİ	26
1.33. VAN RÜSÛMÂT ME'MÛRU.....	27
1.34. MÜDİRİYYET-İ MEZKUREYE MÜLHAK RÜSÛMÂT ME'MÛRLARI.....	27
1.35. ERZURUM DÜYÛN-I UMÛMİYYE NEZÂRETİ DÂİRESİ.....	28
1.36. MUHASEBE KALEMİ	28
1.37. TAHRİRÂT KALEMİ.....	28
1.38. DÜYÛN-I UMÛMİYYE DÂİRELERİ	29
1.39. MÜLHAKAT-I ERZİNCAN MÜDÜRİYYETİ.....	29
1.40. MÜLHAKAT-I VAN MÜDÜRİYYETİ	29
1.41. MEMLEHA ME'MÛRİYYETLERİ	30
1.42. MÜLHAKAT-I SAĞIR MÜDÜRİYYETİ.....	30
1.43. MÜLHAKAT-I KEMAH MÜDÜRİYYETİ.....	30
1.44. BAYEZİD MÜDÜRİYYETİ.....	31
1.45. ELEŞKİRD MÜDÜRİYYETİ.....	31
1.46. BAYBURD MÜDÜRİYYETİ	31
1.47. KARAKİLİSE MÜDÜRİYYETİ.....	31
1.48. MÜLHAKAT-I MUHLİS MÜDÜRİYYETİ	32
1.49. MÜLHAKAT-I AĞA MÜDÜRİYYETİ	32
1.50. MÜLHAKAT-I KIRMIZI MÜDÜRİYYETİ	32
1.51. ERZURUM SEYYAR ME'MÛRLARI	32
1.52. ERZURUM DUHAN REJİ NEZÂRETİ DÂİRESİ.....	33
1.53. KARANTİNA ME'MÛRLARI.....	33

1.54. ERZURUM'DA BULUNAN DÜVEL-İ ECNEBİYYE KONSOLOSLARIYLA MAİYYET ME'MÛRLARI	34
--	-----------

İKİNCİ BÖLÜM

SANCAK VE KAZA'LAR

2.1. XIX. YÜZYIL TAŞRA TEŞKİLATLANMASINDA YAPILAN DÜZENLEMELERE GENEL BİR BAKIŞ	35
2.1.1. Erzurum Vilâyeti ve Sancağı.....	37
2.1.1.1. Erzurum Kazası	39
2.1.1.2. Ova Kazası.....	39
2.1.1.3. Tercan Kazası.....	40
2.1.1.4. Bayburt Kazası.....	42
2.1.1.5. İspir Kazası.....	45
2.1.1.6. Keskim (Kiskim) Kazası.....	47
2.1.1.7. Pasinler Kazası.....	48
2.1.1.8. Namervan Kazası.....	50
2.1.1.9. Hınıs Kazası.....	51
2.1.1.10. Tortum Kazası.....	52
2.1.1.11. Kiğı Kazası.....	54
2.1.1.11.1. Mal Kalemî	54
2.1.2. Erzincan Sancağı.....	56
2.1.2.1. Kemah Kazası.....	59
2.1.2.2. Refahiye Kazası.....	61
2.1.2.3. Kuruçay Kazası.....	62
2.1.2.4. Pülümür Kazası.....	63
2.1.3. Bayezîd Sancağı.....	63
2.1.3.1. Diyadin Kazası	66
2.1.3.2. Tutak Kazası.....	67
2.1.3.3. Kara Kilise Kazası	68
2.1.3.4. Eleşkirt Kazası	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT

3.1. ERZURUM SANCAĞI.....	72
3.1.1. Erzurum Kazası.....	72
3.1.2. Ova Kazası	74
3.1.3. Tercan Kazası	75
3.1.4. Bayburt Kazası	76
3.1.5. İspir Kazası	78
3.1.6. Keskim (Kiskim) Kazası	79
3.1.7. Pasinler Kazası	80
3.1.8. Namervan Kazası	82
3.1.9. Hıms Kazası	83
3.1.10. Tortum Kazası	84
3.1.11. Kığı Kazası	86
3.2. ERZİNCAN SANCAĞI	87
3.2.1. Kemah Kazası.....	88
3.2.2. Refahiye Kazası.....	89
3.2.3. Kuruçay Kazası	89
3.2.4. Pülümür Kazası.....	90
3.3. BEYAZIT SANCAĞI	91
3.3.1. Diyadin Kazası	91
3.3.2. Tutak Kazası	92
3.3.3. Kara Kilise Kazası.....	93
3.3.4. Eleşkirt Kazası	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORDU

4.1. SULTAN ABDÜLHAMİD DEVRİNDE ASKERÎ TEŞKİLÂT ve ORDU.....	95
4.2. 1310/1894'DE 4. ORDU TEŞKİLATI.....	96
4.2.1. Dördüncü Ordu-ı Hümayûn Müşiri	97
4.2.2. Erkân-ı Harbiye Dâiresi.....	97
4.2.3. Yaver-i Harb Müşir-i Ekremi	97

4.2.4. Erkân-ı Harbiye Dâiresi Birinci Şubesi.....	97
4.2.5. Erkân-ı Harbiye İkinci Şubesi.....	97
4.2.6. Yoklama Kalemi	97
4.2.7. Nüfûs Kalemi	98
4.2.8. Ordu-yı Hümâyûn Evrak Kalemi	98
4.2.9. Ordu-yı Hümâyûn Levazım Dâiresi	98
4.2.10. Levazım Birinci Şubesi.....	98
4.2.11. Şube-i Mezkûreye Mensub İdâre Zabıtı.....	98
4.2.12. Levazım İkinci Şubesi	98
4.2.13. Şube-i Mezkûreye Mensub İdâre Zabıtı.....	99
4.2.14. Levazım Üçüncü Şubesi	99
4.2.15. Şube-i Mezkûreye Mensub İdâre Zabıtı.....	99
4.2.16. Levazım Dördüncü Şubesi	99
4.2.17. Şube-i Mezkûreye Mensub İdâre Zabıtı.....	99
4.2.18. Erkân-i Harbiye Dâiresi.....	99
4.2.19. Divan-ı Harb Dâiresi	99
4.3. 1317/1901'DE 4.ORDU	100
4.3.1. Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşirî,	100
4.3.2. Erkân-ı Harb Dâiresi	100
4.3.3. Erkân-ı Harbiye Dâiresi İkinci Şubesi	100
4.3.4. Redif Yoklaması	101
4.3.5. İkinci Şube Nüfûs Kalemi.....	101
4.3.6. Ordu-yı Hümâyûn Evrak Kalemi.....	101
4.3.7. Ordu-yı Hümâyûn Levazım Dâiresi	101
4.3.8. Şube-i Mezkûre Mensûb İdâre Zabîtanı.....	102
4.3.9. Levazım İkinci Şubesi	102
4.3.10. Şube-i Mezkûre Measûb İdâre Zabîtanı	102
4.3.11. Levazım Üçüncü Şubesi.....	103
4.3.12. Şube-i Mezkûre Mensûb İdâre Zabîtanı	103
4.3.13. Levazım Dördüncü Şubesi.....	103
4.3.14. Şube-i Mezkûre-i Mensûb İdâre Zabîtanı	103
4.3.15. Ordu-yı Hümâyûn Vezne Me'mûrları	103

4.3.16. Erzincan Rüşd-î Askeri Mektebi Müdürü ve Zabitanıyla Hocagani ...	103
4.3.17. Dördüncü Ordu-yı Hümâyûna Mensûb Erzincan Bulunan Sanayi Şuabâtı Me'mûrin ve Zabîtanı.....	104
4.3.18. Ordu-yı Hümâyûn Mezkûr Sıhhiye Me'mûrları.....	105
4.3.19. "Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn'un Erzurum Vilâyeti" "Dahilindeki Nizâmiye ve Hamidiye ve Redif Alayları"	106
4.3.20. Erzurum Mekteb-î Rüşdiyye Askeriyesi Me'mûrları.....	107
4.3.21. Dördüncü Ordu-yı Hümâyûna Mensûb Olup Vilâyet Dâhilinde Bulunan Askerî Nizamîye-î Şahenenîn Alayları Erzincan'da Bulunan Yedinci Nişancı Taburu	108
4.3.22. On Üçüncü Livâya Mülhak Yirmi Beşinci Piyade Taburu	108
4.3.23. Yirmi Yedinci Piyade Alayı.....	109
4.3.24. Yirmi Sekizinci Piyade Alayı.....	109
4.3.25. Merkezi Hınıs' da Olan Onuncu Süvari Livâsı.....	110
4.3.26. On Dokuzuncu Süvari Alayı.....	110
4.3.27. Merkezî Karakilise'de Olan Birinci Lîva.....	110
4. 3.28. Yirmi Birinci Süvari Alayı	110
4. 3.29. Erzurum'da Bulunan Yirmi ikinci Süvari Alayı.....	110
4. 3.30. Pasinlerde Bulunan Yirmi Dördüncü Süvari Alayı	111
4.3. 31. Vilâyet Dahilinde Bulunan Hamidiye Süvari Alaylarının Erkân ve Ümerâ ve Zabîtanı	111
4.3. 32. Hamidiye ve Suvarî Alayları Kumandanlığı	111
4.3.33. Merkezi 1. Hamidiye Süvari Alayı (Tutak)	111
4.3.34. Merkezi 2. Hamidiye Süvari Alayı (Tutak)	112
4.3.35. Merkezi 3. Hamidiye Süvari Alayı (Tutak)	112
4.3.36. Merkezi 4. Hamidiye Süvari Alayı (Eleşkird)	112
4.3.37. Merkezi 5. Hamidiye Süvari Alayı (Karakilise)	113
4.3.38. Merkezi 6. Hamidiye Süvari Alayı (Karakilise)	113
4.3.39. Merkezi 7 . Hamidiye Suvarî Alayı (Tutak)	113
4.3.40. Merkezi 8. Hamidiye Süvari Alayı (Hasankale).....	114
4.3.41. Merkezî 9. Hamidiye Süvari Alayı (Bayezid)	114
4.3.42. Merkezi 10. Hamidiye Süvari Alayı (Diyadin)	114

4.3.43. Merkezi İl. Hamidiye Suvarî Alayı (Karakilise).....	115
4.3.44. Merkezi 12. Hamidiye Süvari Alayı (Karakilise)	115
4.3.45. Merkezi 26. Hamidiye Süvari Alayı (Hınıs).....	115
4.3.46. Merkezi 29. Hamidiye Süvari Alayı (Hınıs).....	116
4.3.47. Merkezi 32. Hamidiye Süvari Alayı (Hınıs).....	116
4.3.48. Merkezi 34. Hamidiye Süvari Alayı (Erzurum)	116
4.3.49. Merkezi 35. Hamidiye Süvari Alayı (Hınıs).....	117
4.3.50. Merkezi 36. Hamidiye Suvarî Alayı (Kığı).....	117
4.3.51. Merkezi 37. Hamidiye Süvari Alayı (Beyazıt)	117
4.3.52. Merkez 38. Hamidiye Süvari Alayı (Beyazıt).....	118
4.3.53. Merkezi 57. Hamidiye Süvari Alayı (Pasinler).....	118
4.3.54. Merkezi 61. Hamidiye Suvarî Alayı (Erzurum)	118
4.3.55. Dördüncü Ordu-yı Hümâyûna Mensûb Dördüncü Topçu Fırkası	119
4.3.56. Yirmi Dördüncü Seyyar Topçu Alayı (Erzurum)	119
4.3.57. Erzurum Kale Topçu Alayı	119
4.3.58. Erzurum'da Bulunan Alay ve Taburların Memurin Sıhhiyesi Erzurum Hastahanesi Tabib-i Evveli.....	120
4.3. 59. Dördüncü Ordu-yı Hümâyûna Mensûb Olub Vilâyet Dâhilinde Bulunan Asker-î Redife-î Şahenenin Fırka ve Livâlarıyla Alay ve Tabur Kumandanları Merkezi On Üçüncü Fırka Kumandanı.....	121
4.3. 60. Livâyâ Mensûb Kırk Dokuzuncu Alayı (Erzincan)	121
4.3. 61. Livâyâ Mülhak Elli Birinci Alayı (Erzurum)	122
4.3. 62. Livâ-i Mezkûre Mülhak Elli İkinci Alayı.....	123
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA	126
EKLER.....	129
Ek 1. Erzurum Vilâyeti.....	129
Ek 2. Erzurum Vilâyeti'nin 1310/1894'de Nüfûs Bilgileri.....	130
Ek 3. Erzurum Vilâyeti'nin 1317/1901 Yılı Nüfûs Bilgileri.....	131
ÖZGEÇMİŞ.....	134

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**VİLÂYET SÂLNÂMELERİNE GÖRE ERZURUM VİLÂYETİ
(H.1310, 1317, 1318)**

Tunç AĞAVER

Danışman: Prof. Dr. Selçuk GÜNAY

2010 – Sayfa: 134+XI

Jüri: Prof. Dr. Selçuk GÜNAY

Prof. Dr. Besim ÖZCAN

Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞAHİN

Bu araştırmada XIX. yy'ın ilk çeyreğinde Sâlnâmeler esas alınarak Erzurum vilâyeti'nin idari, ekonomik ve sosyal yapısı incelenmiştir.

Birinci bölümde Erzurum Vilayeti merkez yönetim birimleri, ikinci bölümde vilâyet kaza ve sancakları, üçüncü bölümde vilâyetteki sosyal ve ekonomik hayat ve dördüncü bölümde ise Erzurum vilayetinde bulunan dördüncü ordu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sâlnâme, Erzurum, II. Abdulhamid, Sancak, Kaza

ABSTRACT

MASTER THESIS

**CITY OF ERZURUM ACCORDING TO CITY YEARBOOKS
(1310, 1317, 1318 of the Hegira)**

Tunç AĞAVER

Advisor: Prof. Dr. Selçuk GÜNAY

2010 – Page: 134 + XI

Jury: Prof. Dr. Selçuk GÜNAY

Prof. Dr. Besim ÖZCAN

Assist. Prof. Hasan ŞAHİN

In this research, with respect of yearbooks in the first quarter of XIX. Century the administrative, economic and social structure of the City of Erzurum is surveyed.

In the first chapter central administration units of the City of Erzurum, in the second chapter towns and districts of the city, in the third chapter social ve economic life and in the fourth chapter fourth army based in the city of Erzurum are examined.

Key Words: Yearbook, Erzurum, Abdulhamid the Second, Sancak, Kaza

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İFM.	: İktisat Fakültesi Mecmuası
s.	: Sayfa
S.V.E.	: Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Erzurum, Aras, Çoruh ve Fırat'ın kaynaklarını aldığı yaylaya hâkim bir merkezdir. Anadolu'nun en eski şehirlerinden olan Erzurum, pek çok eski ve köklü medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İpek Yolu'nun geçiş noktasında olan şehir, stratejik konumu ve önemi nedeniyle pek çok kez işgallere de sahne olmuştur. XVI. yy'dan itibaren Osmanlı hâkimiyetine giren Erzurum, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sosyo-ekonomik ve siyasi süreçleri derinden hissetmiş ve yaşamıştır. Bu yüzden sık sık tarihi kaynaklarda da adından söz ettirmiştir. Ancak Erzurum Tarihi araştırmaları bu köklü tarihe rağmen pek gerilere dayanmamaktadır. Bu konuda atılan ilk adım Sâlnâmeler olup II. Abdulhamid devrine rastlamaktadır. Bu Sâlnâmeler, Mülkî, askeri ve tarihi açıdan önemli bilgiler vermekte, ait oldukları yılı geniş bir şekilde çeşitli yönleri ile tasvir etmektedirler. Sâlnâmeler fihrist ile başlayıp, hicri takvim esas alınarak bir tarih dizini oluşturulmuştur. Padişahların kısa hayat hikâyeleri anlatılmış II. Abdulhamit'e ait iki ferman neşredilmiştir. Ayrıca ilgili tarihe kadar Erzurum'da vâililik yapan tüm vâililer in bir listesi de verilmiştir. Akabinde Vilâyetteki mülkî-idari görevliler ve Vilâyetin sosyo-ekonomik yapısıyla ilgili tüm bilgiler aktarılmıştır. Bu çalışma ile Erzurum Sâlnâmeleri esas alınarak, şehrin döneme ait bir panoraması çıkartılmaya çalışılmıştır. Çalışmalar esnasında H.1317 tarihli Sâlnâmedeki bilgilerle, H.1318 tarihli Sâlnâmedeki bilgilerin birbiri ile aynı olduğu tespit edilmiş ve bundan dolayı sadece H.1317 tarihli Sâlnâmedeki bilgilere yer verilmiştir.

Bu çalışma esnasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım sayın Prof. Dr. Selçuk GÜNAY'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca sayın Prof. Dr. Besim ÖZCAN ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞAHİN'e çalışmama gösterdikleri ilgi nedeniyle şükran borçluyum.

GİRİŞ

Sâlnâmeler: “Sâlnâme” kelimesi, mensup olduğu Farsca lügatte “takvim” manasına “sal” yıl ve “name” yazılmış şey kelimelerinden doğmuş birleşik bir isimdir. Ancak kelimenin kazandığı anlam, “bir senelik hadiseleri göstermek üzere tertip olunan, “ait olduğu yılın müesseseler ve hal tercümelere gibi, çeşitli mevzularda son durumu kısaca bildiren eser mefhumlarıyla ilgilidir. Batı dillerinde “Almanach”, “Jahrbuch”, “Annal”, “Annuaire” ve “annual/Yearbook” şeklinde karşılık bulan bu kelime, bir ara “nevsal” kelimesiyle birlikte yaşamış, günümüz Türkçesi’nde yerini “yıllık” kelimesine bırakmıştır.¹

Dünyada ilk Sâlnâme XV. yüzyılın ikinci yarısında Viyana’da daha sonrada Macaristan’da yayınlanmış ancak süreli olarak yıllık neşrine XVI. Yüzyıl’da ortalarında Almanya’da başlanmıştır. Bu yayınları takiben Fransızlar ve İngilizler de bu yıllıkları çıkarmaya başlayarak Almanlardan geri kalmamaya ve belki de daha ileri götürmeye gayret ettikleri gibi diğer Avrupa devletleri onları takip etmişlerdir. Bu şekilde ortaya çıkan Sâlnâmelerin en önemlisi iki yüzyıldan fazla bir yayın hayatına sahip olan Fransa’nın Sâlnâme-i Krali’si (Almanak Royal) ile 1763 senesinde yayınlanmaya başlayan ve her sene neşr olunan Alman (Almanac do Gotha) resmi Sâlnâmesidir.²

Sâlnâmeler belli başlı dört gruba ayrılırlar;

Osmanlı Devlet Sâlnâmeleri: “Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye” adıyla devlet tarafından yayımlanan bu eserlerin ilki Koca Reşid Paşanın teşviki ile tarihçi Hayrullah Efendi, Ahmet Vefik Efendi ve Ahmet Cevdet Paşanın müşterek hazırladıkları 1263 H (1847 M) Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’dir. Sonra Vilâyet ve Nezâret Sâlnâmeleri yayına başlanmış, altı yıl sonra da bunları iki yıl ara ile hususi Sâlnâmelerin neşri takip etmiştir.³

Bunların içinde en küçüğü 1266/1850 yılına ait olup 95 sahifedir. En hacimli ise 1324/1906 yılına ait olan olup 1104 sahifedir. Devlet Sâlnâmeleri ilk yayınlandığı tarih olan 1263 H. (M 1847)den H.1328 (M 1912) ye kadar her yıl düzenli olarak yayınlanmıştır. En son cilt H. 1334 (M 1918) tarihini taşır.⁴

Vilâyet Sâlnâmeleri: Devlet Sâlnâmelerinin faydası görüldükten sonra Vilâyet ve Nezâret Sâlnâmeleri çıkarılmaya başlanmıştır. Vilâyet Sâlnâmelerinin ilki h. 1282’de Trabzon’da neşredilmiştir. Şemsettin Sami’ye göre bu tarihten önce Haleb Vilâyeti mektupçuluğunda bulunan İbrahim Halet Bey, Fihrist-i Vilâyet-i Haleb adı ile ilk Sâlnâmeyi

¹ Server İskit, “Sâlnâme”, *İslam Ansiklopedisi*, X, s. 104, .

² Hasan Duman, *Osmanlı Yıllıkları (Sâlnâmeler ve Nevsaller)*, İstanbul 1982, s. 17.

³ İskit, “Sâlnâme”, s. 134.

⁴ Duman, *Osmanlı Yıllıkları (Sâlnâmeler ve Nevsaller)*, s. 18.

tertip etmiş ve içindeki istatistik, iktisadi bilgilerden dolayı Bab-ı Ali'nin dikkatini çekmiştir. Bu eser her Vilâyete birer nüsha gönderilerek bundan numune alınıp Sâlnâmeler tertibi emredilmiştir. Hasan Duman'a göre ise ilk Vilâyet Sâlnâmesi H. 1283 (M. 1866) tarihinde neşredilen Bosna Vilâyeti Sâlnâmesi, son Vilâyet Sâlnâmesi ise 1337-1338 Mali (M. 1921-1922) tarihinde neşredilen Bolu Vilâyeti Sâlnâmesidir.⁵ Sâlnâme tertib ve neşrinde bazı Vilâyet İdârecileri büyük gayret göstermişlerdir. Vilâyet Sâlnâmeleri ait oldukları Vilâyetin idari teşkilatı, memur listeleri, mahallin tarihi, eski eserleri, coğrafyası, istihsali, iktisadi faaliyetleri, NüfûSu vb. bilgileri ihtiva eder. H. 1282 ile 1336 yılları arasında 527 adet Vilâyet Sâlnâmesi vardır.⁶

Resmî Kurum ve Kuruluşlara Ait Sâlnâmeler: Bazı Nezâretlerin ve resmi kurumların çıkardığı Sâlnâmeler bu guruba girer. Bunlar devlet yıllıkları ve Vilâyet yıllıkları kadar düzenli neşredilmemiştir. Bazı nazırlar kendilerine bağlı kuruluşların kanuni statüsünü belirlemek, daireleri yöneten görevlilerin isimlerini tespit etmek için Nezâret Sâlnâmeleri tertip ettirmişlerdir. Nezâret yıllıkları devlet ve Vilâyet yıllıkları ile karşılaştırılarak incelenirse o dönemdeki devlet kuruluşları, amme hizmetlerinin dairelere bölünüşü ve kadrolardaki görevliler hakkında daha çok ve daha doğru bilgiler sağlanabilir. Çünkü devlet yıllıklarında bazı yanlışlıkların önüne geçilememiştir. Resmi kurum ve kuruluşlara ait Sâlnâmelerin başlıcaları şunlardır: Sâlnâme-i Askeri (Harbiye Nezâreti ve Makam-ı Seraskeri tarafından Keçeçizade Fuat Paşa'nın seraskerliği sırasında neşrine başlanmıştır), 1914 yılında neşredilen Ordu Sâlnâmesi, Bahriye-i Ticariye Sâlnâmesi, Rasathane-i Amire Sâlnâmesi, Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umumiye, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Sâlnâmesi, Rûsûmât Sâlnâmesi, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye Sâlnâmesi, İlmiye Sâlnâmesi. Yıllıklar içinde önemli bir yer tutan nevsaller çeşitli konularda hazırlanmıştır. Resmi olanları da vardır. Belli başlıları; Milli Nevsal, Nevsal-i Milli, Nevsal-i Atai, Nevsal-i Afîyet, Musavver Eczacı Nevsalı, Nevsal-i Askeri, Nevsal-i Bahri, Nevsal-i Baytari.⁷

Özel Konulu veya Kişi ve Kurumlara Ait Sâlnâmeler: Özel Sâlnâmeciliğimizde şüphesiz en başta kurduğu matbaada en temiz ve en zarif Sâlnâme neşreden Ebuzziya Tevfik Bey gelir. Avrupa'da olduğu gibi gazete ve mecmualarda çıkan yazılardan seçerek almanaklar gibi Sâlnâme neşretmiştir. Bu tür Sâlnâmeler içinde sanat, meslek, sağlık ve

⁵ Duman, *Osmanlı Yıllıkları (Sâlnâmeler ve Nevsaller)*, s. 5.

⁶ İskit, "Sâlnâme", s. 135.

⁷ Eser Ebru, *Sâlnâmelere Göre 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Trabzon Vilâyeti*, Ankara 2003, ss. 2-3; Hasan Duman, *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsalleri*, C.I, Ankara 2000, ss. 11-13.

benzeri gibi sadece belli bir konuyu temel alanlar da vardır. Başlıca örnekler; Sâlnâme-i Hadika (Hadika gazetesinde neşredilen birkaç makale ve çeşitli bilgiler yer alır), Sâlnâme-i Türkî (İsmail Gaspıralı tarafından hazırlanmıştır. Rusya'da yaşayan Türklere ait bilgiler verir), Sâlnâme-i Gayret (Saraybosna'da Gayret Cemiyet-i Hayriyesi adındaki bir dernek tarafından Türkçe ve Boşnakça yayınlanmıştır), Zümrüt-ü Anka Sâlnâmesi, Diken ve İnci Sâlnâmesi.⁸

Erzurum Coğrafyası ve Tarihi: Erzurum Şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü'nde yer almaktadır.⁹ Aynı adı taşıyan ovanın güneydoğu yöresinde, Palandöken dağlarının kuzey eteklerinde hafif eğimli yüzeyler üzerinde kurulmuştur. Bu nedenle bir taraftan güneyde Palandöken Dağları eteklerindeki tepelik alanlara doğru genişleyen şehir, öte yandan da kuzey-kuzeybatı ve batıda Erzurum Ovası Alüvyal düzlükleri üzerinde genişlemektedir. 25.066 km²lik bir yüz ölçümüne sahip olan Erzurum, yaklaşık olarak 40⁰ N paraleli ile 41⁰ E meridyeni üzerinde bulunmaktadır.¹⁰ Şehrin, denizden yüksekliği 1850-2000 metredir. Kuzeyde Rize, batıda Dumanlı, Merye ve Kop, güneyde Cemal ve Bingöl, doğuda da Allahûekber dağları ile Ardahan yaylası Erzurum'un doğal sınırlarını oluşturmaktadır.¹¹ Doğu Anadolu'nun en soğuk bölümü üzerinde bulunan Erzurum, coğrafi konumu nedeniyle kış mevsiminin uzun ve soğuk, buna karşılık yaz mevsiminin ise oldukça kısa sürdüğü "şiddetli karasal" iklim özelliğine sahiptir.¹² Şehrin, XVII. yüzyıldaki iklim durumu hakkında, dönemin kaynaklarında birtakım bilgilere tesadüf olunmaktadır. 1627 yılında Erzurum'a gelen Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi, Erzurum'daki kış aylarını şu şekilde tarif etmektedir;

"Erzurum kış yurdu olduğundan şiddetli şitâlar olub her gâh vakt-i nehârda duman ve ebr düşüp dayanmak mümkün değildi. Ebr ve baran ve şiddetlü rüzgâr ve boran vakti olur. Akabinde karlar ile arz-ı zemin beyaz libas giyerdi¹³."

1632'de Erzuruma gelen Seyyah Tavernier'de aynı şekilde iklimin çok soğuk olmasından bahsetmektedir.¹⁴ 1645-1647 seneleri arasında Erzurum'da kalan Evliya

⁸ Eser, *Sâlnâmelere Göre*, s. 3.

⁹ Ahmet Necdet Sözer, "Erzurum'un Coğrafyası, Tabii ve Beşeri Özellikleri", (50.Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi), C. I, Erzurum 1973, s. 27.

¹⁰ Hayati Doğanay, İbrahim Güner, Hakkı Yazıcı, "Coğrafya", *Erzurum 98 İl Yılı*, Ankara 1999, s. 87.

¹¹ Hayati Doğanay, *Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları*, Erzurum 1983, ss. 7-11; Sırrı Erinç, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul 1953; S.V.E. 1317, s. 98; Besim Darkot, "Erzurum", *İA*, IV, s. 340.

¹² Darkot, "Erzurum", s. 341; Sözer, "Erzurum Coğrafyası" ss. 29-30.

¹³ Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi, *Topçular Katibi Abdulkadir efendi Tarihi*, (Haz. Ziya Yılmaz), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, ss. 672-673.

¹⁴ Jean Baptiste Tavernier, *Les Six Voyages de Jean Baptiste Tavernier, Ecuyer Baron Daubonne Qu'il a farten Turquie en Perse et aux. Inde*, I, Paris 1676, p. 18.

Çelebi, Erzurum'un iklimi hakkında şu bilgileri vermektedir. "*Gerçi şiddet-i şitâdan bağ ve bahçesi yokdur şitâsi şedid olur* " ve "*Ervâh-ı nâsda darb-ı meseldir kim bir dervişe "Kanden gelirsin? " derler "Berf rahmetinden gelirim " der. Ol ne diyardır derler sovuktau "Ere zülüm " olan Erzurum 'dur der. Anda yaz olduğuna rast geldin mi? derler derviş ey-dür; "Vallahi on bir ay yigirmi tokuz gün sakın oldum, cümle halkı yaz gelir derler amma görmedim " der. Yine Çelebi, "Bu şiddet-i şitâyı diyar-ı Azakda ve Dest-i Kıpçak 'da erbain ve zemheri geçirdik böyle keskin kış görmedik" ifadesini kullanmaktadır.¹⁵ XVII. yüzyıla ait kaynaklarda civardaki dağlarda bitki örtüsünün fakir olduğu ve şehrin ihtiyacı olan odunun uzak mesafeden getirildiği belirtilmektedir.¹⁶ Erzurum'un coğrafi konumundan dolayı tarihi süreç içerisinde İran, Hind ve Orta Asya'dan gelen yolların Akdeniz'e ulaştığı önemli bir güzergâh noktası olmuştur. Anadolu'ya ulaşan yollar için önemli bir menzil noktası olduğu gibi Anadolu'dan İran, Kafkasya ve Orta Asya'ya giden yollar için de yine uğrak merkezi özelliği taşımıştır. Tarım bölgede ağırlıklı olup nadaslı tarım uygulamasına dayalıdır. Coğrafi şartlar sulu tarım yapılmasını bile zor bir hale getirmektedir. Ormanlar ilde çok az bir yer tutarlar.¹⁷*

Erzurum ovasında tarih öncesi yerleşmenin çevre mağaralarda, Karasu ve kolları üzerinde bulunan ve ilk iskân yerleri olan höyüklerden 1944'de Karaz, 1960'da Pulur, i 961 'de Güzelova, Tufanç ve 1965'de Dumlu dağları eteğinde Hadelemek ve Kanber Köyleri arasındaki ikiz tepelerde yapılan kazı çalışmalarında elde edilen eserler, milattan önce 4000 yılına kadar götürmektedir.¹⁸ Erzurum, Doğu Roma İmparatorluğu zamanında, İmparator II. Theodosios'a nispeten "Theodos Şehri" anlamına gelen Theodosiopolis olarak adlandırılmıştır.¹⁹ Bölge halkı burayı daha sonra Karin veya Karnoikalak adıyla anmışlardır. Belâzürî, bölgeye hakim olan kişinin ölümü üzerine yerine geçen Kali adlı karısı tarafından kurulduğu için şehre Araplar'ın Kalikala dediklerini söyler. Türkler, eski çağlardan beri, yerleşim gören ovadaki Erzen'i fethettikten sonra (1048-1049) buradaki halkın bir kısmının sığındığı Theodosiopolis için Erzen adını kullanmışlardır. Ancak Siirt tarafında Erzen ismini taşıyan başka bir yerleşimle karıştırılmaması için de buraya Anadolu'ya ait olduğunu belirtmek üzere ismin sonuna Rum kelimesini eklemişlerdir. Nitekim burada basılan Selçuklu

¹⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul 1335, II, ss. 215-216,

¹⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, s. 216; Kâtib Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1145, II, s. 423,

¹⁷ Darkot, "Erzurum", *Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum* 1317, s. 341; Hayati Doğanay, *Şehr-i Mübarek Erzurum*, Erzurum 1984, ss. 318-321.

¹⁸ Hamit Zübeyir Koşay, *Karaz ve Pulur Kazısı 1960 Mevsim Çalışmaları Raporu*, Ankara 1964, s. 4.

¹⁹ İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum*, İstanbul 1960, s. 10.

paralarında şehrin adı Erzenür-Rûm, Erzen-i Rûm ve Erz-i Rûm şeklinde yazılmıştır. Daha sonra bu ad Arz-ı Rûm olmuş, nihayet bugünkü Erzurum şeklini almıştır.²⁰ Anadolu'ya yönelik İran saldırılarına karşı muhtemelen 415-422 yılında kurulmuş olan Erzurum'un ilk dönemleri hakkında aydınlatıcı bilgilere sahip değiliz. Erzurum şehri 502-503 yıllarında İranlıların eline geçmiş, 504 yılında da Bizanslılar tarafından tekrar geri alınmıştır. Hz. Osman zamanında Habip bin Mesleme komutasındaki kuvvetler 653 yılında şehri ele geçirmişlerdir.²¹ Fetihten sonra Erzurum'u bir üs olarak kullanan Müslümanlar buradan doğuya ve kuzeye akınlar düzenlemişlerdir. Şehir 686 yılında Bizanslıların eline geçmişse de 700 yılında tekrar geri alınmıştır. Bizans ordusunun 751 yılındaki kuşatmasına karşı büyük direnme gösteren Erzurum, 753 yılında yeniden Bizanslılar tarafından ele geçirilmiştir. Bizans ordusu kumandanı Kusan şehri yağmaladığı gibi, halkın bir kısmını katletmiş, bir kısmını da esir almıştır. Ardından Halife Mansur 756 yılında bir ordu gönderip şehri kurtarmıştır²². Halife Mehdî Billâh zamanında Erzurum'a Türk birlikleri yerleştirilmiş, daha sonra 948 yılında şehir tekrar Bizanslıların eline geçmiştir.²³ Bizans tarihçileri Erzen ile Kalikalâ'nın 1048 yılında İbrahim Yinal ve Kutalmış tarafından ele geçirildiğini belirtirler. Daha sonra tekrar Bizans hâkimiyetine geçen şehir, Bizans ordusunun Malazgirt'te yenilmesinden sonra 1071 yılında kısa bir süre de Bizans'ın Gürcü asıllı generallerinden Gregorios Bakurian'ın İdâresine girmiştir. Ancak Sultan Alparslan zaferden sonra Erzurum'un çevresini Emir Saltuk'a iktâ olarak vermiş ve onun aynı yıl Erzurum'u fethetmesi ile şehirde Türk hâkimiyeti kesin olarak başlamış, Büyük Selçuklu Devletine bağlı Saltuklular Beyliğinin temelleri atılmıştır.²⁴ Büyük Selçuklu Devletinin parçalanmasından sonra bu beylik 1157 yılında Anadolu Selçuklu Devletine bağlanmıştır. II. Süleyman Şah da Saltukoğulları Beyliğini ortadan kaldırarak 1202 yılında Erzurum'u kardeşi Muğisüddin Tuğrul Şaha iktâ olarak vermiştir. I. Alaeddin Keykûbat meşhur kumandanlarından Mübarrüziddin Çavlı'yı Erzurum'a Subaşı tayin ederek yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı şehri tahkim ettirmiş ve gerekli tedbirleri aldırıştır. Erzurum 1202 yılında Moğol ordusu kumandanı Baycu Noyan

²⁰ Tahsin Akgün, *Erzurum'un Tarihçesi*, Ankara 1968, s. 11; Cevdet Küçük, "Erzurum", *DİA*, İstanbul 2005, XI, ss. 321-322.

²¹ Mükrem Halil Yınanç, "Erzurum" . *İA*, IV, ss. 345-346.

²² El-Belazuri, *Futuhu'l-Buldan*, (Çev. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 283; Mehmed Nusret, *Tarihçe-i Erzurum*, İstanbul 1338, ss. 20-21.

²³ Tahsin Aşiroğlu, "Erzurum İlinin Tarihçesi" *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*, Erzurum 1973, s. 68.

²⁴ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, s. 35; Fahrettin Kırzioğlu, *Kars-Arpaçay Boyları Eski Merkezi Ani Şehri Tarihi (1018-1236)*, Ankara 1982, s.21.

tarafından tahrip edilmiş ve halkın çoğu kılıçtan geçirilmiştir.²⁵ Anadolu Selçuklu Devleti 1243 yılındaki Kösedağ yenilgisinin ardından, Moğolların hâkimiyetini tanıyınca şehir bundan etkilenmiştir. Anadolu'ya "çeşitli vesilelerle akınlar düzenleyen Moğol ordularının uğrak yeri olmasından dolayı çok zarar görmüştür. Şehir halkı başka yerlere göç etmiş, 1308 yılında Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra İlhanlılara bağlanmışsa da bu devletin 1335 yılında parçalanmasından sonra en karışık dönemini yaşamıştır.²⁶ İlhanlıların bıraktığı boşluktan faydalanmak isteyen bir takım Nüfuslu Beyler, Erzurum ve çevresini mücadele alanı haline getirmişlerdir. Bilhassa Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen aşiretlerinin mücadeleleri sırasında büyük tahribata uğrayan şehir, daha sonra 1336 yılında Sultan Noyan'ın oğlu Hacı Togay'ın eline geçmiştir. Emir Çoban'ın torunu Şeyh Hasan 1340 yılında Erzurum'a gelerek Togaylılar'ı şehirden uzaklaştırmıştır. Erzurum 1360 yılında Eretnaoglularının ve onların Erzincan valisi olan Mutahharten'in nüfuzu altına girmiş, 1385 yılında Karakoyunluların eline geçen şehir, 1387 yılında bütün Doğu Anadolu ile birlikte Timur ordularınca istila edilmiştir²⁷. Şehri tahrip eden ve halkın büyük kısmını katleden Timur, 1400 ve 1402 yılında iki defa daha Erzurum'a gelmiştir. Ankara Savaşından dönerken şehrin İdâresiini 1403 yılında tekrar Mutahharten'e vermiş, Mutahharten'in ölümünden sonra Yusuf Ali adında bir Türkmeni buraya kumandan tayin etmiştir. Timur 1405 yılında ölünce Erzurum'da Karakoyunlular ile Akkoyunlular arasındaki mücadele yeniden alevlenmiştir. Bu iki Türkmen Beyliği arasında 1435 yılında Karaz civarında cereyan eden kanlı savaşı Karakoyunlular kazanmıştır. Akkoyunluları destekleyen Timurlular, Karakoyunluları uzaklaştırarak Erzurum'a bir kez daha hâkim olmuşlardır. Ancak fazla kalmayıp çekilmelerinden sonra Karakoyunlular burayı 1436 yılında ele geçirmişlerdir. Nihayet Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Karakoyunlu Beyliğine 1467 yılında son vermiştir. Uzun Hasan'ın Erzurum üzerinde büyük etkisi olmuş, onun tarafından konulan ve halk arasında "Hasan Padişah Kanunu" olarak bilinen kanunname Osmanlı fethinden sonra da bir süre yürürlükte kalmıştır. Otuz beş yıl Akkoyunlu yönetiminde kalan şehir, 1480-1490 yıllarında Safavî propagandalarından bir hayli etkilenmiştir. Safavî hükümdarı Şah İsmail Akkoyunlu Beyliğini ortadan kaldırarak

²⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1999, ss. 251-253.

²⁶ Claud Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000, ss. 91-95.

²⁷ Enver Konukçu, *Selçuklular'dan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, s. 26; İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Emir Sulduz ve Demirtaş", *Bellekten xxxi/124*, Ankara 1967, ss. 600-646.

1502 yılında Erzurum'a hâkim olmuştur.²⁸ Şehri tahrip ettiği gibi halkı Şiiliğe zorladığından Sünnî halk bir başka yere göç etmiş ve bu yüzden şehir ıssızlaşmıştır. Safavîler üzerine yürüyen Yavuz Sultan Selim Çaldıran'a gidip gelirken Erzurum'un çok yakınında konakladığı halde şehre girmemiştir. Çaldıran Savaşından sonra 1514 yılında Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmı Osmanlı yönetimine girmiş ve civarı ele geçirildiği halde Erzurum'un fethedilmesi bölgedeki İran nüfuzunun tamamen kaldırılmasına kadar gecikmiştir.²⁹ Bu sırada Erzurum'un kimin elinde bulunduğu bilinmemektedir. Ancak Yavuz Sultan Selim'in gönderdiği Fetihnameden şehrin Sevindik Han adında birinin hâkimiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Padişahın istediği zahireyi göndermemesinden bu kişinin daha sonra İran'a meylettiği tahmin edilmektedir. Erzurum'un ancak Mısır Seferinden sonra 1518-1519 tarihleri arasında Osmanlı yönetimine dâhil edildiği sanılmaktadır. Nitekim bölgenin 1520-1530 yıllarında yapılan tarihlerin genel sonuçlarını içine alan Karaman Rum Vilâyeti Tahrir Defterinde, Erzurum, Osmanlı sınırları içerisinde gösterilmektedir.³⁰

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeniden imar edilen ve iskâna açılan Erzurum, İran üzerine yapılan seferler sırasında önemli bir askeri üs haline getirilmiştir. Matrakçı Nasuh Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn Seferine çıkarken, 5 Eylül 1534 yılında buraya gelmiş, 1554 yılında da Nahcıvan Seferi dönüşünde yirmi dört gün kadar burada kalmıştır. Şehrin askeri yönden önemi Erzurum'un gelişmesine yardımcı olmuştur. Şehir, Anadolu ve Karadeniz'den doğuya giden büyük askeri ve ticari yolun üzerinde başlıca merkez olma konumuna yeniden kavuşmuştur. Daha sonraki İran Savaşları sırasında da Osmanlı ordularının toplandığı, erzak ve mühimmatın depolandığı başlıca ikmal ve hareket üssü olma özelliğini korumuştur. Şark Seferi Serdar-ı Lala Mustafa Paşa Erzurum'da iki kış geçirmiş, ondan sonra serdar olan Sinan, Ferhat ve Özdemiroğlu Osman Paşalar da karargâhlarını burada kurmuşlardır. İran ile 1590 yılında yapılan anlaşma sonunda bölge geçici bir süre için emniyete kavuşmuştur.³¹ Ancak yine de bir serhat şehri olan Erzurum'un devamlı tehdit altında kalması, burada muhafaza için sürekli olarak fazla sayıda yeniçeri bulunmasını gerektirmiştir. İçkaleyi hâkimiyetlerine alan yeniçeriler, şehirde bazı karışıklıklara yol

²⁸ Abu Bakr-ı Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekiriyye*, (Haz. F.Sümer), Ankara 1964, II, s. 571; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s. 196.

²⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1994, II, s. 268,

³⁰ Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı. Kuruluş ve Genişleme Devri*, TTK. Yay., Ankara 1998, s. 45.

³¹ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, İstanbul 1993, ss. 8-23; Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas ellerini Fethi (1451-1590)*, İstanbul 1976, ss. 175-184.

açmışlar, 1591 yılında şehir halkıyla yeniçeriler arasında olaylar meydana gelmiştir. Bu durum İstanbul'un müdahalesini gerektirmiştir. Fakat bu mesele başka isyanların çıkmasına da zemin hazırlamış, İran Savaşları sırasında sayıları iyice artan yeniçeriler, Erzurum halkına vergilerle baskı yapmaya çalışmışlardır. Yeniçerilerin zulüm ve haksızlıkları halkın nefretini iyice artırırken, bu sıra da Celali Ayaklanmaları da Anadolu'yu kasıp kavurmuştur. Erzurum, Celalilerin ve yeniçeri düşmanlarının başlıca merkezi durumuna gelmiştir. Eski bir Celali olan Erzurum Beylerbeyi Abaza Paşa, II. Osman'ın yeniçeriler tarafından öldürülmesi üzerine onun kanını dava ederek Erzurum'daki yeniçerileri öldürmüş ve büyük bir isyan başlatmıştır. İran tehdidinin artması üzerine Revan Seferine çıkan IV. Murat, Erzurum'a da uğrayarak bir hafta burada kalmış ve bir takım imar faaliyetlerini başlatmıştır.³² XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Erzurum'un askeri önemini yeniden ön plana çıkarmıştır. Bu savaşlar sırasında Ruslar ilk defa Güney Kafkasya'da Osmanlılara rakip olarak ortaya çıkmışlardır. Devlet İran ve Rusya'ya karşı Erzurum'u güçlendirmek için bir takım tedbirler alınmışsa da başarı sağlanamamıştır. Bölgede ortaya çıkan bazı nüfuzlu kişiler ile beylerbeyliğini rüşvetle ele geçiren vâliler, bunların uygulanmasını devamlı şekilde önlemişlerdir. Bu arada III. Selim Nizâm-ı Cedîd Ordusunun masraflarını karşılamak üzere Erzurum'un bazı gelirlerini İrad-ı Cedîd Hazinesine bağlamıştır. Fakat halk asayişsizlik yüzünden göç ettiği için vergiler toplanamamıştır. Ayrıca padişahın eyaletlerle ilgili kararına karşı çıkan Erzurum vâlisi Gürcü Osman Paşa, 1803 yılında isyan etmiş, üzerine gönderilen kuvvetler isyanı bastırmıştır.³³ XIX. yüzyılda şehrin askeri önemi daha da artmış, ancak bu sıradaki askeri durum çok zayıflamıştır. Bir savaş çıktığı sırada şehri savunacak yeterli asker mevcut değildir. Yeniçeriler ise askerliklerini unutmuşlar, çiftçilikle uğraşmışlardır. Bu durumdan faydalanmak isteyen İran 30.000 kişilik bir ordu ile Erzurum üzerine yürümüştür. Fakat orduda çıkan kolera salgını yüzünden barış istemek zorunda kalmış, 28 Temmuz 1823 yılında imzalanan Erzurum Anlaşması ile savaş son bulmuş ve İran aldığı yerleri geri vermiştir. Askeri bakımdan zayıflayan şehir, Rusların tehdidi altına girmiştir. General Paskevic kumandasındaki Rus ordusu 8 Temmuz 1829 günü Ermenilerin gösterileri arasında şehre girmiştir. Erzurum Osmanlı yönetimine geçtikten sonra ilk defa istilâya uğramıştır. Ruslar burayı harekât üssü haline getirmeye çalışırken, imzalanan Edirne Anlaşması gereğince 14 Eylül 1829 yılında şehri

³² Bilgehan Pamuk, *XVII Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*, İstanbul 2006, ss. 50-52.

³³ Cevdet Küçük, "Erzurum", *DİA*, İstanbul 2005, XI, s. 323.

geri vermek zorunda kalmışlardır. Üç aylık Rus işgali Erzurum'a büyük zararlar vermiş, Müslüman halkın bir kısmı başka yerlere göç ettiği gibi Ruslar çekilirken çoğu sanat erbabı olan Ermenileri de birlikte götürmüşlerdir. Şehri yağmalayan ve pek çok nadide sanat eserini de beraberlerinde götüren Ruslar, İç kaleyi tahkim etmek üzere taş ihtiyacını gidermek için bir takım cami, türbe ve binaları da yıkmışlardır. Edirne Anlaşması ile Gürcistan üzerindeki hâkimiyeti tanınan Rusya'ya karşı yegâne savunma hattını oluşturan Erzurum'un önemi daha da artmıştır. Bölgeyi iyi tanıyan Esat Muhlis Paşa 1830 yılında Erzurum beylerbeyliğine tayin edilmiş, altı yıl bu görevde kalan Esat Muhlis Paşanın gayretleriyle Erzurum'un yeniden imarı ve kalenin tahkimi gerçekleştirilmiştir. 1839 yılında Tanzimatın uygulanması da şehirde karışıklıklara yol açmıştır. Erzurum'da ilk köklü tedbirlere 1864 yılından sonra girişilmiştir. Bu tarihte ilk defa telgraf hattı çekildiği gibi çevreyle irtibatı sağlayan yollar yapılmıştır. Bunun hemen ardından Erzurum yeniden Rus tehdidiyle karşı karşıya gelmiş, 93 Harbinin çıkmasından sonra Ruslar Anadolu'nun kilidi sayılan Erzurum'u ellerine geçirebilmek için harekete geçmişlerdir. 25.000 kişilik ordusu ile Erzurum Kalesine çekilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Rusların 5 Kasım 1877'de yaptıkları teslim teklifini kabul etmeyerek mücadeleye hazırlanmıştır. Başta Nene Hatun olmak üzere Erzurum halkının büyük desteği ile 8-9 Kasım gecesi Aziziye ve Mecidiye Tabyalarında Ruslara karşı büyük bir zafer kazanılmıştır. Savaşla alınamayan şehir 31 Ocak 1878'deki Edirne Mütarekesi ile Ruslara teslim edilmişse de 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile Ruslar boşaltılmıştır.³⁴ Ermeniler, Osmanlı Devletini parçalamak isteyen büyük devletlerin siyasetlerine alet olarak Erzurum'u da içine alan bir Ermeni devleti kurma hayaline kapılmışlardır. 1880'lerden itibaren dış destekli faaliyetlerine başlamışlar, Hükümetin 4 Ağustos 1903 yılında çıkardığı hayvanat ve şahsi vergi kanununun halk arasında meydana getirdiği hoşnutsuzluk Ermeniler tarafından çok iyi değerlendirilmiş ve 15 Mart 1906 yılında bu vergiler de bahane edilerek isyan çıkarılmıştır. 20 Mart 1907 yılında bazı düzenlemeler yapılarak isyan bastırılmaya çalışılmışsa da olayların ardı arkası kesilmemiştir. II. Meşrutiyet ilanından önceki karışıklıklar ve Jön Türklerin takip ettiği yanlış politikalar yüzünden Erzurum, Ermeni örgütlerinin merkezi haline gelmiştir. Taşnak Sutyun adlı Ermeni tedhiş örgütü merkezini Erzurum'a nakletmiş ve I. Dünya Savaşından önce genel kongresini de burada yapmıştır. Kongrede alınan gizli kararlara

³⁴ Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan, Zerrin Köşklü; *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*, Erzurum 2008, s. 204

göre Ermeniler harp başladıktan sonra Ruslara yardım etmişlerdir. Osmanlı hükümeti çıkardığı tehcir kanunu gereği harp sırasında Ruslarla iş birliği yapan Ermenileri Temmuz 1915 yılından itibaren Erzurum'un dışına göç ettirmeye başlamıştır. Ancak Ruslar savaşın başından itibaren başlıca hedef seçtikleri Erzurum'a, Ermenilerin de yardımıyla 16 Şubat 1916'yılında girmişlerdir. Üçüncü defa Rus işgaline uğrayan Erzurum'un Müslüman halkı ordu ile birlikte çekilerek, Anadolu içlerine göç etmiştir. Onlardan boşalan yerlere ise Rusya'dan getirilen Ermeniler yerleştirilmiştir.³⁵ Rusya'da 1917 yılında çıkan ihtilal Erzurum için kurtuluşun başlangıcı olmuştur. Ruslar'ın bir plan dâhilinde Doğu Anadoludan çekildikleri halde Ermeniler çeteler oluşturarak, Erzurum ve çevresinde silahlı faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bilhassa Rus ordusu kumandanlarından Ermeni komitacı Antranik'in yönettiği çete Erzurum şehrinde büyük katliam gerçekleştirmiş, şehir yakılıp yıkılmış adeta ıssız bir köy haline getirilmiştir. Kâzım Karabekir Paşa Kumandasındaki Türk birlikleri harekete geçerek 12 Mart 1918 yılında Erzurum'u Ermenilerden kurtarmışlar ve şehirde yeniden düzen kurulunca başka yerlere göç etmiş olan Erzurumlular yavaş yavaş yurtlarına geri dönmüşlerdir. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla bölgede yeni bir durum ortaya çıkmış, mütarekenin 7. ve 24. maddeleri Erzurum halkını kuşkuya düşürmüştür. Doğu Anadolu'da Ermenilerin Büyük Ermenistan idealleri karşısında Erzurumlular kendi üzerine düşen milli görevi yerine getirerek 10 Mart 1919'da Vilâyet-i Şarkiye-i Müdefaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin bir şubesini Erzurum'da açmışlardır. Mustafa Kemal Paşa 3 Temmuz 1919'da Rauf Bey, Miralay Kazım, Binbaşı Hüsrev Miralay İbrahim Tali, Binbaşı Refik Beyler ile birlikte Erzurum' a gelmiştir. Kazım Karabekir Paşanın göstermiş olduğu bağlılık İstanbul'la sıkıntılı ilişkiler içerisinde bulunan Atatürk'ü rahatlatmıştır. 5 Temmuz 1919'da yakın arkadaşları ile Erzurum'da toplanan Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadeleyi gerçekleştirecek kadroyu burada oluşturmuştur. 23 Temmuz 1919'da kongre açılmış, bu çalışmalar 7 Ağustosa kadar sürmüştür.³⁶

³⁵ Enver Konukçu, *Şehr-i Mübarek Erzurum*, Ankara, ss. 124-133.

³⁶ Enver Konukçu, *Selçuklular'dan Cumhuriyete Erzurum*, 1992, ss. 753-790.

BİRİNCİ BÖLÜM VİLÂYET MERKEZ YÖNETİMİ

1.1. VÂLİ VE ERKÂN-I VİLÂYET

Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'nde Vâliler yönetim hususunda hükümdarın mutlak vekilleriydi. Ancak Tanzimattan sonra Vâliler in yetkileri azaltıldı. Süreç içerisinde ortaya çıkan bir takım olumsuz sonuçlar neticesinde Vâliler in yetki ve sorumluluğu yeniden artırıldı. Ancak bu dönemde merkeziyetçilik güçlendirilmeye çalışıldığı için Bab-ı Ali'nin kontrolü altında merkezle sürekli ilişkisi olan bir İdâreci konumundaydı. 1864 ve 1871 Vilâyet nizamnameleri merkezi hükümetteki görev bölümünü taşra yönetimine de getirmişti Vâlinin maiyetindeki defterdar, Ticâret ve ziraat müdürü, Nüfus Müdürü gibi memurlar onun kontrol ve emrindeydiler. Ancak görevlerini kendileri planlıyor ve yürütüyorlardı.³⁷

1310/1894'de Erzurum Vâlisi birinci dereceden Osmanî ve birinci dereceden Mecidi nişanlarına sahip Ferik Hasan Hayri Paşa'dır. Erkân-ı Vilâyet hâkim Vecih Efendi, Defterdar Kudsi Efendi, Mektubi Osman Zeki Bey, Müftü Ali Avni Efendi, jandarma kumandanı Mehmet Emin Bey'den oluşmaktadır.

1317/1901 yılında ise Vilâyet Vâlisi Osmanî ve Mecidi nişanları sahibi olan Şerif Mehmet Rauf Paşa'dır. Erkân-ı Vilâyet ise Naip Hacı Ahmet Reşat Efendi, Vâli muavini İbrahim Efedendi, Defterdar Farit Bey ve mektubi Ali Rıza Efendi'den oluşmaktadır.³⁸

1.2. MECLİS-İ İDÂRE-İ VİLÂYET (VİLÂYET MECLİSİ)

Vilâyet İdâre Meclisi geniş ölçüde merkezi hükümet memurlarının otoritesine bağlı yürütme yetkisi olan ve devamlı toplanan bir unsurdur. 1864–1871 nizamnameleri, İdâre meclislerinin görevleri ve kuruluş biçimi yönünden çok az farklılıklar gösterirler. 1871 nizamnamesinde merkezi hükümet memurlarından kurul üyesi olanların sayısı artırılmış bu yolla İdâre meclisinde seçilmiş üyelerin rolü daha da azaltılmak istenmiştir. Bu nizamname idari yargıya ait bazı konularda da meclise danışma yetkisi vermektedir. Ancak meclisin denetim yetkisi yoktu. Meclis ahalinin memurlar hakkındaki şikâyetlerini değerlendiriyordu. Bu yönüyle bir çeşit disiplin kurulu

³⁷ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Ankara 1985, ss. 67.

³⁸ *S.V.E. 1317*, s. 121.

fonksiyonuna sahipti. Vilâyet İdâre meclislerinin görevleri karar ve danışma olarak iki kısımda incelenebilir. Bugünkü il ve ilçe kurullarının görevleri arasında bulunan idari anlaşmazlıkları inceleme ve memurlara disiplin cezası verme hakkına sahipti. 1871 nizamnamesinin 78. maddesiyle meclislerin idari görevleri memurlar hakkında tahkikat Vilâyet hudutları içerisindeki Livâ ve kaza İdâre meclisleri ile mahkemeler ve memurlar arasındaki uyuşmazlığın çözümü ahaliyle hükümet arasında ve ahalinin kendi aralarında vergi alınması ve toplanmasından doğan itirazların incelenmesi gibi konuları kapsıyordu.

Vilâyet İdâre Meclisi Livâ ve kaza merkezlerinde kurulması öngörülen belediye daire ve meclislerinin kararlarını faaliyet ve giderlerini kontrol eden organ olarak da görevlendirilmiştir. Bundan başka Vilâyet umumi meclisinin ve Bâb-ı Âli'nin onayı ile Vilâyet vergi gelirinin alınması ve toplanması ile de görevlendirilmiştir.

Meclis İdârelerinin çalışma usullerinin önemli bir yanı da görüşülecek konuların gündeme Vâli tarafından alınmasıdır. Bununla beraber bu organların görevlerini bilgi ile ve usulüne uygun yerine getirdiği söylenemez. Ya önemsiz konular Bâb-ı Âli'ye kadar ulaştırılıyor ya da meclis yetkilerini aşarak her konuya ve bu arada yargı organlarının işlerine de karışıyordu. Gerçekte meclislerin müzakereleri ve kararlarının uygulanıp usulünün ayrı bir nizamname ile düzenlenecek 1864–1871 statülerinde belirtildiği halde böyle bir nizamname çıkmamış meclislerin toplantı usulü toplantı zamanı kararların uygulanması geleneğe ve Mülkî amirin sağduyusuna bırakılmıştır.³⁹

Sâlnâmeye göre 1310/1894'de Erzurum Vilâyetinde idâri meclis üyeleri Naip Efendi, Defterdar Efendi, Mektûbi Bey, Müfti Efendi, Ermeni milleti murahhası Patrik vekili ser Piskopos Memas Efendi ve Katolik milleti murahhası Karabet Efendi'den oluşmaktadır. Bunlar tabii aza olup ayrıca Mehmet Sait Efendi, Mehmet Derviş Efendi, Govunet Efendi ve Gavril Efendi de müttehaz azalarıdır. Ayrıca Vilâyet ittihamiye heyetinde ise Mehmet Derviş Efendi ve Gaun'i Efendi bulunmaktadır. İdâre kaleminde ise Başkâtip Ali Sırrı Efendi, Muavin Fuat Bey, Refik İsmail Efendi, mukayyit Mehmet Efendi ve Akif Efendi bulunmaktaydı.⁴⁰

1317/1901'de ise tabii azalar Naip, muavin, defterdar, mektubi, müftü hacı Lütfullah Efendi, Katolik milleti murahhası ser Piskopos Karabet Efendi, Ermeni murahhası vekili Zavon Efendi, mü'ntehibi azalar ise Akif Bey, Tefvik Efendi, Artin

³⁹ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete*, s. 68.

⁴⁰ *S.V.E. 1310*, s. 88.

Efendi ve Zakar Efendi'den oluşmaktadır. Vilâyet ittihamiye heyeti ise Tevfik Bey, Zakar Efendi ve zabıt kâtibi Mehmet Bey'den oluşmaktaydı.

1317/1901'de kaydedilen müdde-i umumi ve müstantik dairesi ise müdde-i umumi Mûayin Efendi müstantik meclis İdâre ikinci amiri İsmail Rafet Efendi ve katib Tevfik Bey'den oluşmaktaydı.⁴¹

1310/1894'da müstantik dairesinde ser müstantik Galip Bey ve ikinci müstantik Mehmet Efendi görev yapmakta olup ayrıca müdde-i umumi kâtibi Cevdet Efendi, hesap kâtibi Nazım Bey, mukavelat muharrir Abdullah Enveri Efendi, Refik Mehmet Durak Efendi, hesap kâtibi Nazım Bey, icra memuru İsmail Efendi ve icra mübaşiri Emin Efendi çalışmaktaydı.⁴²

1.3. ADLİYE DAİRESİ

Adliye Encümenleri 1310/1894'de tarihinde İstinâf Reisi Ula Naib Efendi mahkeme reisi olup azalar ise İstinâf mahkemesi ceza reisi İsmail Hakkı Efendi, İstinâf mahkemesi müdde-i umumiyesi Ahmet Lütü Efendi, Bidâyet Mahkemesi Ceza Reisi Osman Nacit Efendi, Ticâret mahkemesi Reisi Abdullah Münip Efendi, müdde-i Umumi muavini Hüseyin Hüsnü Efendi, Encümen kâtibi İstinâf başkâtibi Arif Hikmet Efendi, Adliye Dairesi Heyet-i ittihamiyesi de Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Reisi ile iki azadan oluşmaktadır.⁴³

1317/1901'de ise Adliye Encümeni, İstinâf Mahkemesi birinci reisi adliye encümeni reisi olup azalar ise İstinâf Ceza Mahkemesi Reisi İstinat Mahkemesi müdde-i Umumiyesi Bidâyet mahkemesi birinci reisi, Bidâyet mahkemesi ceza reisi, Ticâret mahkemesi reisi, merkez müdde-i umumi muavini Encümen kâtibi, İstinâf baş katibinden oluşmaktaydı. Adliye Dairesi Heyeti ittihamiyesi de Bidâyet mahkemesi ceza Dâiresi Reisi ile iki azadan oluşmaktadır.⁴⁴

1.4. İSTİNÂF MAHKEMESİ

İstinâf Mahkemesi 1310/1894'de ve 1317/1901 yılında hukuk dairesi ve ceza dairesi olarak kendi içinde ikiye ayrılmaktaydı.

⁴¹ S.V.E. 1317, s. 122.

⁴² S.V.E. 1310, s. 88.

⁴³ S.V.E. 1310, s. 89.

⁴⁴ S.V.E. 1317, s. 126.

Hukuk Dairesi: 1310/1894'de İstinâf mahkemesi hukuki dairesinde Naib Efendi Reis olarak görev yapmaktaydı. Azalar ise Mehmet Efendi, Tanil Efendi, Mehmet Efendi, Allahverdi Efendi ve Aza mülazımı Emin Bey'den oluşmaktaydı.⁴⁵

1317/1901 yılında ise hukuk dairesinin reisliğini yine Naib Efendi yürütmekteydi. Azalık görevlerini ise Ethem Efendi, Mardiros Efendi, Tevfik Bey ve Serkis Efendi yürütmekteydiler. Bu tarihte aza mülazımı ise Emin Nazım Bey'dir.⁴⁶

Ceza Dairesi: 1310/1894'de ceza dairesine İsmail Hakkı Efendi reislik etmektedir. Şerif Efendi, Karabet Efendi, Casim Bey azalık yapmaktaydı Azalık kadrosunda bir tane de münhal bulunmaktadır. Aza mülazımı Şükrü Efendidir.⁴⁷

1317/1901 yılında ise Ceza Dâiresi Reisi İsmail Sami Efendi idi. Azalar ise Cazim Bey, Stefan Efendi, Şükrü Bey ve Malkon Efendi'dir. Aza mülazımı yine 1310/1894'da olduğu gibi Şükrü Efendi'dir. Mahkemenin kalemi 1310/1894'da Zabıt katibi Hafız Sabri Efendi, Zabıt Katibi Hafız Efendi, Zabıt Katibi Necip Efendi, Zabıt Katibi Sadık Efendi'den oluşmaktaydı.

1310/1894'de Başkatib Cemal Efendi, Zabıt Katibi Arif Bey, Zabıt Katibi Hafız Mustafa Efendi, Zabıt Katibi Fehim Efendi, Zabıt Katibi Hafız Dursun Efendi'dir.⁴⁸

1317/1901 yılında ise başkatib Rüştü Bey'dir. Zabıt kâtibi Hafız Faik Efendi, Zabıt Kâtibi Seyit Efendi, Zabıt Kâtibi Nuri Efendi, Zabıt Katibi Akif Efendi'den oluşmaktadır.⁴⁹

1.5. BİDÂYET MAHKEMESİ

1310/1894'da Bidâyet Mahkemesi kendi içerisinde hukuk dairesi, ceza dairesi ve istintak dairesi olarak üç daireye ayrılmaktaydı. Hukuk Dairesi Reisi Ahmet Cemil Efendi olup Ziya Efendi ve Simon Efendi dairenin azalarıydılar. Aza mülazımı ise Mustafa Bey'dir. Bu tarihte ceza dairesi reisi ise Osman Naşit Efendi olup, Rıza Efendi ve Yordam Efendi ise azalardır. Aza mülazımı ise Rüştü Bey'dir. Bu iki dairenin kâtipleri baş katib Cemal Efendi, Zabıt Kâtibi Arif Bey, Zabıt Kâtibi Fehim Efendi, Zabıt Kâtibi Hafız Mustafa Efendi, Zabıt Katibi Hafız Dursun Efendi'den oluşmaktadır. İstintak dairesinde ise ser müstantik Galip Bey ve ikinci müstantik Mehmet Efendi

⁴⁵ S.V.E. 1310, s. 89.

⁴⁶ S.V.E. 1317, s. 126.

⁴⁷ S.V.E. 1310, s. 89.

⁴⁸ S.V.E. 1310, s. 89.

⁴⁹ S.V.E. 1317, s. 127.

görev yapmaktadır. Ayrıca bu dairede müdde-i umumi katibi Cevdet Efendi, hesap katibi Nazım Bey, mukavelat muharriri Abdullah Enveri Efendi, Refik Mehmet Durak Efendi, icra memuru İsmail Efendi, icra mübaşiri Emin Efendi görev yapmaktadır.⁵⁰

1317/1901 yılında ise Bidâyet mahkemesi hukuk dairesinde Reis Ali Naili Efendi olup Rıza Efendi, Mıgırdıç Efendi dairesinin azalarıdır. Aza mülazımı ise Teyfik Bey'dir. Ceza dairesinde ise Reis Abdülfenah Efendi olup azalar Arif Bey ve Simon Efendi'dir. Aza mülazımı da Ahmet bey'dir. Bu tarihte Bidâyet mahkemesi kaleminde baş katib Necip Efendi, Zabıt Kâtibi Besim Bey, Zabıt Katibi Rüştü Efendi, Zabıt Katibi Rasim Efendi, Zabıt Katibi Ahmet Efendi görev yapmaktadır. Mütde-i umumi muavinliği dairesinde ise muavin Mehmet Fehim Efendi ve mukayyet ikinci Katibi Dursun Efendi görev yapmaktadır. Mahkemenin istintak dairesinde ise ser müstantik Abbas Efendi ve ikinci müstantik Mustafa Efendi görev yapmakta olup katib Emin Efendi mukavelat muharriri Fehim Efendi, Refik Mustafa Efendi, mübaşir Hasan Ağa, icra memuru Mustafa Bey, mübaşir Sabri Efendi, mübaşir Ali Ağa ve Hüseyin Ağa görev yapmaktadırlar.⁵¹

1.6. TİCÂRET MAHKEMESİ

1310/1894'de Ticâret mahkemesi reisi Abdullah Münip Efendi olup daimi azalar Rıza Bey ve Agop Efendi'den geçici azalıklar ise Hafız Hasan Efendi, Hacı Haşim Efendi, Dimitri Efendi ve Ohannes Ağa'dan oluşmaktadır. Mahkemenin baş kâtibi Yusuf Efendi olup diğer katibler ise zabıt katibi Tevfik Efendi, Zabıt Katibi Sabri Efendi, Zabıt Katibi Rüştü Efendi, Zabıt Katibi Mustafa Efendi'dir.⁵²

1317/1901 yılında ise mahkeme reisi Ahmet Ratib Efendi'dir. Daimi azalar Cevdet ve Karabet Efendi'dir. Geçici azalar ise Muhtafa ve Arekil Efendi'dir. Bu tarihte mahkemenin katibleri ise baş katib Ali Rıza Efendi başkanlığında zabıt kâtibi Faik Bey, Mustafa Efendi ve mukayyet Ahmet Efendi'dir.⁵³

1.7. TARİK KOMİSYONU

1310/1894'de tarihli Sâlnâmede Vâlinin başkanlığını yaptığı bir komisyon olup azalıklarını meclis İdâre azasından Derviş Efendi, Nüfûs Nazırı Mehmet Bey, Belediye azasında Abdulhamit Bey, Ziraat Bankası Şube Müdürü Osman Faik Efendi,

⁵⁰ S.V.E. 1310, s. 90.

⁵¹ S.V.E. 1317, s. 127.

⁵² S.V.E. 1310, s. 90.

⁵³ S.V.E. 1317, s. 128.

sermühendis Şartıye Efendi ve katib Hüseyin Efendi'den oluşmaktadır. Ayrıca bu komisyona ilaveten istatistik komisyonu da mevcut olup Vilâyet defterdarı komisyonun başkanıdır. Azalar ise mektubi-i vilâyet, rüsûmât nazırı, ma'ârif müdürü, vergi müdürü, orman müfettişi, mahkeme-i istinâf başkâtibi, defterhane memurundan oluşmaktadır. Diğer bir komisyon olan sicil-i ahval komisyonu ise mektubi-i vilâyet reisliğinde olup mektubi kalemi mümeyyizi, vergi müdürü, mektubi kalemi Ser Müsevvidi Fevzi Efendi, ve Ser Müsevvid Ahmet Hamdi Bey ve Vilâyet-i Evrak Müdürü Salih Efendi'den oluşmaktadır.⁵⁴

1.8. MUHASEBE-İ VİLÂYET KALEMİ

1310/1894'de muhasebe-i Vilâyet kalemi mümeyyiz Mehmet Derviş Efendi Başkanlığında mesalih-i canıye kâtibi Faik Efendi, cetvel müsevvidi Kahraman Efendi ve Rıfat Efendi, Cetvel müsevvidi muavini Tayyar Efendi, cetvel mübeyyizi Halil Efendi, cetvel mübeyyizi Tevfik Bey, cetvel mübeyyizi Salih Efendi, maaş ve medfuat kâtibi Hamdi Efendi, Emirname mukayyidi Halil Efendi, Varidat ve mesarifat mukayyidi Süleyman Hulusi Efendi, Havalât mukayyidi Ali Efendi, maişet mukayyidi Rasim Efendi, diğer maişet mukayyidi Medet Bey, Evrak mukayyidi Ağâh Bey, Refiki Raif Bey, mübeyyiz şefik bey, diğer mübeyyiz Abdullah Efendi ve defterci İbrahim Efendi'den oluşmaktaydı. Sandık Emını ise Ahmed Efendi'dir.⁵⁵

1317/1901 yılında ise mümeyyiz Ahmed Cezzar Efendi olup, mesalih-i cariye kâtibi Faik Efendi, merkez kâtibi Süleyman Efendi, masraf kâtibi Kahraman Efendi, varidat kâtibi Rasim Efendi, Evrak mukayyidi Şefik Efendi, mübeyyiz Asaf Efendi, mübeyyiz Şevki ve Salim Efendi, sandık emını Mehmed Recep Efendi, sandık Emını yardımcısı Nazım Bey, Ali Efendi, Adil Efendi, Ağâh Bey, Refiki Seracettin Efendi, defterci İbrahim Efendi, hükümet dava vekili Hacı Hafız Mustafa Efendi, Tayyar Efendi ve Mihran Efendi'den oluşmaktadır. Vergi dairesinde ise müdür Aziz Efendi, Mizan baş kâtibi Hafız Süleyman Efendi, vergi kâtibi Mehmet Akif Efendi, Refik Mehmet Halis Efendi, Refiki Markar Efendi, Refterdi Abduh Efendi'den oluşmaktadır. Bu tarihte Tahrir-i Emlak komisyonu vergi müdürü reisliğinde Abduh Bey, Ali Bey, Sogoman Efendi ve Artin Efendi'den meydana gelmekteydi.⁵⁶

⁵⁴ S.V.E. 1310, s. 91.

⁵⁵ S.V.E. 1310, s. 91.

⁵⁶ S.V.E. 1317, s. 125.

1.9. MEKTÛBÎ-İ VİLÂYET KALEMİ

1310/1894'de mümeyyiz Mehmet Tayyar Efendi başkanlığında ser müsevvid Mehmet Fevzi Efendi, müsevvid Ahmet Hamdi Bey, müsevvid Ömer Şevki Efendi, telgraf mukayyid ve müsevvidi muhafızı Mehmet Vehbi Efendi'den oluşmaktaydı. Bunlar kalemin birinci sınıf memurlarından olup, ikinci sınıf memurları ise Mustafa Bey, Ömer Necati Efendi ve Akif Efendi'den oluşmaktadır. Üçüncü sınıf memurlar ise Ziya Efendi, Asım Bey, Talat Efendi, Nazım Efendi, Salim Bey, Refik Efendi, Faiz Efendi, İsmail Efendi'dir. Mülazimler ise Şahin Efendi, İhsan Bey, Şevki Bey, Hakkı Efendi, Vilâyet Evrak Müdürü Salih Efendi, mukayyid Mehmed Bey, mukayyid Şükrü Efendi, arzuhal mukayyid Hasan Efendi olup, Hakkı Efendi, Ali Efendi, Maksut Efendi diğer memurlardır.⁵⁷

1317/1901'de ise mümeyyiz Ahmed Hamdi Bey'in başkanlığında ser müsevvid Mahmud Celaleddin Efendi, müsevvid Ömer Şevki Efendi, müsevvid ve telgraf mukayyidi Vehbi Efendi, müsevvid Akif Efendi, müsevvid Ömer Necati Efendi ve müsevvid Mustafa Bey çalışmaktadırlar. Ayrıca mümeyyiz Hemayak Efendi, mümeyyiz Nazım Bey, mümeyyiz Hasib Bey, mümeyyiz Maksuz Efendi, mümeyyiz Abdurrahim Efendi, mümeyyiz Osman Efendi, mülazım Mithat Efendi, Ziya Efendi, Salim Bey, Ahmed Bey ve Tevfik Bey çalışmaktaydı. Evrak odasında Müdür Salih Efendi, Mukayyed Hacı Mehmet Efendi, mukayyed Hasan Efendi, mukayyed İbrahim Efendi, mülazım Nusret Efendi, Hakkı Efendi ve Rıza Efendi'den oluşmaktaydı.⁵⁸

1.10. EVKAF MUHASEBE KALEMİ

1310/1894'de bu kalemde muhasebeci Hüseyin Hüsnü Efendi, Baş katib Tevfik Bey, ikinci baş katib Mehmed Şükrü Efendi'den oluşmaktaydı. Bu kalem içerisinde de müftünün başkanlığında Evfak muhasebecisi Hacı Hüseyin Efendi, Esad Efendi ve Süleyman Efendi'den oluşan Tekii-i Evkaf Komisyonu bulunmaktaydı.⁵⁹

1317/1901'de Evkaf Muhasebecisi Hüseyin Hüsnü Efendi, Başkatib Tevfik Bey, Katib-i Sarû Mehmed Şakir Efendi'den oluşmaktaydı.⁶⁰

⁵⁷ S.V.E. 1310, s. 92.

⁵⁸ S.V.E. 1317, s. 123.

⁵⁹ S.V.E. 1310, s. 92.

⁶⁰ S.V.E. 1317, s. 130.

1.11. NÜFÛS NEZÂRETİ

1310/1894'de Nazır Mehmed Bey, baş katib Muharrem Bey, mülazım Bekir Efendi, mülazım Cesim Bey'den oluşmaktadır.⁶¹

1317/1901 yılında ise Nazır Mehmed Efendi, başkatib Hasan Tahsin Efendi, mukayyed Said Bey'in memuriyetinde Nüfûs nezameti görevi yapmaktaydı.⁶²

1.12. MAHKEME-İ ŞER'İYE KALEMİ

1310/1894'de baş katib Hazık Efendi, Ömer Tevfik Efendi, Mustafa Rıza Efendi, Muhzır Hasan Efendi ve Yusuf Ağa mahkeme-i şeriyye kaleminin memurlarıdır.⁶³

1317/1901 yılında ise Başkatib Mustafa Rıza Efendi, Refiki Ahmed Efendi, Katib Haşim Efendi ve Rüşdü Efendi, Mukayyed Fazıl Efendi, Mazhar Yusuf Ağa ve Nazım Ağa'dan oluşmaktadır.⁶⁴

1.13. ZİRAAT BANKASI ŞUBESİ

1310/1894'de Müdür Osman Faik Efendi ve reis vekili Necip Efendiler olup Mustafa Efendi, Ohannes Efendi, Numune Çiftlik Müdürü Konstantin Efendi, şube kâtibi Şakir Efendi, sandık emini Nüvid Bey, mukayyed Abdulkadir Efendi ve Nerzaret Efendi şubenin memurlarıdır. 1317/1901 yılında şube kaydı bulunmamaktadır.⁶⁵

1.14. BELEDİYE MECLİSİ

1310/1894'de reis Şükrü Bey olup ikinci başkan Tabip İrfan Efendi'dir. Abdulhamid Bey, Tevfik Efendi, Abdi Bey, Ohannes Efendi, Vefik Bey, Nazaret Efendi, muhasebe kâtibi Ziya Efendi, sandık emini Hakkı Efendi mühendis vekili Mösyö Satinte eczası vekili Vasilyaki Efendi, ser teftiş Ahmed Efendi belediye meclisinin azalarıdır.⁶⁶

1317/1901 yılında Reis Abdulhamid Bey, ikinci başkan, Tabib Şerif Yusuf Efendi'dir. Hacı Meded Ağazade Ali Bey, Çakmurzade Tevfik Efendi, Cafer Efendizade Vefik, Basyan Karabet Efendi, Katib Ziya Efendi, Mukayyid Akif ve Necib Efendiler, Sandık

⁶¹ S.V.E. 1310, s. 93.

⁶² S.V.E. 1317, s. 125.

⁶³ S.V.E. 1310, s. 93.

⁶⁴ S.V.E. 1317, s. 130.

⁶⁵ S.V.E. 1310, s. 93.

⁶⁶ S.V.E. 1310, s. 93.

Emini Mehmed Efendi, Mühendis Kolağası Nuri Efendi, Eczacı Kasti Efendi, Mühendis Kolağası, Nuri Efendi, Ser-teftiş Ahmed Efendi belediye meclisinin azalarıdır.⁶⁷

1.15. VERGİ TAHRİR KALEMİ

1310/1894'de müdür Hasan Hüsnü Efendi olup, mizan-ı umumi kâtibi Hafız Süleyman Efendi, Mustafa Nail Efendi, Refik Akif Efendi, Defterci Mehmed Efendi, mülazım Hilal Efendi ve Seraci Efendi kalemin diğer memurlarıdır. Tahrir-i emlak komisyonundan ise Tahrir vergi müdürü ve komisyon başkanı Abdulhamit Ferit Bey olup Ragıp Efendi, Karabet Ağa ve Artin Ağa, Tahrir-i Emlak komisyon üyeleridir.⁶⁸

1317/1901 yılında Tahrir-i vergi kaleminde müdür Aziz Efendi olup nizam başkâtibi Hafız Süleyman Efendi, vergi kâtibi Mehmed Akif Efendi, Mehmed Halis Efendi, Markar Efendi, defterci Abduh Efendi, dairenin memurlarıydılar. Tahri-i vergi müdürü Aziz Efendi'nin başkanlığında Abduh Bey, Ali Bey, Sagomen Efendi, Artin Efendi'den oluşmaktaydı.⁶⁹

1.16. DEFTERHANE-İ HAKANİ KALEMİ

1310/1894'de memur Mehmet Emin Efendi, baş kâtip Yusuf Hüsnü Efendi, 2. katib Hüseyin Hüsnü Efendi, merkez tapu katibi Mehmed Halid Efendi'den oluşmaktaydı.⁷⁰

1317/1901 yılında ise memur Mustafa Şerif Efendi, baş katib Yusuf Hüsnü Efendi, 2. katib Hüseyin Hüsnü Efendi ve merkez kâtibi Mehmed Hamdi Efendi'den oluşmaktadır.⁷¹

1.17. ORMAN İDÂRESİ

1310/1894'de müfettiş Salih Efendi İdâre kâtibi Osman Nuri Efendi, merkez sancağı süvari memuru Hüseyin Efendi ve kolcu Niyazi Efendi'den oluşurken, H.1317 yılında ise orman ser müfettişi Ali Rıza Efendi, İdâre katibi Hamdullah Şefik Efendi, Tezkire muharriri Ferid Efendi, ondalık memuru Şevki Efendi, piyade Nazım Efendi,

⁶⁷ S.V.E. 1317, s. 149.

⁶⁸ S.V.E. 1310, s. 93.

⁶⁹ S.V.E. 1317, s. 125.

⁷⁰ S.V.E. 1310, s. 94.

⁷¹ S.V.E. 1317, s. 145.

merkez piyade Abdulkadir Efendi ve merkez piyade Ali Rıza Efendi'den oluşmaktadır.⁷²

1317/1901 yılında Orman Ser-müfettişi Ali Rıza Efendi, Orman İdâre Katibi Hamdullah Şefik Efendi, Merkez Orman Süvari Memuru Edib Efendi, Merkez Tezkire Muharriri Ferid Efendi, Merkez Ondalık Memuru Şevki Efendi, Merkez Piyade Korucusu Nazım Efendi, Merkez Piyade Abdulkadir Efendi, Merkez Piyade Ali Rıza Efendi' den müteşekkildir.⁷³

1.18. MÜHENDİS DÂİRESİ

1310/1894'de başmühendis Şartıye Efendi, mühendis Satorito Efendi, kondüktör Osman Feyzi Efendi, ser kondüktör Ohannes Efendi ve diğer kondüktör Arif Efendi ile katib Hafız Arslan Bey'den oluşmaktaydı.⁷⁴ 1317/1901 yılında ise bu dairenin kaydı bulunmamaktadır.

1.19. DİĞER MEMURLAR

1310/1894'de diğer memurlar başlığı altında Vilâyet tercümanı Mihail Efendi, hükümet dava vekili Hacı Hafız Efendi, hapishane müfettişi emeklisi Yüzbaşı Mustafa Efendi ve hapishane memuru Abdurrahman Bey'in isimleri kaydedilmiştir.⁷⁵

1317/1901 tarihli Sâlnâmede böyle bir başlık bulunmamaktadır.

1.20. VİLÂYET TELGRAF ve POSTA İDÂRESİ

1310/1894'de Erzurum Vilâyet Telgraf ve Posta idâresi baş müdürü Tahsin Efendi'dir. Kurumun seyyar müfettişi ise Raşit Efendi olup, Mehmet Şakir Efendi ve Tevfik Efendi adında iki tane de yardımcısı vardır. Erzurum Telgraf ve Posta Müdürü İsmail Hakkı Efendi olup, yabancı dil telgraf memuru Düve Ciyadis Efendi'dir. Muhabir baş memuru Abdullah Talat Efendi olup, Ahmet Lütfi ve Mehmed Akif Efendiler, ikinci memur olup İbrahim Efendi ve Yusuf Haki Efendiler 3. memurdur. Posta kâtibi ise Ali Efendi'dir.⁷⁶

⁷² S.V.E. 1310, s. 94.

⁷³ S.V.E. 1317, s. 132.

⁷⁴ S.V.E. 1310, s. 94.

⁷⁵ S.V.E. 1310, s. 94.

⁷⁶ S.V.E. 1310, s. 94.

1317/1901 tarihli Sâlnâmede Başmüdür Hafız Nafiz Efendi, Müfettiş Muavini İsmail Hakkı Efendi, Başkatib Hacı İbrahim Ethem, ikinci Katib Mehmed Said Efendi, Muhasebe Mukayyidi Ahmed Bican Efendi, Anbarcı Mustafa Sıdkı Efendi, Tahrîrât Mukayyidi Şemseddin efendi, Müdavim Refik Efendi olup makinacı kadrosu ise boş bulunmaktadır.⁷⁷

Karantina Me'mûrları: 1310/1894'de Erzurum karantina inspektörü Doktor Saat Efendi olup katib Ahmed Fuad Efendi, süvari gardiyanı Ali Ağa ve piyade gardiyanı Mehmed Ağa, diğer karantina memurlarıdır.⁷⁸

1317/1901 yılında ise inspektör Geroman Efendi olup, katib Maruk Efendi, süvari gardiyanı Ali Ağa, piyade gardiyanı ise Numan Ağa'dır.⁷⁹

1.21. MATBAA-İ VİLÂYET

1310/1894'de Vilâyet mektub Nezâretinde müdür ve ser mürettip Ahmed Fevzi Efendi olup, mürettip yardımcıları Tanas Efendi, huruf ve litograf destegahtarı Hüseyin Efendi, mürettip ve müvezzi Akif Efendi, merdaneci Halil Efendi, merdaneci ve odacı Yusuf Dede, matbaa-i Vilâyetin memurlarıdır.⁸⁰

1317/1901 yılında ise muharrir, Mahmut Celaleddin Efendi'dir. Müdür ve ser mürettip Ahmed Fevzi Efendi, mürettip ve gazete müvezzi akif Efendi, mürettip Abdulfettah Efendi, mühettip Rıza Efendi, hurufat destgahtarı Hüseyin Efendi, litograf destgahtarı Halil İbrahim, merdaneci İbrahim Efendi, merdaneci ve odacı Kemal Efendi'den oluşmaktaydı.⁸¹

Vilâyet Jandarma Dairesi: 1310/1894'de yılında Erzurum Vilâyet kumandanı Emin Bey olup rütbesi Alay Beyi'dir. Jandarma Alay meclisinde ise Emin Bey'in başkanlığında Alay Emiri Ahmed Rasim Efendi, Binbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi, 1. tabur katibi Ethem Efendi, yüzbaşı Mehmed Rıfat Efendi Mülazım-ı Evvel Mustafa Efendi, yine mülazım-ı evvel Necip Efendi, merkez birinci tabur meclisinde ise reis binbaşı Hüsnü Efendi olup azalar Katibi tabur Ethem Efendi, Yüzbaşı Abdi Efendi, Yüzbaşı .Ali Rıza Efendi, mülazım-ı evvel Hüseyin Ağa tabur meclisinin üyeleriydiler.⁸²

1317/1901 yılında ise Vilâyet Jandarma Dairesinde ise Jandarma Kumandanı Ahmed Paşa olup MirLivâ Rütbesindedir. Alay Emiri ise Ahmed Rasim Efendi'dir.

⁷⁷ S.V.E. 1317, s. 144.

⁷⁸ S.V.E. 1310, s. 95.

⁷⁹ S.V.E. 1317, s. 151.

⁸⁰ S.V.E. 1310, s. 95.

⁸¹ S.V.E. 1317, s. 125

⁸² S.V.E. 1310, s. 123.

Jandarma Alay bölümünde Ahmed Paşa reisliğinde binbaşı Mehmed Lütfi Efendi, Alay Emiri Ahmed Rasim Efendi, yüzbaşı İsmail Efendi çalışmakta olup diğer üyeler ise seyyar binbaşı Abdulkerim Bey, yüzbaşı Haydar Bey, mülazım-ı evvel Ali Sabri Efendi olup, diğer mülazım-ı evvelik üyeliği ise boştur.⁸³

1310/1894'de Erzurum sancağı birinci jandarma taburu ise Binbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi komutanlığında olup tabur kâtibi İbrahim Ethem Efendi'dir. Jandarma tabur süvarilerinden birinci bölük yüzbaşı Ali Ağa, ikinci bölük yüzbaşı Hacı Recep Ağa, üçüncü bölük yüzbaşı Mehmed Ağa, dördüncü bölüm yüzbaşı Muhtafa Kazım Efendi, 5. bölük yüzbaşı Ali Rıza Efendi, seyyar bölümü yüzbaşı Ahmed Rahmi Bey'dir.

1. Bölüm mülazım-ı evvel Mustafa Efendi, mülazım-ı sani Kamil Efendi, 2. Bölüğün mülazım-ı evvel Mehmet Efendi, mülazım-ı sani Mehmed Dede Ağa'dır. 3. bölüğünküler boş olup dördüncü bölük yüzbaşı mülazım-ı evvel Hüseyin Efendi, mülazım-ı sanisi ise Halil Ağa'dır. Beşinci bölük yüzbaşı mülazım-ı evvel Bişmak Efendi, mülazım-ı sanisi ise Hacı Tevfik Efendi'dir. Seyyar bölümün mülazım-ı evveli Hacı Osman Ağa, Mülazım/ı sanisi Hasan Ağa'dır.

Piyade sınıfından ise birinci bölük yüzbaşı Mehmed Rifat Efendi olup, nübrum-ı evvel Osman Ağa, mülazım-ı sanii ise Abdulhalim Ağa'dır. 2. bölük yüzbaşı Abdi Efendi olup, 2. bölümün mülazım-ı evveli Hasan Ağa, mülazım-ı sanisi ise Mehmet Ağa'dır. Üçüncü bölüm yüzbaşı Hacı Ömer Efendi olup bu bölümün mülazım-ı sanisi Ali Ağa'dır. 4. bölük yüzbaşı Mehmet Efendi olup, mülazım-ı evveli Mustafa Ağa, mülazım-ı sanisi ise Ahmet Ağa'dır.⁸⁴

1317/1901 yılında 1. jandarma taburunda Binbaşı Mehmet Lütfi Efendi tabur komutanı olup, tabur kâtibi Süleyman Rasim Efendi'dir. 2. süvari bölümünde Yüzbaşı Ahmed Necip Efendi komutan olup mülazım-ı evvel Hacı Mehmed Efendi, mülazım-ı sani ise Mustafa Bey'dir. 2. süvari bölümünün başında Yüzbaşı Hacı Recef Efendi olup, mülazım-ı evvel Dede Ağa, mülazım-ı sani ise şeyh Mehmed Ağa'dır.

1. piyade bölümünde ise bölük yüzbaşı Mehmed Ağa olup mülazım-ı evvel Hasan Ağa, mülazım-ı sani Mehmed Ağa'dır.

2. Piyade bölümü yüzbaşı İsmail Efendi olup mülazım-ı evvel kadrosu boş olup, mülazım-ı sani olarak Mehmed Kelep Efendi bulunmaktadır.

⁸³ S.V.E. 1317, s. 134.

⁸⁴ S.V.E. 1310, ss. 96-97.

1317/1901 yılında jandarma seyyar taburunun kurulduğu görülmekte olup komutanı Binbaşı Abdulkerim Bey'dir. 1. süvari bölümünde yüzbaşı Haydar Bey komutan olup mülazım-ı evvel kadrosu boştur. Mülazım-ı sani olarak Ali Arslan Efendi görev yapmaktadır.

İkinci bölümde ise Yüzbaşı Ali Rıza Efendi komutan iken mülazım-ı evvel Ali Sabri Efendi'dir. Mülazım-ı sani ise İbrahim Bahri Bey'dir.

3. süvari bölümünde ise Yüzbaşı Tayyar Bey komutan olup mülazım-ı evvel Ahmed Efendi, mülazım-ı sani ise Ömer Ağa'dır

Piyade süvarisinin komutanı Yüzbaşı Yusuf Efendi olup mülazım-ı evvel Osman Ağa, mülazım-ı sani ise Abdulhalim Ağa'dır.

Birinci merkez tabur meclisinde ise Binbaşı Mehmed Lütfi Efendi başkan olup, tabur kâtibi Süleyman Efendi, tabur yüzbaşı İsmail Efendi, mülazım-ı evvel Hacı Mehmed Efendi'dir.

Seyyar Jandarma Tabur Meclisi ise Binbaşı Abdulkerim Bey'in başkanlığında tabur kâtibi Şakir Efendi'dir. Meclisin diğer üyeleri ise Yüzbaşı Haydar Bey, Yüzbaşı Tayyar Bey, mülazım-ı evvel Sabri Bey, mülazım-ı sani İbrahim Bahri Bey'dir.⁸⁵

1.22. MERKEZ VİLÂYET POLİS DÂİRESİ

1310/1894 yılında Vilâyet merkezi polis deviresinde baş komiser Mehmet Servet Bey, ikinci komiser Tevfik Efendi, üçüncü komiser Mustafa Efendi İDÂREci olarak çalışmakta olup polis memuru olarak İbrahim Efendi, Murat Efendi, Mehmed Hilmi Efendi, Abdullah Efendi, Mehmet Efendi, İbrahim Hakkı Efendi ve Ali Efendi çalışmaktadır.⁸⁶

1317/1901 yılında ise Vilâyet merkez polis dairesinde baş komiser Mehmed Şevki Efendi'dir. 2. komiser Mehmed Nuri Efendi 3. komiser ise Avni Efendi'dir. Merkezde bulunan diğer komiserler ise Mehmet Nuri, Mustafa Asım, İftiyan Avnik, Hacikyan Arşak, Mehmed Şevki Efendi'dir. Polis memurları ise Abdülğani Bey, Murad Ağa, Mehmed Efendi, Osman Efendi Mustafa Fehmi Efendi, İbrahim Hakkı Bey, Mehmed Şükrü Efendi, Pehlül Efendi, Hacı Mehmed Efendi, Vehbi Bey, Ahmed Şevki

⁸⁵ S.V.E. 1317, s. 135

⁸⁶ S.V.E. 1310, s. 96

Efendi, Avnik Efendi, Dursun Efendi, İbrahim Efendi, Şükrü Efendi, Hafız Tevfik Efendi, Ahmed Tevfik Efendi, Ali Efendi'dir.⁸⁷

1.23. MÜHİMME ve ŞİFRE KALEMİ

1317/1901 yılında müdür Salih Efendi olup, mukayyid Hacı Mehmed Efendi, Hasan Efendi, Hakkı Efendi, İbrahim Efendi, Rıza Efendi ve mülazım Nusret Efendi'den oluşmaktaydı.⁸⁸

1.24. NAFİA KOMİSYONU

1317/1901 yılında Nafia komisyonu Vâli başkanlığında nazır Mehmed Efendi, Ziraat Bankası Şubesi Müdürü Osman Ferit Efendi, Ziraat müfettişi, belediye meclis reisi Abdulhamid Bey, başmühendis Mustafa Celal Efendi, Meclis-i İrade-i Vilâyet azasından Zekar Efendi, kâtip ise Hüseyin Hami Efendi'dir. Nafia Dairesi başmühendis Mustafa Celal Efendi yönetiminde, mühendis Hali Efendi, Mustafa Şükrü Efendi, Kondüktör Osman Fevzi Efendi Kondüktör Dadyan Bedros Efendi, muavin Salim Efendi, Mehmed Ali Efendi, Hasan Hüseyin Efendi ve kâtip Hüseyin Hami Efendi'den oluşmaktadır.

1.25. MA'ÂRİF DÂİRESİ

1317/1901 yılında Ma'ârif dairesinde müdür Mehmed Bey olup muhasebeci Ahmed Kamil Efendi, kâtip Ali Bey ve muhasebeci Refik Kamil Efendi'den oluşmaktadır. Ma'ârif meclis heyeti ise Mahmud Nuri Efendi'nin başkanlığında olup tek üyesi Tevfik Bey'dir. Sandık Emni isle Mehmed Bey'dir.⁸⁹

1.26. MEKTEB-İ İDÂDİ-İ MÜLKÎ

1317/1901 yılında mektep müdür birinci vekili Ali Rıza Efendi, ikinci vekili Şerif Efendi olup okul doktoru tabip Şerif Efendi'dir. Kâtip Mehmed Şükrü Efendi olup, imam Hüseyin Reşid Efendi'dir. Depo ve Anbar memuru ise Mustafa Naim Efendi'dir. Okulda Arapça, Osmanlıca, din bilimleri, ahlak, coğrafya, kozmografya, makine, hesap, tarih, cebir, hendese, hüsn-ü hat, resim, edebiyat, hikmet, kavanin, kimya ve Ermenice

⁸⁷ S.V.E. 1317, s. 137.

⁸⁸ S.V.E. 1317, s. 122.

⁸⁹ S.V.E. 1317, s. 130.

dersleri verilmekteydi. Bu dersleri veren 14 tane de öğretmen bulunmaktaydı. Okulda 32 gece 98 gündüzlü öğrenci bulunmaktaydı. Toplam mevcut 130 öğrenci olup hademe altı ve iki de işçi çalışmaktaydı. İlk mektepte ise muallim Ahmed Vamık Efendi, kapıcı ise Abdullah Ağa'dır. Öğrenci sayısı 95 dir. Numune-i terakki-i ibtida-i mektebinde ise muallim İsmail Hakkı Efendi olup kapıcı Ahmed efendidir. Öğrenci sayısı 67'dir. Kız Rüştüye mektebinde muallim Abdullatif Efendi olup hüsn-ü hat muallimi Mehmed Asıf Efendi, nakış muallimesi Firuze hanımdır. Kapıcı Said Ağa'dır. Talebe sayısı 93'tür.⁹⁰

1.27. ZİRAAT MÜFETTİŞLİĞİ

1317/1901 yılında ziraat müfettişi Kisti Efendi'dir, muavini ise Tevfik Efendi'dir.⁹¹

1.28. ERZURUM RÜSÛMÂT NEZÂRETİ DÂİRESİ

1310/1894 yılında Nazır Hamdi Efendi, Mütamayız⁹²

1317/1901 yılında ise Nazır Hacı Nuri Bey⁹³

1.29. NÜFÛS KALEMİ

1310/1894 yılında Başkatib Ahmed Necati Efendi, Refik-ı Evvel Abdussamed Efendi, Refik-ı Evvel Şakir Efendi⁹⁴

1317/1901 yılında ise Başkatib Sadeddin Bey Refik-i Evvel Abdüssamed Efendi Refik-i Sani Muhyiddin Efendi Mukayyed Ahmed Şahin Efendi Sandık Emimi İbrahim Hakkı Efendi⁹⁵

1.30. TAHRİRÂT KALEMİ

1310/1894 yılında Başkatib Reşid Bey, Refik-ı Evvel Süleyman Sadi, Efendi Müderris, Refik-i Sani Sıtkı Efendi, Sandık Emimi Yusuf Efendi⁹⁶

1317/1901'de Başkatib Reşid Bey, Refiki Evvel Süleyman Sadi Efendi, Hocagan, Refik-i Sani Tevfik Efendi⁹⁷

⁹⁰ S.V.E. 1317, s. 131.

⁹¹ S.V.E. 1317, s. 133.

⁹² S.V.E. 1310, s. 212.

⁹³ S.V.E. 1317, s. 139.

⁹⁴ S.V.E. 1310, s. 212.

⁹⁵ S.V.E. 1317, s. 140.

⁹⁶ S.V.E. 1310, s. 212.

1.31. ERZURUM RÜSÛMÂT MÜDÜRİYYETİ

1310/1894 yılında Başkatib İbrahim Hakkı Efendi, Me'mûru İsmail Efendi, Me'mûru Mevlüd Efendi, Katib-i Sani Hakkı Efendi, mubassır-ı Evvel Mustafa Ziver Efendi, Hasılat Katibi Tevfik Hayri Efendi, Muhafaza Me'mûru Abdülhamit bey, İcmal Katibi Cemil Efendi, Serarayıcı Mustafa Efendi İstimator Aziz Azmi Efendi, Eşya-yı Avniyye Me'mûru Abdurrahman Efendi, Transit Katibi Dursun Efendi, Teskere Muharriri Şahin Efendi, Mubassır-ı Sani Muhyiddin Efendi, İhracat Katibi Tevfik Şeyhi Efendi, Muayene Me'mûru Hacı Abdullah Efendi, İrankapı Katibi Tahir Efendi, Arayıcı Nevres Efendi, Müdüriyet-i Mezkureye Mülhak Rüsûmât Me'mûrları, Rüsûmât Me'mûru Eyüb Sabri Efendi, Mubassır Rüşdi Efendi, Karakilise Rüsûmât Me'mûru İbrahim Edhem Efendi, Kaleboğazı Rüsûmât Me'mûru Abdülaziz Efendi, Ohar Rüsûmât Me'mûru Ali Şefik Efendi, Ohar Rüsûmât Me'mûru Ali Şefik Efendi, Hod Muhafızı Mehmed Efendi, Milo Rüsûmât Me'mûru Osman Nuri Efendi⁹⁸

1317/1901'de Başkatib İbrahim Hakkı Efendi Katib-i Sani Abdurrahman Bey Mubassır-ı Evvel Mustafa Ziver Efendi Mubassır-ı Sani Tahir Efendi Tezkire Muharriri Cemal Efendi İcmal Katibi Tevfik Efendi İdhalat Katibi Ziya Efendi İhracat Katibi İbrahim Edhem Efendi, İstimator Aziz Azmi Efendi Tıransit Memuru İsmail Hakkı Bey Transit Katibi Mehmed Sıdkı Efendi Eşya-ı Ayniyye Memuru Hacı Aziz Efendi Tıransit Muayenecisi Abdullah Bey Ser-arayıcı Mustafa Efendi Arayıcı Sani Tayyar Efendi Tıransit Arayıcısı Nevrus Efendi. Zivin Rüsûmât Memuru Şahin Efendi Kal'a Boğazı Rüsûmât Memuru Sabri Efendi Milo Rüsûmât Memuru Mehmed Şükrü Efendi Karakilise Rüsûmât Memuru Hafız Ahmed Efendi Evhor Rüsûmât Muhafızı Ali Şefik Efendi Hod Rüsûmât Muhafızı Çevri Efendi⁹⁹

1.32. KIZILDİZE RÜSÛMÂT MÜDÜRİYYETİ

1310/1894 yılında Müdür Hüseyin Bey, Katib-i Sani Şükri Efendi, Mubassır Nazım Efendi, Mütbık-ı Evvel İrfan Efendi, Başkatib Abdurrahman Efendi, Ambar Me'mûru Tevfik Efendi, Barname Mukayyidi, Mütbık-ı Sani Mehmed Efendi, Beyazid Rüsûmât Me'mûru Arslan Fahri Efendi, Katib Abdulvahid Efendi, Arzab Rüsûmât Me'mûru Mehmed İrfan Efendi, Taşlıçay Rüsûmât Me'mûru İsmail Efendi, Karakilise

⁹⁷ S.V.E. 1317, s. 139.

⁹⁸ S.V.E. 1310, s. 212.

⁹⁹ S.V.E. 1317, s. 140.

Muhafaza Me'mûru Fazlı Efendi, Eleşkird Rüsûmât Me'mûru Süleyman Efendi, Noştiyar Muvakkat Me'mûru¹⁰⁰

1317/1901'de Müdür Cafer Efendi, Başkatib Ali Rıza Efendi, Katib-i Sani Zeki Efendi, Anbar Memuru İrfan Efendi, Mubassır Rüşdi Efendi, Barname Mukayyidi Abdülaziz Efendi, Mutabbak-ı Evvel Abdulvahid Efendi, Mutabbak-ı Sani Mehmed Efendi, Bayezid Rüsûmât Memuru Arslan Efendi, Katib-i Abdülkadir Efendi, Karayülük Rüsûmât Memuru Mehmet İrfan Efendi, Taşlıçay Rüsûmât Muhafızı Hayreddin Efendi, Karakilise Rüsûmât Memuru İsmail Efendi, Eleşkird RÜSÛMÂT Memuru Mustafa Efendi¹⁰¹

1.33. VAN RÜSÛMÂT ME'MÛRU

1310/1894 yılında Müdür Tahir Efendi, Katib-i Sani İsmail Efendi, Muhafaza Me'mûru Musa Efendi, Başkatib Ali Rıza Efendi, Sandık Haçik Efendi, Arayıcı Ali Efendi¹⁰²

1317/1901'de Müdür Abdi Efendi, Başkatib Halid Efendi, Sandık Emîni İsmail Efendi, Katib-i Sani Halil Efendi, Arayıcı Emin Efendi, Hakkâri Rüsûmât Memuru Tevfik Efendi, Kâtibi Ali Rıza Efendi, Kevar Rüsûmât Memuru Halil Efendi, Hanık Rüsûmât Memuru Raşid Efendi, Saray Rüsûmât Memuru Tevfik Efendi, Bargiri Rüsûmât Memuru Ali Rıza Efendi Stemanos Rüsûmât Memuru Midhat Efendi Şemdinan Rüsûmât Memuru Mehmed Efendi¹⁰³

1.34. MÜDİRİYET-İ MEZKÛREYE MÛLHAK RÜSÛMÂT ME'MÛRLARI

1310/1894 yılında Hakkari Me'mûru, Hakkari Katibi Emin Efendi, Saray Me'mûru Tevfik Efendi, Bargiri Saray Me'mûru Ali Rıza Efendi, Gevar Me'mûru Halil Efendi, Çölemerik Me'mûru Reşid Efendi, Sitmanis Me'mûru Midhat Efendi, Şemdinan Me'mûru Mehmed Efendi, Koçkiran Muvakkat Me'mûru Hafız Ahmed Efendi¹⁰⁴

1317/1901'de Zivin Rüsûmât Memuru Şahin Efendi Kal'a Boğazı Rüsûmât Memuru Sabri Efendi Milo Rüsûmât Memuru Mehmed Şükrü Efendi Karakilise Rüsûmât

¹⁰⁰ S.V.E. 1310, s. 212.

¹⁰¹ S.V.E. 1317, s. 141.

¹⁰² S.V.E. 1310, s. 213.

¹⁰³ S.V.E. 1317, s. 140.

¹⁰⁴ S.V.E. 1310, s. 213.

Memuru Hafız Ahmed Efendi Evhor Rüsûmât Muhafızı Ali Şefik Efendi Hod Rüsûmât Muhafızı Çevri Efendi¹⁰⁵

1.35. ERZURUM DÜYÛN-I UMÛMÎYYE NEZÂRETİ DÂİRESİ

1310/1894 yılında Nazır Karikor Efendi, Sermüfettiş Legotetyediz Efendi, Müfettiş Ratneski Efendi, Müfettiş Muavini Rodici Efendi¹⁰⁶

1317/1901'de Müfettiş Haraniye Efendi, Nazır Kirkor Efendi¹⁰⁷

1.36. MUHASEBE KALEMİ

1310/1894 yılında Muhasebe Başkatibi Halid Bey, Muavini İsmail hakkı Efendi, Muavin-i Sani Mehmed Emin Efendi, Mukayyid Ahmed Fazıl Bey¹⁰⁸

1317/1901'de Başkan Tahsin Bey Refik-i Samı, Refik-i Evvel Emin Efendi, Mukayyid Mıgırdıç Efendi, Fazıl Bey Mukayyid Abdurrahman, Mukayyid İsmail Efendi Efendi, İcmal Mübeyyizi Şefik Efendi, Sandık Emni ve Evrak-ı Saniha Memuru Ali Rıza Bey.¹⁰⁹

1.37. TAHRİRÂT KALEMİ

1310/1894 yılında Tahrîrât Başkâtibi İbrahim Hakkı Efendi, Mukayyid Edhem Efendi, Mukayyid Edhem Efendi, Müsevvid Hakkı Bey, Mübeyyiz Tevfik Efendi, Mukayyid Refike Abdurrahman Hilmi Efendi, İcmal Mübeyyizi Eyüb Sabri Efendi, Sandık Emni ve Evrak-ı Sahiha Me'mûru Mahmud Efendi, Mübeyyiz Refiki Hafız Osman Efendi, Mukayyid Refiki ve Evrak Muhafızı Mıgırdıç Efendi, İdâre Katibi Ziya Efendi, İstimare Me'mûru Abostoli Efendi, Seyyar Me'mûrları Manolaki Efendi, Hiyadet Efendi, Yusuf Efendi¹¹⁰

1317/1901'de Başkatib İsmail Hakkı Efendi, Mukayyid Tevfik Efendi, Müsved Hakkı Bey Mübeyyiz, Hafız Osman Efendi, Mübeyyiz Mustafa Efendi, İdâre Katibi Ziya Efendi, İstimare Memuru, Seyyar Memuru Edhem Efendi, Diğer Fehim Efendi¹¹¹

¹⁰⁵ S.V.E. 1317, s. 140.

¹⁰⁶ S.V.E. 1310, s. 214.

¹⁰⁷ S.V.E. 1317, s. 142.

¹⁰⁸ S.V.E. 1310, s. 214.

¹⁰⁹ S.V.E. 1317, s. 142.

¹¹⁰ S.V.E. 1310, s. 214.

¹¹¹ S.V.E. 1317, s. 142.

1.38. DÜYÛN-I UMÛMÎYYE DÂİRELERİ

1310/1894 yılında Bayburd Me'mûru Mehmed Zeki Efendi, Keskim Me'mûru Mehmed Emin Efendi, Pasin Me'mûru Abdurrahman Efendi, Bayezid Me'mûru Halil Hilmi Efendi, Karakilise Me'mûru Zihni Efendi, Hınıs Me'mûru İbrahim Kemali Efendi¹¹²

1317/1901'de Bayburd Memuru Abdurrahman Efendi, Hınıs memuru İbrahim Efendi, Bulanık Memuru Ahmed Tevfik Efendi, Karakilise Memuru Süleyman Efendi, Katib Yunus Efendi, Keskim Memuru Hacı Mehmed Emin Efendi, Memuru Mustafa Efendi, Bayezid Memuru Akif Efendi Pasin Memur Nüzhet Efendi, Katib Nehavekli Efendi, Kemah Memuru Hakkı Bey, İstimare Memuru Mıkırdıç Efendi, Kiğı Memuru Bedros Efendi¹¹³

1.39. MÛLHAKÂT-I ERZİNCAN MÛDÛRİYETİ

1310/1894 yılında Erzincan Müdürü Ahmed Şevket Bey, 5 Mecidi, Başkatib Abdülkerim Efendi, İstimare Me'mûru Nokti Efendi, Kemah Me'mûru Hakkı Efendi, Kiğı Me'mûru Feyzullah Efendi¹¹⁴

1317/1901'de Merkez Müdürü Hacı Haydar Efendi, Sermemur Hulusi Efendi, Muhabere Memuru Hafız Hamdi, Muhabere Memuru Arif Efendi, Muhabere Memuru Kazım Efendi, Muhabere Memuru Dursun Efendi,,Muvakkat Memur Hilmi Efendi, Muvakkat Memur Zeki Efendi, Muvakkat Memur Haşim Efendi, Posta Kâtibi Rüşdü Efendi, Ali Ağa, Osman Ağa, İdris Ağa, Mehmed Ağa, Mehmed Ağa, Ahmed Ağa, İdris Ağa¹¹⁵

1.40. MÛLHAKÂT-I VAN MÛDÛRİYETİ

1310/1894 yılında Van Müdürü İsmail Hakkı Efendi, Başkatib Mehmed Nüzhet Efendi, İstimare Me'mûru Ali Efendi, Hakkari İstimare Me'mûru Mehmed Sabri Efendi, Güvar İstimare Me'mûru Derviş Efendi, Katib-i Sani Kazım Efendi, Erciş Me'mûru İbrahim Efendi, Çölemerik Me'mûru Mehmed Efendi, Canik Memlaha Me'mûru Repail Efendi¹¹⁶

¹¹² S.V.E. 1310, s. 214.

¹¹³ S.V.E. 1317, s. 143.

¹¹⁴ S.V.E. 1310, s. 214.

¹¹⁵ S.V.E. 1317, s. 146.

¹¹⁶ S.V.E. 1310, s. 215.

1317/1901'de Müdür Saim Efendi, Başkatib Musa Kazım Efendi, Sandık Emmini Hikmet Efendi, Katib-i Sani Akif Efendi İstimare, Memuru Derviş Paşa, Erciş Memuru Halil Efendi, Gevar Memuru Mustafa Efendi, Hakkâri Memuru Hacin Efendi¹¹⁷

1.41. MEMLEHA ME'MÛRİYETLERİ

1310/1894 yılında Bar Memlaha Me'mûru Mustafa Efendi, Tatos Memlaha Me'mûru Süleyman Sırrı Efendi, Aşkale Me'mûru Ahmed Bey, Aşkale Me'mûru Katibi Mehmed Efendi, Hamur Memlaha Me'mûru Şakir Efendi, Hamur Memlaha Katibi Mehmed nuri Efendi, Vartin memlaha Me'mûru Şükri Efendi, Çullu Memlaha Me'mûru Edib Efendi¹¹⁸

1317/1901'de Bar Memlaha Memuru Mustafa Efendi, Aşkale Memlaha Memuru Ahmed Bey, Güneli Memlaha Memuru Şükrü Efendi, Katib Mehmed Efendi, Tatos Memuru Şükrü Efendi, Hamur Memlaha Memuru Saduillah Efendi, Ağa Memlaha Memuru Ali Rıza Efendi, Katib İbrahim Halil Efendi, Sağırkaya Memlaha Memuru İbrahim Efendi¹¹⁹

1.42. MÛLHAKÂT-I SAĞİR MÛDÛRİYYETİ

1310/1894 yılında Sağırkaya Memlaha Müdürü, Mustafa Nail Efendi, Katibi Yusuf Efendi, Kahdik Me'mûru Sisak Efendi, Namervan Me'mûru Ali Efendi¹²⁰

1.43. MÛLHAKÂT-I KEMAH MÛDÛRİYYETİ

1310/1894 yılında Kemah Memlaha Müdürü Hacı Mehmed Hilmi Efendi, Başkatib Oskehan Efendi, Sandık Emmini Dursun Bey, Katib-i Sani İbrahim Efendi, Kantar Katibi İsmail Efendi, Mukayyid Şevki Efendi, Tamas Memlaha Me'mûru Ömer Efendi, Perhan Me'mûru Sadullah Efendi, Kurtlar Me'mûru Mıgırđıç Efendi, Göleris Me'mûru Behçet Efendi¹²¹

1317/1901'de Müdür Cemal Bey, Başkatib Halil Efendi, Müdür Abdullah Mümtaz Efendi, Başkatib Hakkı Efendi, Çender Memlaha Memuru Hüseyin Efendi, Müdür Yusuf Efendi, Başkatib Abdülkerim Efendi.¹²²

¹¹⁷ S.V.E. 1317, s. 143.

¹¹⁸ S.V.E. 1310, s. 215.

¹¹⁹ S.V.E. 1317, s. 143.

¹²⁰ S.V.E. 1310, s. 215.

¹²¹ S.V.E. 1310, s. 215.

¹²² S.V.E. 1317, s.148.

1.44. BAYEZİD MÜDÜRİYYETİ

1317/1901'de Merkez Müdürü Bozüy Efendi, Muvakkat Muhabere Memuru Hüseyin Efendi, Mursil-i Muharrerat Salih Ağa, Muhabere Memuru Aziz, Efendi Çavuş Bekir Ağa¹²³

1.45. ELEŞKİRD MÜDÜRİYYETİ

1317/1901'de Müdür Vasfi Efendi, Çavuşan Dursun Ağa Salih Ağa¹²⁴

1.46. BAYBURD MÜDÜRİYYETİ

1317/1901'de Merkez Müdürü Hüseyin, Efendi Musel Muharrerat Ahmed Ağa, Muhabere Memuru Rüşdi Efendi, Çavuşan Rüşdi Ağa Mehmed Ağa Mehmed Ağa, İsmail Ağa Abdullah Ağa¹²⁵

1.47. KARAKİLİSE MÜDÜRİYYETİ

1317/1901'de Merkez Müdürü Abdülhadi Efendi Muvakkat Muhabere Memuru Hakkı Efendi, Çavuşan, isa Ağa, İbrahim Ağa¹²⁶, Aşkale Merkezi Memuru Hüseyin Efendi, Pülümür Merkezi Memuru Halis Efendi, Çavuşan Mehmed Ağa Ahmed Ağa, Tercan Merkezi Memuru Halis Efendi, Çavuşan Mustafa Ağa Süleyman Ağa, Tortum Merkezi Müdürü Hüsnü Efendi, Çavuşan İbrahim Ağa Dursun Ağa Mustafa Ağa, Kiğı Merkezi Memuru Hacı Zülfü Efendi, Çavuşan İbrahim Ağa Süleyman Ağa Abdülmecid Ağa, Muvakkat Memuru İskender Efendi, Hasankale Merkezi Memuru Şamil, Çavuşan Reşid Ağa, Mustafa Ağa Cihangir Ağa Mursil-i Muharrerat Bogos Ağa, Hıms Merkezi Memuru Nuri Efendi Çavuşan Mehmed Ağa, Ali Ağa, Muvakkat Memuru Mahmud Efendi Abdullah Ağa, Mustafa Ağa¹²⁷ Diyadin Merkezi Memuru Mehmed Tevfik E.Çavuş Yusuf Ağa Refahiye Merkezi Memuru Edhem Efendi, Çavuş Veli Ağa, Tutak, Çavuş Bedir Ağa, Kuruçay Merkezi Memuru Süleyman Faik E, Çavuş Ali Ağa Ahmed Ağa, Keskim Merkezi Müdürü Halil Efendi, Çavuş Kasım Ağa, Mursil-i Muharrerat Ağa, Çavuş Yusuf Ağa, Mehmed Ağa, Kemah Merkezi Memuru Hulusi Efendi Mursil-i-i Muharrerat Nazmi Efendi, Tatar Kamil Ağa, Katın Merkezi Müdürü Şevket Efendi, Çavuş İsmail Ağa, İspir

¹²³ S.V.E. 1317, s 146.

¹²⁴ S.V.E. 1317, s. 147.

¹²⁵ S.V.E. 1317, s. 147.

¹²⁶ S.V.E. 1317, s. 147.

¹²⁷ S.V.E. 1317, s. 148

Merkezi Müdürü Yusuf Hakkı Efendi, Çavuş Süleyman Ağa, Mursil-i Muharrerat Dikran Ağa¹²⁸

1.48. MÜLHAKÂT-I MUHLİS MÜDÜRİYYETİ

1310/1894 yılında Muhlis Memlaha Müdürü Rıza Efendi, Başkatib Münhal, Sandık Emni Ahmed Nuri Efendi, Katib-i Sani Şükrü Efendi, Kantar Kâtibi Mehmed Tevfik Efendi, Çöğender Me'mûru Mehmed Efendi, Kızılca Me'mûru Mehmed Efendi¹²⁹

1317/1901'de Müdür Abdullah Mümtaz Efendi ve BAŞkatib Hakkı Efendi.¹³⁰

1.49. MÜLHAKÂT-I AĞA MÜDÜRİYYETİ

1310/1894 yılında Ağa Memlaha Müdürü Hacı Tahir Efendi, Ağa Memlaha Katibi Fehim Efendi, Göneli Memlaha Me'mûru İbrahim Efendi, Göneli Memlaha Katibi Nazif Efendi, Haber Memlaka Me'mûru Şakir Efendi, Gör Memlaha Me'mûru Münhal¹³¹

1.50. MÜLHAKÂT-I KIRMIZI MÜDÜRİYYETİ

1310/1894 yılında Kırmızı Memlaha Müdürü Cemal Bey, Başkatib İbrahim Vasfî Efendi, Sandık Emni Bediros Efendi, Katib-i Sani Hafız Ahmed Efendi, Ak Memlaha Me'mûru Mustafa Ağa, Ak memlaha Katibi Refik Efendi, Müjgan Memlaha Me'mûru Hüseyin Efendi, Hasanpaşa Me'mûru Münhal.¹³²

Müdür Yusuf Efendi, Başkatib Abdulkerim Efendi, Ak Memlaha Memuru İbrahim Hakkı Efendi.¹³³

1.51. ERZURUM SEYYAR MEMURLARI

Van Ciheti Seyyar Me'mûru, Ali Polat Bey, Pasin Ciheti Seyyar Me'mûru, Polat Bey, Karakilise Seyyar Me'mûru Şevket Efendi, Kırmızı Seyyar Me'mûru Nakih Bey¹³⁴

¹²⁸ S.V.E. 1317, s. 149.

¹²⁹ S.V.E. 1310, s. 216.

¹³⁰ S.V.E. 1317, s. 144.

¹³¹ S.V.E. 1310, s. 215.

¹³² S.V.E. 1310, s. 215.

¹³³ S.V.E. 1317, s. 144.

¹³⁴ S.V.E. 1310, s. 216.

1.52. ERZURUM DUHÂN REJİ NEZÂRETİ DÂİRESİ

1310/1894 yılında Nazır Hakimyan Efendi, Muhasebeci Serabyan Karabet Efendi, Ambar Me'mûru Süleyman Efendi, muhasebe Refik-i Evvel Setrak Efendi, refik-i Sanisi Mıgırdıç Efendi, Sandık Emmini Bedros Efendi, Tahrîrât Katibi Servet Efendi, Yaprak-ı Duhan Ambar Me'mûru, Melkon Efendi, Muhasebe Mukayyidi Ağış Efendi, Fabrika Me'mûru Ahmed Ağa, 4 Mecidi, Katibi Kirkor Efendi, Seyyar Müfettişi Mehmed Efendi, Muhafaza Me'mûru Şakir Efendi, Seyyar Muavini Ali Efendi, Erzincan Müdürü Filib Efendi, Ambar Me'mûru Ohannes Efendi, Kiğı Me'mûru Reşid bey, İspir Me'mûru Ömer Cemal Efendi, Tortum Me'mûru Tevfik Efendi, Tercan Me'mûru Mustafa Efendi, Bayburd Me'mûru Rıfat Efendi, Karakilise Me'mûru Kasım Efendi, Eleşkird Me'mûru Tahir Efendi, Beyazid Me'mûru Bilal Ağa, Hınıs Me'mûru Abdülhamit Ağa, Pasinler Me'mûru Abdulaziz Efendi¹³⁵

1317/1901'de Müdür Matyo Kofidi Efendi, Muhasebeci Hodayan Bogos Efendi Tahrîrât Katibi, Mustafa Talat Efendi Satış Anbar Memuru Mustafa Talat Efendi Satış Anbar Memuru Vekili Pertev Efendi Yaprak Duhan Anbar, Memuru Ağob Efendi¹³⁶ Fabrika Dairesi, Müdür Matyo Kofidi Efendi, Fabrika Muhafızı Ağob Efendi, Fabrika Katibi Kirkor Efendi, Muhafaza Dairesi, Muhafaza Katibi Cemil Efendi, Piyade Kolcubaşısı Bekir Ağa, Mülhakat Reji Memurları, Bayburt Memuru Bekir Bey, Karakilise Memuru Osman Efendi, Aşkale Memuru Vekili Ömer Efendi, Diyadin Memuru Ziya Efendi, Tercan Memuru Salih Efendi, Tutak Memuru Dıvrak Efendi, Kiğı Memuru Mustafa Efendi, Bayezid Memuru Ali Efendi, Hınıs Memuru Muhyiddin Bey, Namervan Memuru Osman Efendi, Eleşkird Memuru Abdüllatif Tahir, Tortum Memuru Şahin Bey, Ma' Keskim İspir Memuru Mustafa Efendi¹³⁷

1.53. KARANTİNA ME'MÛRLARI

1317/1901'de Erzurum Karantina Hanesi, İnspektör Krosman, Katib Namık Efendi, Süvari Gardiyanı Ali, Piyade Gardiyanı Numan Bavezid Karantina Müdürü Hasan Hakkı Efendi, Katib Mustafa Emin Efendi, Gardiyan Timur Ağa, Sergardiyan Mehmed Ağa, Gardiyan Şükrü Efendi, Gardiyan Mahmud Ağ, Gardiyan Yusuf Ağa Gardiyan Tahsin Ağa, Van Karantina Tabibi Balav Efendi, Gardiyan Mahmud, Gardiyan Kamil Ağa, Süvari Gardiyan Mustafa Ağa, Gardiyan Hasan Ağa, Muvakkat Gardiyan Abdullah, Katib Hüseyin

¹³⁵ S.V.E. 1310, s. 217.

¹³⁶ S.V.E. 1317, s. 150.

¹³⁷ S.V.E. 1317, ss. 150-151.

Hüsnü Efendi ¹³⁸

1.54. ERZURUM'DA BULUNAN DÜVEL-İ ECNEBİYYE KONSOLOSLARIYLA MAİYYET ME'MÛRLARI

1310/1894 yılında Rusya Devlet-i Fehimesinin Erzurum Konsolosu, Mösyö Riknormaksimof, Kañçılar Mösyö Semerman, Tercüme Yağışe Efendi, Katib Sarkis Efendi, İran Devlet-i Fehimesinin Erzurum Serkarperdazı, Mirza Hasan Han, Baştercümanı Ağa Molla Sadık, Tercüman İsmail Efendi, Bayezid Serkarperdazı Mehmed Bey, İngiltere Devlet-i Fehimesinin Erzurum Konsolosu, Pertanidam Gavaris, Tercüman Yusuf Efendi, Fransa Devlet-i Fehimesinin Erzurum Konsolos Vekili, Mevayil Perjeron, Tercüman Mösyö Jan¹³⁹

1317/1901'de Rusya Devlet-i Fahimesi General Konsoloshanesi General Konsolosu Mösyö Victor Maksimof, Birinci Kancalar Mösyö Bilayef, ikinci Kancalar Mösyö, Pirijavelski Tercüman Mösyö Veratkis Vartinis Tercüman, Ağob Efendi Tercüman ve Katib Sarkis Efendi¹⁴⁰ İran Devlet-i Aliyyesi Serkarperdaz Hanesi, Serkarperdaz Mirza İshak Han Tercüman Refa't Efendi, Bayezid Karperdazı Mirza Abdülhüseyin Han, Tercüman Haşim Bey, İngiltere Devlet-i Fehimesi Konsoloshanesi, Konsolos Vekili Kolonel Mösyö Masi Mösyö Ojalov, Tercüman Kigorak Afecanivan Efendi, Fransa Cumhuriyeti Fahimesi Konsoloshanesi, Konsolos Vekili Mösyö Rukaferiye Tercüman Dikran Efendi, Amerika Cumhuriyet-i Fahimesi Konsoloshanesi, Konsolos Mösyö Berholic, Tercüman Yusuf Efendi ¹⁴¹

¹³⁸ *S.V.E. 1317*, s. 151.

¹³⁹ *S.V.E. 1310*, s. 218.

¹⁴⁰ *S.V.E. 1317*, s. 152.

¹⁴¹ *S.V.E. 1317*, s. 153.

İKİNCİ BÖLÜM

SANCAK ve KAZA'LAR

2.1. XIX. YÜZYIL TAŞRA TEŞKİLATLANMASINDA YAPILAN DÜZENLEMELERE GENEL BİR BAKIŞ

Bilindiği gibi XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkenin ulaşım ağı ve dış ticâret kanalları değiştiğinden, üretim ve yönetim merkezleri ile birimlerinde de yeni oluşumlar kendini gösterecek ve bu alandaki en önemli atılımlar 19. Yüzyılda atılacaktır. 1836'dan sonra Osmanlı ülkesinde klasik taşra düzeninin yenilenmesi bakımından Vilâyet sisteminde birtakım yeni düzenlemelere gidildiği bilinmektedir. II. Mahmud döneminde genel güvenlik açısından köklü önlemler alınması ve ülkede düzenli ve eğitilmiş askerî birliklerin oluşturulması amacıyla, 1834'te ülkede "redif" adı altında bölükler kurulmuş ve Vâliler in emrine verilmiştir.¹⁴² Çünkü 1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasının ardından kurulan Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ile tüm Osmanlı topraklarında güvenliği sağlamak imkânsızdı. Bu sebeple redif teşkilatı kuruldu ve bu teşkilatın eğitim işi de Asakir-i Mansure subaylarına verildi. Askerî teşkilattaki bu düzenlemeye paralel olarak 1836'da taşra yönetim birimlerinin yeniden düzenlenmesi gündeme geldi. Bu amaçla taşrada müşirlikler kuruldu ve bunlara bazı sancak ve kazalar feriklik olarak bağlandı. Bu uygulama ile klasik dönemin çok fonksiyonlu tımar sistemi gibi bir sistem yaratılmaya çalışılıyordu. Yani askerî-idarî yönetimin bir arada yürütülebileceği bir sistem. Bunun yanı sıra Osmanlı ülkesinde başka düzenlemeler de yapılmıştı. Şöyle ki: Tanzimat dönemine gelindiğinde, daha önce yaşanan birtakım aksaklıkların giderilmesi, özellikle vergilerin herkesin gelir düzeyine göre alınmaması konusundaki olumsuzlukların giderilmesi amacıyla, 1840'ta iltizam usulü kaldırılmış ve hazine gelirlerinin doğrudan merkezden atanan muhassıllar tarafından toplanması kuralı getirilmiştir. Böylece taşra yönetiminde, eyaletlerde Vâli ve müşirler yer alırken; muhassıllar gittikleri sancakların yönetimini üstlenecekler ve kurulacak olan muhassıllık meclisleri aracılığı ile de vergileri düzenli olarak toplayacaklardı. Tabii beklenen sonuç alınamamış ve 1842'de muhassıllık kurumu kaldırılarak tekrar iltizam uygulamasına dönülmüştür. Bu bağlamda yeni bir düzenleme ile eyaletler sancaklara, sancaklar da kazalara ayrılmıştır. Muhassıllık meclisleri ise

¹⁴² Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", *Belleten*, 51/201, 1987, ss. 1220-1221.

memleket meclislerine dönüştürülmüştür. Daha sonra bu meclisler 1849'da yayımlanan yeni bir talimatname ile eyalet meclisleri adını alırken, sancak merkezlerinde de küçük meclisler kurulmuştur¹⁴³. Bu dönemin en belirgin özelliği, kazanın yine önemli bir idarî birim olarak uygulamada yerini almasıdır. Bilindiği gibi kaza Osmanlı klasik döneminde etkin bir adlî idarî birimken, 18. yüzyıla gelindiğinde idarî açıdan önemini bir hayli yitirmiş ve kadılar da sadece adlî yetkili durumuna düşmüşlerdi.¹⁴⁴ XIX. yüzyılda ise sancak yönetimi kaymakamlara bırakılırken, kazalar da kaza müdürlerinin idâresi altında (Gayrimüslim) büyük ve küçük meclisler oluşturulmuştu¹⁴⁵. Diğer taraftan taşra teşkilatında Vâlinin yanında yer alan ve merkezden atanan defterdarın da önemli roller üstlendiği görülmektedir. Defterdar, hazine gelirlerinin toplanmasından sorumlu idi. Taşrada iç güvenlik sorunu ise 1844'te kurulan zaptiye teşkilatı ile sağlanıyordu¹⁴⁶. 1864'te hazırlanan Vilâyet nizamnamesi, Mithat Paşa'nın 1864–1871 yılları arasında Tuna Vilâyetindeki uygulamalarından sonra, memâlik-i mahrûsenin genelinde geçerli hale getirildi. Buna göre Osmanlı toprakları Vilâyet, sancak, kaza ve köylerden oluşan yönetim birimlerine ayrılıyordu. Bu düzenleme ile yöneticilerin unvan ve atanmalarında da bir değişikliğe gidilmiştir. Eyalet adı Vilâyete dönüşürken, Vâli yönetici olarak durumunu ve unvanını koruyacaktı. Sancak terimi yerine ise zaman zaman Livâ teriminin kullanıldığı görülecek ve sancak yönetimi kaymakam yerine mutasarrıfa bırakılacaktı. Kaza birimi ise 1842'deki statüsünü korumakla birlikte seçimle göreve getirilen kaza müdürü yerine kaza yöneticisi olarak kaymakam iş başına getirilecekti. Böylece en önemli değişiklik kaza yönetiminde yapılmış oluyordu. 1871'e gelindiğinde nahiyeler de yönetim birimi olarak bu teşkilatta yerini alacaktır. Vilâyet yönetimi ise Vâlinin başkanlığında birçok üyeden oluşan Vilâyet İdâre Meclisi tarafından yürütülmekteydi. Bu bağlamda 1864'ten itibaren Osmanlı Avrupasında 44 sancakla 10 Vilâyet; Osmanlı Asyasında 74 sancakla 16 Vilâyet ve Osmanlı Afrikasında da 5 sancakla 1 Vilâyette bu yeni düzenleme uygulamaya konulmuştur¹⁴⁷. Bütün ülke

¹⁴³ Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840–1864)", *Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Ankara 1985, ss. 257–277; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (2. Baskı), Ankara 1997, s. 215.

¹⁴⁴ Ergenç, "Sâlnâmelerde İzmir", ss. 3–4.

¹⁴⁵ Vilâyetin alt birimleri olan Livâ ve kazalarda sırasıyla mutasarrıf ve kaymakamın başkanlığında Livâ ve kaza idâre meclisleri kurulmuştu. Bu konuda bkz. Ortaylı, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli idâreleri*, ss. 80–84.

¹⁴⁶ Bu konuda yapılmış yeni bir çalışma için bkz. Ali Sönmez, *Zaptiye Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2005; Ali Sönmez, "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840–1869)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/39, Ankara 2006, ss. 199–219.

¹⁴⁷ Ergenç, "Sâlnâmelerde İzmir", s. 5.

apında 19. yüzyılda ortaya çıkan bu yeni oluşunları, Slnmelerden takip etmek mümkündür.

2.1.1. Erzurum Vilâyeti ve Sancağı

1310 yılında Erzurum Vilâyeti, 3 Sancak, 18 Kaza'dan oluşmaktaydı.

I- Erzurum Sancağı

1- Erzurum Kazası

- a) Ilıca Nahiyesi
- b) Aşkale Nahiyesi
- c) Ovacık Nahiyesi

2 Ova Kazası (*H.1310'da*)

3 Pasinler Kazası

- a) Aras Nahiyesi
- b) Pasin-i Ulya Nahiyesi
- c) Karayazı Nahiyesi

4 İspir Kazası

- a) Norgah Kazası
- b) Kırık Nahiyesi

5 Bayburd Kazası

- a) Pulur Nahiyesi
- b) Hart Nahiyesi
- c) Everek Nahiyesi

6 Tercan Kazası

- a) Karakulak Nahiyesi
- b) Mans Nahiyesi
- c) Yavi Nahiyesi

7 Kiğı Kazası

- a- at Nahiyesi
- b- Hsnek Nahiyesi
- c- Liik Nahiyesi

8 Hınıs Kazası

- a) Halil avuř Nahiyesi

- b) Kara Çoban Nahiyesi
 - c) Söylemez Nahiyesi
 - d) Madrak Nahiyesi
- 9 Kiskim Kazası
- a) Öğdem Kazası
 - b) Erginis Nahiyesi
 - c) Hodiçor Nahiyesi
- 10 Tortum Kazası
- a) Azort Nahiyesi
- 11 Namervan Kazası
- a) Ardos Nahiyesi
 - b) Mükücek Nahiyesi
 - c) Sivri Nahiyesi
- II- Erzincan Sancağı
- a) Eses Nahiyesi
 - b) Cencige Nahiyesi
 - c) Selepür Nahiyesi
- 1- Kemah Kazası
- a) Ermenik Nahiyesi
 - b) İhtik Nahiyesi
 - c) Kemarik Nahiyesi
- 2- Kuruçay Kazası
- a) Armudan Nahiyesi
 - b) Kozkışla Nahiyesi
- 3- Pülümür Kazası (**H.1310'da**)
- a) Şeteri Nahiyesi
 - b) Danjik Nahiyesi
- 4- Refahiye Kazası
- a) Çenkerli Nahiyesi
 - b) Alakilise Nahiyesi
 - c) Zevker Nahiyesi

III- Bayezid Sancağı

1- Diyadin Kazası

a) Taşlıçay Nahiyesi

2- Karakilise Kazası

3- Eleşgirt Kazası

4- Tutak (Antab) Kazası

a) Patnos Nahiyesi

2.1.1.1. Erzurum Kazası

Erzurum Kazasının yüz yetmiş köy ve Ilıca, Aşkale ve Ovacık adlarında üç nahiyeye ve merkeze bağlı başkaca bir daire teşkil eder. Merkez Vilâyetden idâre olunan daire kırk üç aded köyden ibaret olup, güneyden Erzurum Kasabası kuzeyden Tortum ve doğudan Pasinler Kazaları ve batıdan Ilıca Nahiyesi hudutları ile mahduddur. Aşkale Nahiyeye Müdürü Abdulhamit Ferit Bey, muavin Sahak ağa, Vergi kâtîbî İbrahim Efendi, Nahiyeye kâtîbî Mehmet Şükrü Efendi olup, Nahiyeye Meclis Azaları ise Mehmet Ağa, Mustafa Ağa, Ohannes Ağa'dır.¹⁴⁸ Ovacık Nahiyesi Nahiyeye Müdürü, Müdür Ali Rıza Efendi, Muavin Süleyman Efendi, Nahiyeye Kâtîbî Fehim Efendi, Vergi Kâtibi İbrahim Efendi'dir. Nahiyeye Meclis Azaları ise Ahmed Ağa, Süleyman Efendi, Hacı Mehmet Efendi, Mustafa Efendi olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁹

2.1.1.2. Ova Kazası

1310/1894'de Kaza Kaimmakamı Mehmed Akif Efendi, Naib Mustafa Hilmi Efendi, Mal Müdürü Mahmud Derviş Efendi, Tahrîrât Kâtibi Ahmed Tevfik Efendi'dir.¹⁵⁰ 1317 yılında ise Müdür Mustafa Efendi, Muavin Hacı Hüseyin Efendi, Nahiyeye Kâtibi AhmedTevfik Efendi, Vergi Kâtibi Osman Efendi, Nahiyeye Meclis Azaları, Hüseyin Ağa, Bayık Ağa, Mardiros Ağa.

¹⁴⁸ S.V.E. 1317, s.175.

¹⁴⁹ S.V.E. 1317, s. 179.

¹⁵⁰ S.V.E. 1310, s. 131.

A) Kaza İdâre Meclisi: Meclis Reisi Kaimmakam Efendi olup, Aza-yı Tabii, Naib Efendi, Ermeni Murahhasası Vekili, Artin Efendi, Mal Müdürü, Tahrîrât Kâtibinden oluşmakta iken Aza-yı Muntehabe ise Yusuf Ziya Efendi, Mehmed Kamil Efendi, Tavit Ağa, Avanis Ağa'dan oluşmaktadır.¹⁵¹

B) Mal Kalemi: Kalem Müdürü Mahmud Derviş Efendi, Sandık Emni, Ali Efendi, Muavin Halil Hulki Efendi, Refik Mehmed Halis Efendi, Mahkeme-i Şer'iyye Kâtibi, Haşim Efendi'dir.¹⁵²

C) Nüfûs Kalemi: Me'mûru Lâçin Efendi, Kâtibi Yusuf Efendi'dir.¹⁵³

D) Tapu Kalemi: Kâtibi Mahmud Necib Bey, Mülazım Tevfik Efendi'dir.¹⁵⁴

E) Beledî Dairesi: Reis Yusuf Ziya Efendi, Aza, Hacı Ömer Ağa, Bogos Ağa, Müfettiş Hacı Ağa, Akif Bey, Nikogos Ağa'dan oluşmaktadır.¹⁵⁵

F) Arazi Takdir Komisyonu: Reis Naib Efendi, Aza Yusuf Ziya Efendi, Mal Muavini Halil Efendi, Tapu Kâtibi Mahmud Bey, Zabıta Me'mûru Yüzbaşı Mehmed Ağa, Aşkale Telgraf ve Posta Me'mûru Rıfat Efendi, Mülazım-ı Sani Abdülhalim Ağa'dan teşekkül etmektedir.¹⁵⁶

G) Nevahi Müdirânı: Kazadaki mevcut nahiyelerin müdürleri ise şunlardır. Haydari Nahiyesi Müdürü Molla Mustafa Ağa, Kevahor Nahiyesi Müdürü Ömer Ağa, Girekösek Nahiyesi Müdürü Hacı Ali Ağa, Kayapa Nahiyesi Müdürü Pehlül Bey, İrgemansur Nahiyesi Müdürü Abdülhamit Bey, Cinis Nahiyesi Müdürü Derviş Bey, Aşkale Nahiyesi Müdürü Battal Efendi, Kotanis Nahiyesi Müdürü Ali Bey, Ovacık Nahiyesi Müdürü Mustafa Ağa, Mördülük Mahiyesi Müdürü Vekili Ahmed Ağa, Pırnakaban Nahiyesi Müdürü Mehmed Ağa, Ilıca Nahiyesi Müdürü Begos Ağa, Karaarz Nahiyesi Müdürü Nazarati Ağa, Kân Nahiyesi Müdürü Mardiros Ağa, Sitavuk Nahiyesi Müdürü Mıgırdıç Ağa.¹⁵⁷

2.1.1.3. Tercan Kazası

1310/1894'de Kaimmakam Yakub Sabri Efendi, Naib İsmail hakkı Efendi, Mal Müdürü Mehmed Tevfik Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mehmed Dursun Efendi, Sandık Emni

¹⁵¹ S.V.E. 1310, s. 131.

¹⁵² S.V.E. 1310, s. 131.

¹⁵³ S.V.E. 1310, s. 131.

¹⁵⁴ S.V.E. 1310, s. 131.

¹⁵⁵ S.V.E. 1310, s. 131.

¹⁵⁶ S.V.E. 1310, s. 131.

¹⁵⁷ S.V.E. 1310, ss. 103-104.

Hüseyin Revnak Efendi'dir.¹⁵⁸ 1317/1901 yılında ise Kaymakam Şevket Efendi, Naib Hursit Efendidir.¹⁵⁹

A) Kaza İdâre Meclisi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Efendi olup, Aza-yı Tabii Naib Efendi, Murahhas Vekili Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi'dir. Aza-yı Müntehabe Ali Bey, İsmail Bey, Mesrop Ağa, Obet Ağa'dır.¹⁶⁰ 1317/1901 yılında Kaza İdâre Meclisi'nde ise Reis Kaymakam Bey (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Efendi (Aza-i Müntehibe) Zarif Bey, Abdulkerim Bey, Mesruh Ağa, Markos Ağa görev yapmaktadır.¹⁶¹

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Efendi, (Aza), Mehmed Tevfik Efendi, Kaloset Ağa, Başkatib Mehmed Kemal Efendi, Mustantik Muavini Hüseyin Rıza Efendi, Katib-i Sani Ahmed Efendi Mahkeme-i Şer'iyeye Kâtibi Süleyman Re'fet Efendi, Mukavelat Mühurriri Osman Efendi'dir.¹⁶² 1317/1901 yılında Kaza'nın Bidâyet Mahkemesi'nde ise Reis Naib Efendi, Aza olarak Ahmed Efendi, Mükardiç Efendi, Başkâtip Efendi, Müstantik Muavini Mehmed Efendi, Kâtibi Sani Ahmed Efendi, Mahkeme şerriye kâtibi Süleyman Efendi, Mukavelet-ı Muharrir Mehmed Efendi görev yapmaktadır.¹⁶³

C) Ziraat Bank Şubesi: 1310/1894'de Reis Mehmed Efendi, Muhasebe Katibi Mehmed Şükrü Efendi, Aza İsa Bey, Aza Agop Efendi, Aza Lamyanos Efendi Nüfûs Me'mûru İbrahim Efendi, Katibi Münhal, Vergi Katibi Hüseyin Efendi, Refiki İbrahim Nazif Efendi, Tapu Katibi Osman Efendi Zabıta Me'mûru Yüzbaşı Ali Ağa, Mülazım-ı Evvel Başmak Efendi, Telgraf ve Posta Me'mûru Rıfat Efendi'dir.¹⁶⁴ 1317/1901 yılında Ziraat Bank Sandığı, Reis Mehmed Bey, Muhasebe Kâtibi Mehmed Şükri Efendi tarafından yürütülmektedir. Sandıktaki azalar ise, İsa Bey, Ahmed Efendi'dir.¹⁶⁵

D) Nevahî Müdirânı: 1310/1894'de Kaza Nahiyelerindeki müdürler ise şunlardır. Yavi Nahiyesi Müdürü Ahmet Ağa, Komador Nahiyesi Müdürü Halil Ağa, Karacaviran Nahiyesi Müdürü Dursun Ağa, Göktaş Nahiyesi Müdürü Emrullah Ağa, Kütur Nahiyesi Müdürü Vartan Ağa, Ağvıran-ı Ulya Nahiyesi Müdürü Ömer Ağa, Çamur Nahiyesi Müdürü Dursun Efendi, Karakulak Mahiyesi Müdürü Salih Ağa, Arvanis Mahiyesi

¹⁵⁸ S.V.E. 1310, s. 136.

¹⁵⁹ S.V.E. 1317, s. 181.

¹⁶⁰ S.V.E. 1310, s. 136.

¹⁶¹ S.V.E. 1317, s. 181.

¹⁶² S.V.E. 1310, s. 136.

¹⁶³ S.V.E. 1317, s. 181.

¹⁶⁴ S.V.E. 1310, s. 137.

¹⁶⁵ S.V.E. 1317, s. 182.

Müdürü Mikdad Efendi, Mans Nahiyesi Müdürü İsmail Ağa, Pekriç Nahiyesi Müdürü Ahmed Ağa, Kürkkoçağı Nahiyesi Müdürü Beşir Ağa.¹⁶⁶ 1317/1901 yılında ise nahiyeye müdürleri ise, Karakulak Nahiyesi Müdürü Sadık ağa, Monas Nahiyesi Müdürü Mahmud, Yavi Nahiyesi Müdürü Ali Bey'dir.¹⁶⁷

2.1.1.4. Bayburt Kazası

1310/1894'de Kaimmakam Mehmed İzzet Bey, Naib Abdulhilmi Halim Efendi, Müftü Ali Hamdi Efendi, Mal Müdürü Vekili Mehmed Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mehmed Vamık Efendi'dir.¹⁶⁸ 1317/1901 yılında ise Kaza Kaymakamı, Mehmet Hüsnü Bey, Naibi Halil Fahri Efendi, Müftü Ali Rıza Bey, Mal Müdürü İsmail Hakkı Efendi, Kaymakam Muavini Yordam Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mehmed Vamık Efendi'dir.¹⁶⁹

A) Kaza İdâre Meclisi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Bey (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi Müftü Efendi, Ermeni Murahhasası Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-yı Muntehabe) Ali Efendi, Necib Efendi, Todori Efendi, Ohannes Ağa.¹⁷⁰ 1317/1901 yılında ise Kaza Meclis İdâresi Reis Kaymakam (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi, Müftü Efendi, Malmüdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-i Muntehabe) Maşuk Efendi, İbrahim Efendi, Simon Efendi, Bani Ağa¹⁷¹

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, (Aza), İsmail Hakkı Efendi, Kigork Efendi, Başkatib Hamdullah Efendi, Mustantik Muavini Kamil Efendi, Katib-i Sani Hamdi Efendi, Mukavelat Muharriri Mahmud Efendi, Mahkeme-i Şer'iyye Kâtibi Mehmed Efendi.¹⁷² 1317/1901 yılında ise Bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi olup, Azalar ise Hacı Ali Bey, Karebet Efendi, Baş Katib İsmail Hilmi Efendi, Müstantik muavini Rıza Efendi, Katib-i Sani Hüsnü Efendi, Mukavelet-ı Muharri-i Vasfi Efendi, Mahkeme-i Şer'iyye, Kâtibi Mehmet Efendi'dir. Ticâret Mahkemesindeki azalar ise develi zade Hüseyin Efendi, Kıryako Efendi,¹⁷³

C) Mal Kalemi:1310/1894'de Müdür Vekili Mehmed Efendi, Muavin Faik Efendi, Refik Mustafa Efendi, Sandık Emni Ali Fuad Efendi¹⁷⁴ 1317/1901 yılında Mal

¹⁶⁶ S.V.E. 1310, s. 137.

¹⁶⁷ S.V.E. 1317, s. 182.

¹⁶⁸ S.V.E. 1310, s. 153.

¹⁶⁹ S.V.E. 1317, s. 184.

¹⁷⁰ S.V.E. 1310, s. 153.

¹⁷¹ S.V.E. 1317, s. 184.

¹⁷² S.V.E. 1310, s. 154.

¹⁷³ S.V.E. 1317, s. 185.

¹⁷⁴ S.V.E. 1310, s. 154.

Kalemi Müdür İsmail Hakkı Efendi, Muavin Şükri Efendi, Refik Mazhar Efendi, Sandık Emni Hürşit Efendi, Hazine Vekili İsmail Efendi'dir.¹⁷⁵

D) Ziraat Bank Şubesi: 1310/1894'de Reis Hafız Muharrem Efendi, Muhasebe Kâtibi Hafız Mehmed Efendi, Aza Ali Ağa, Avadis Ağa,¹⁷⁶ 1317/1901 yılında ise Ziraat Bankası Sandığı ise Reis Abdurrahman Efendi, Muhasebe Kâtibi Vekili Kadri Efendi, Refik Münhal, Azalar, Şükri Efendi, Hüseyin Efendi, İpek Ağa'dır.¹⁷⁷

E) Beledî Dâiresi: 1310/1894'de Reis Mustafa Efendi Müderris, Aza Hasan Ağa, Koca Ağa, Edhem Efendi, Ohannis Ağa, Agop Ağa, Avadis Ağa Memleket Tabibi Mehmed Efendi, Katib ve Sandık Emni Kamil Efendi, Müfettiş Şükrü Bey¹⁷⁸ 1317/1901 yılında Bayburt Beledi Dairesi'nin reisliğine İsmail Hakkı Efendi ve Tabib Vekili Yüzbaşı Asaf Efendi bakmaktayken beledi dairesinin üyeliklerine ise Abdurrahman Efendi, Mahmud Ağa, Apik Ağa, Arakil Ağa görev yapmaktadır. Belediye Kâtibi Alişan Bey, Sandık Emni Ömer Efendi, Ezacı Banko Efendi olup iki adet de çavuş bulunmaktadır.¹⁷⁹

F) Nüfûs Kalemi: Me'mûr Eyüb Sabri Efendi, Kâtibi Dilaver Bey, Tapu Kâtibi Vekili Vamık Efendi, Orman Me'mûru Ali Haydar Efendi, Kolcu Kamil Ağa¹⁸⁰

G) Tahrîrât Komisyonu: Reis Mal Muavini Efendi, Aza, Hasan Ağa, Ohannes Ağa, Muhammin Hacı İbrahim Efendi, Muhammin Medros Ağa¹⁸¹

H) Me'mûrin-i Sâire: 1310/1894'de Telgraf ve Posta Me'mûru, Hasan Hamdi Efendi, Muharebe Me'mûru Eşret Efendi, Ser Çavuş Mehmed Efendi Duyun-ı Umumiye Me'mûru, Mehmed Zeki Efendi, Reji Me'mûru Rıfat Efendi, Ambarcı Mehmed Nazif Efendi¹⁸² 1317/1901 yılında "Memurin-î Sâire" ise Nüfûs Memuru Mehmet Durak Efendi, Tapu Katibi Tevfik Efendi, Orman Memuru Ahmed Bey'dir. Ma'arif Komisyonu ise Reis Kaymakam Bey olup Azalar ise Belediye Reisi İsmail Hakkı Efendi, Rüştiye Muallim-i Evveli Osman Zeki Efendi, Ma'şuk Bey, Edhem Efendi'dir.¹⁸³

I) Rüşdiye ve İbtidâîyye Mektepleri: 1310/1894'de Mekteb-i Rüşdiye Muallim-i Evvel Osman Zeki Efendi, Mekteb-i Rüşyide Muallim-i Sani Ali Avni Efendi, Mekteb-i Rüşdiye Hat Muallimi Ahmed Revayi Efendi, Bevvâl İbrahim Efendi, Adet-i Şakirdan 56,

¹⁷⁵ S.V.E. 1317, s. 184.

¹⁷⁶ S.V.E. 1310, s. 154.

¹⁷⁷ S.V.E. 1317, s. 184.

¹⁷⁸ S.V.E. 1310, s. 154.

¹⁷⁹ S.V.E. 1317, s. 184.

¹⁸⁰ S.V.E. 1310, s. 155.

¹⁸¹ S.V.E. 1310, s. 155.

¹⁸² S.V.E. 1310, s. 155.

¹⁸³ S.V.E. 1317, ss. 184-185.

Mekteb-i İbtidaiyye Muallimi Hafız Şükrü Efendi, Bevvab Mehmed Efendi Adet-i Şakırdan 76.¹⁸⁴ 1317/1901 yılında Bayburt Kazası'nda bulunan eğitim kurumları ise Merkez Rüşdiyye ve İbtidaiyye Mektepleri'dir. Mektebi Rüşdiyye Muallim-i Evvel-i Osman Zeki Efendi, Mektebi Rüşdiyye Muallim-i Sani Abdullah Ramiz Efendi, Mektebi Rüşdiyye Muallim-i Salis Hafız Şükrü Efendi, Mektebi Rüşdiyye Hatt Muallimi Ahmed Revayi Efendi, Bevvab Efendi, Öğrenci sayısı ise 138'dir. Mekteb-i İbtidaiyye Başmuallimi Hafız Hüseyin Remzi Efendi, ikinci muallimi ise Ali Efendi, Üçüncü muallimi Hüseyin Efendi ve Buvab Efendi'dir. Okulun öğrenci sayısı 161, Zahid-i İbtidaiyye Muallimi ise Mehmed Efendi ve Bevvab Efendi olup öğrenci sayısı ise 49'dur.¹⁸⁵

İ) Zabıta ve Polis Me'mûrları: Zabıta Me'mûru Yüzbaşı Mustafa Kazım Efendi 5 Mecidi, Zabıta Me'mûru Mülazım-ı Evvel Osman Ağa, Komiser abdurrahman Efendi Polis Tevfik Efendi¹⁸⁶

J) Nevâhi Müdürâm ve Muavinleri: Pulur Nahiyesi Müdürü Salih Bey, Muavini Gorgi Ağa, Masat Nahiyesi Müdürü Hafız Mustafa Efendi, Muavini Karabet Ağa, Everek Nahiyesi Müdürü Salih Ağa, Muavini Arot Ağa, Berne Nahiyesi Müdürü Mehmed Ağa, Muavini İstapan Ağa, Cilara Nahiyesi Müdürü Osman Bey, Muavini Mardiros Ağa, Pülürek Nahiyesi Müdürü Kürek Ağa, Muavini Salih Ağa, Lori Nahiyesi Müdürü Torun Ağa, Muavini Barhol Ağa, Sitor Nahiyesi Müdürü Abdullah Efendi, Muavini Hüseyin Ağa, Yalahor Nahiyesi Müdürü Hacı Ali Bey, Muavini Bogos Ağa, Niv Nahiyesi Müdürü Münhal, Muavini Münhal, Hart Nahiyesi Müdürü İbrahim Ağa, Muavini Agop Ağa Kokores Nahiyesi Müdürü İsmail Ağa, Muavini Mardiros Ağa, Ağnesos Nahiyesi Müdürü Yemen Ağa, Muavini Münhal, Borkçe Nahiyesi Müdürü Hacı Mehmed Ağa, Muavini Haçatur Ağa¹⁸⁷

K) Bayburt Pulur Nahiyesi: Kaza Müdürü, İskender Bey, Muavini Yorgi Ağa, Nahiyeye Kâtibi Emin Efendi, Azalar ise Abdullah Efendi, diğer Abdullah Efendi'dir. Kaza'da bulunan Hamidiye Mekteb-i İbtidaiyye Muallimi Salih Efendi ve Bevvab Efendi olup öğrencisi sayısı ise 57'dir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ S.V.E. 1310, ss.155-156.

¹⁸⁵ S.V.E. 1317, ss. 186-187.

¹⁸⁶ S.V.E. 1310, s. 156.

¹⁸⁷ S.V.E. 1310, s. 156.

¹⁸⁸ S.V.E. 1317, s. 187.

L) Hart Nahiyesi: Nahiye Müdürü Abdülhamid Ağa, Muavini Ohannis Ağa, Nahiye Katibliği görevi Münhal, Aza İsmail Efendi, Arslan Bey, üçüncüsü ise münhaldır, Hamidiye Mekteb-i İbtida-i Muallimi Hafız Recep Efendi ve Buvab Efendi'dir öğrenci sayısı ise 70'dir.¹⁸⁹

M) Everek Nahiyesi: Müdür Hüseyin Efendi, Muavin Sahok Efendi, Nahiye Kâtibi Mevlüd Efendi, Aza Esad Ağa, Diğer Esad Ağa, Ahmet Efendi'dir. Hamidiye Mekteb-i İbtida-i Muallim-i Ahmed Efendi, Bevvab Efendi olup öğrenci sayısı ise 41'dir.¹⁹⁰

2.1.1.5. İspir Kazası

1310/1894'de Kaimmakam Vekili Ragıp Efendi, Naib Mahmud Nedim Efendi, Müftü Dâvud Efendi, Mal Müdürü Mehmed Fehim Efendi, Tahrîrât Kâtibi Hüseyin Efendi.¹⁹¹ 1317/1901 yılında Kaymakam Hilmi Efendi, Naib Reşid Fehmi Efendi, Müfti Davud Efendi, Malmüdürü Derviş Efendi, Tahrîrât Kâtibi Kahraman Adil Efendi'dir.¹⁹²

A) Kaza İdâre Meclisi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Bey, (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Müftü Efendi, Murahhası Vekili Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Katibi Efendi, (Aza-yı Müntehabe) Hacı Süleyman Efendi, Karaca Mustafa Efendi, Begos Ağa, Vartan Ağa.¹⁹³ 1317/1901 yılında Kaza Meclis İdâresi ise, (Aza-î Tabiiyye) Naib Efendi, Müftü Efendi, Murahhasa Vekili, Karabet Efendi, Malmüdürü Efendi, Tahrîrât Katibi Efendi, (Aza-ı Müntahibe) Hacı Mustafa Efendi, Esad Bey, Artin ağa, Bogos Ağa'dir.¹⁹⁴

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, (Aza), Sadullah Efendi Abkur Ağa, Başkatib Mehmed Rıza Efendi, Mustantik Muavini Akif Efendi, Katib-i Sani Haşim Efendi, Mahkeme-i Şer'iyye Kâtibi Yusuf Efendi, Mukavelat Muharriri Mustafa Efendi.¹⁹⁵ 1317/1901 yılında Bidâyet Mahkemesi, Reis Naib Efendi, Aza Hayrullah Efendi, Hamparsum Ağa, Başkatib Mehmed rıza Efendi, Müstantik Muavini Ziya Efendi, Kâtibi Sani Mehmed Dursun Efendi'dir.¹⁹⁶

¹⁸⁹ S.V.E. 1317, s. 188.

¹⁹⁰ S.V.E. 1317, s. 188.

¹⁹¹ S.V.E. 1310, s. 149.

¹⁹² S.V.E. 1317, s. 196.

¹⁹³ S.V.E. 1310, s. 149.

¹⁹⁴ S.V.E. 1317, s. 196.

¹⁹⁵ S.V.E. 1310, s. 149.

¹⁹⁶ S.V.E. 1317, s. 197.

C) Mal Kalemi: 1310/1894'de Müdür Mehmed Fehim Efendi, Muavin Cebrail Efendi, Refik Efendi, Sandık Emni.¹⁹⁷ 1317/1901 yılında Mal Kalemi Müdür Dervis Efendi, Muavin Vekili Mustafa Efendi, Refiki Efendi, Sandık Emni Hasan Efendi olup, Mukavelat-ı Muharriri Mustafa Efendi, Mahkeme Şer'iyye Kâtibi Ali Mahzar Efendi'dir.¹⁹⁸

D) Ziraat Bank Şubesi: 1310/1894'de Reis Hafız Mustafa Efendi, Muhasebe Kâtibi Fevzi Efendi, Aza Hayrullah Efendi, Arif Efendi, Hasan Efendi.¹⁹⁹ 1317/1901 yılında Ziraat Bankası Sandığı ise, Reis Hafız Mustafa Efendi, Muhasebe Kâtibi Vekili Abdulhadi Efendi, Aza Mehmed Efendi²⁰⁰

E) Ma'ârif Meclisi: Reis Hacı Süleyman Efendi, Aza, Dursun Efendi, Hayrullah Efendi, Hafız Osman Efendi²⁰¹

F) Beledî Dâiresi: Reis Kemal Efendi, Aza Kerem Mehmed Ağa, Hafız Mustafa Efendi, Repail Ağa, Katib Hüseyin Hami Ağa²⁰²

G) Nüfûs Kalemi: Me'mûr Yusuf Cemil Efendi, Kâtibi Mevlüd Efendi²⁰³

H) Ticâret ve Ziraat Meclisi: Reis Kemal Efendi, Aza İbrahim Efendi²⁰⁴

I) Me'mûrin-i Sâire: 1310/1894'de Evkaf Müdürü Vekili Sadullah Efendi, Reji Me'mûru Ömer Efendi, Tapu Kâtibi ahmed Efendi, Yoklama Me'mûru Mevlüd Efendi, Zabıta Me'mûru Mülazım Hasan Efendi.²⁰⁵ 1317/1901 yılında Memurin-î Sâire Nüfûs Memuru Yusuf Cemil Bey, Katib Mevlud Hulusi Efendi, Tapu Kâtibi Nurullah Efendi 'dir.²⁰⁶

İ) Nevâhi Müdürânı: Salaçor Nahiyesi Müdürü Bahri Efendi, Hunut Nahiyesi Müdürü İbrahim Ağa, Heşin Nahiyesi Müdürü Mail Bey, Koblat Nahiyesi Müdürü İsmail Ağa, Nahzir Nahiyesi Müdürü Hafız Mustafa Efendi, Neştot Nahiyesi Müdürü Vekili Şaban Efendi, Bakıs Nahiyesi Müdürü İbrahim Efendi, Yunus Nahiyesi Müdürü Mehmed Efendi, Engücek Nahiyesi Müdürü Hacı Ali Bey, Koganis Nahiyesi Müdürü Adil Bey, Mezherik Nahiyesi Müdürü Koca Bey, Koşumşat Nahiyesi Müdürü İsmail Ağa.²⁰⁷

¹⁹⁷ S.V.E. 1310, s. 150.

¹⁹⁸ S.V.E. 1317, s. 197.

¹⁹⁹ S.V.E. 1310, s. 150.

²⁰⁰ S.V.E. 1317, s. 197.

²⁰¹ S.V.E. 1310, s. 150.

²⁰² S.V.E. 1310, s. 150.

²⁰³ S.V.E. 1310, s. 151.

²⁰⁴ S.V.E. 1310, s. 151.

²⁰⁵ S.V.E. 1310, s. 151.

²⁰⁶ S.V.E. 1317, s. 197.

²⁰⁷ S.V.E. 1310, s. 151.

2.1.1.6. Keskim (Kiskim) Kazası

1310/1894'de Kaimmakam Vekili Mehmed Derviş Efendi, Naib İbrahim Zihni Efendi, Mal Müdürü Vekili Ali Zekai Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mahmud Nedim Efendi²⁰⁸ 1317/1901 yılında Kaymakam Ömer Fevzi Efendi, Naib Ali Zihni efendi, Malmüdürü Mehmed Şakir Efendi, Tahrîrât Katibi Mustafa Efendi'dir.²⁰⁹

A) Kaza İdâre Meclisi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Efendi, (Aza-yı Tabiiyye), Naib Efendi, Ermeni Murahhasa Vekili Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-yı Muntehabe) Ahmed Necati Efendi, Mehmed Ağa, Münhal, Münhal²¹⁰ 1317/1901 yılında Kaza Meclis İdâresi ise Reis Kaymakam Efendi, (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi, Malmüdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi, (Aza-i Muntehibe) Mustafa Efendi, Halil Ağa, Münhal, Kolasat-Ağa,²¹¹

B) Mal Kalemi: 1310/1894'de Müdür Vekili Ali Zekai Efendi, Muavin Vekili Mehmed Hulusi Efendi, Sandık Emni Mustafa Tevfik Efendi²¹² 1317/1901 yılında Mal Kalemi, Malmüdürü Şakir Efendi, Muavini Akif Efendi, Sandık Emni Vekili Hafız Efendi'dir.²¹³

C) Ziraat Bank Şubesi: 1310/1894'de Reis Şerif Efendi, Muhasebe Kâtibi Ali Zekai Efendi Aza Ahmed Efendi, Aza Said Efendi, Aza Süleyman Efendi Mahkeme-İ Şer'iyye Kâtibi Musa Efendi²¹⁴ 1317/1901 yılında Ziraat Bank Sandığı, Reis Hüseyin Efendi, Muhasebe Kâtibi Ali Zekai Efendi, Aza Ahad Ağa, Seyid Ağa, Aza Abdullah Ağa'dır.²¹⁵

D) Me'mûrin-i Sâire: 1310/1894'de Nüfûs Me'mûru Hafız Emin Efendi, Kâtibi Ahmed Hamdi Efendi, Tapu Kâtibi İsmail Efendi Zabıta Me'mûru Mülazım-ı Evvel Hüseyin Ağa 5 Mecidi²¹⁶ 1317/1901 yılında Memurin-i Saîre ise nüfûs Memfuru hafız Emin Efendi, Katibi Ahmed Hamdi Efendi, Tabu Katibi İsmail Sabri Efendi olarak kaydedilmiştir.²¹⁷

E) Nevâhi Müdürânı: 1310/1894'de Ersis Nahiyesi Müdiranı Mustafa Ağa, Petekrek Nahiyesi Müdürü İsmail Efendi, Zor Nahiyesi Müdürü Süleyman Efendi, Milo

²⁰⁸ S.V.E. 1310, s. 160.

²⁰⁹ S.V.E. 1317, s. 203.

²¹⁰ S.V.E. 1310, s. 160.

²¹¹ S.V.E. 1317, s. 203.

²¹² S.V.E. 1310, s. 160.

²¹³ S.V.E. 1317, s. 203.

²¹⁴ S.V.E. 1310, s. 160.

²¹⁵ S.V.E. 1317, s. 203.

²¹⁶ S.V.E. 1310, s. 160.

²¹⁷ S.V.E. 1317, s. 203.

Nahiyesi Müdürü Ahmed Ağa, Cilcim nahiyesi Müdürü Hasan Ağa, Arıcivan Nahiyesi Müdürü Ali Ağa, Hobek Nahiyesi Müdürü Mustafa Efendi, Barhal Nahiyesi Müdürü Ali Efendi, Udav Nahiyesi Müdürü Halil Ağa, Oşnak Nahiyesi Müdürü Abdi Bey, Hodiçor Nahiyesi Müdürü Anton Ağa.²¹⁸ 1317/1901 yılında ise Kiksim Kazası Nahiye müdürleri ise Ögdım: Nahiyesi Müdürü Abdulaziz Ağa, Nahiye Kâtibi Mehmed Erginis: Nahiye Müdürü Vasıf Bey, Hodaçur: Nahiye Müdürü Emisya Karabet Efendi, Nahiye Katibi Münhal'dir.²¹⁹

1317/1901 yılında Mahkeme-i Şer'riyye Kâtibi Mehmet Atıf Efendi'dir. Keskim Kaza'sı Belediye Dairesi ise Reis Salih Efendi, Aza Hüseyin PehLivân, Aza Abdullah Ağa, Hüseyin Ağa'dır. Kaza, İbtida-i Mektebi Muallim İhsan Efendi, Bevvab Mustafa Efendi, Öğrenci sayısı ise 47'dir. Milo Pasaport: Muayene Memuru Muhyeddin Efendi, Ohur Pasaport: Muayene Memuru Cazim Efendi, Had Pasaport: Muayene Memuru Münhal,²²⁰

2.1.1.7. Pasinler Kazası

1310/1894'de Kaımmakam Vekili Edhem Efendi, Naib ahmed Galib Efendi, Mal Müdürü Mahmud Nedim Efendi, Tahrîrât Kâtibi Bekir Fikri Efendi²²¹ 1317/1901 yılında Kaza Kaymakamı, Kaymakam Lütfi Efendi, Naibi Ali Galib Efendi, Malmüdürü Faik Efendi, Tahrîrât Katibi Ahmed Vefik Efendi'dir.²²²

A) Kaza Meclis İdâresi: Reis Kaımmakam Bey, (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Murahhasa Vekili Dimityos Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-yı Muntehabe), Ali Şahin Bey, İshak Efendi, Mıkırdıc Ağa, Abdal Ağa Kaza İdâre Meclisi ise Reis Kaymakam Bey (Aza-i Tabiiyi), Naib Efendi, Ermeni Murahhasa Vekili Avik Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi olup Aza-i Muntehibe ise Hüseyin Efendi, Mehmed Hamdi Efendi, Kigoruk Ağa, Mikadın Efendi'dir.²²³ Naib Efendi, Ermeni Murahhas Vekili, Avik Efendi, Tahrîrât Kâtibi, Hüseyin Efendi, Kiğork Ağa ve Minas Efendiden oluşmaktadır.²²⁴

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, (Aza), Abdussamed Bey, Serkis Ağa, Baskatib İsmail Hilmi Efendi, Mustantık Muavini Ali Rıza Efendi,

²¹⁸ S.V.E. 1310, s. 161.

²¹⁹ S.V.E. 1317, s. 203.

²²⁰ S.V.E. 1317, s. 203.

²²¹ S.V.E. 1310, s. 144.

²²² S.V.E. 1317, s. 208.

²²³ S.V.E. 1310, s. 144.

²²⁴ S.V.E. 1317, s. 208.

Katib-i Sani Tevfik Efendi, Mahkeme-i Şer'iyeye Kâtibi Mustafa Efendi, Mukavelat Muharriri Ali Mazhar Efendi,²²⁵ 1317/1901 yılında Kaza, Bidâyet Mahkemesi, Reis Naib Efendi, azalar ise Hacı Fehim Efendi, Agob Ağa, Baş Katib Emin Efendi, Müstantik Muavini İshak Sıtkı Efendi, Katibi Sani Mehmet Bey'dir.²²⁶

C) Mal Kalemi: 1310/1894'de Müdür Mahmud Nedim Efendi, Muavin Said Efendi, Rekifi Süfyan Efendi, Sandık Emni Hüsnü Bey, Müdavim Pertev Efendi, Ambar Me'mûru Necib Bey,²²⁷ 1317/1901 yılında Kaza Mal Kaleminde ise Mal müdürü Faik Efendi, Muavini Hakkı Bey, Refik Ahmet Hamdi Efendi, Sandık Emni Hüsnü Bey, Ambar Memuru Hacı Lütfullah Efendi'dir.²²⁸

D) Ziraat Bank Şubesi: 1310/1894'de Reis Ahmed İzzet Bey, muhasebe Kâtibi Yusuf Fenni Efendi, Aza, Ahmed Ağa, Hacı Dede Ağa, Abdülkadir Ağa,²²⁹ 1317/1901 yılında Ziraat Banka Sandığı Reis Ahmet İzzet Bey, Muhasebe Kâtibi Cafer Tayyar Efendi, Refiki Hamparsom Efendi Aza Hacı Dede Ağa, Ahmet Ağa²³⁰

E) Me'mûrin-i Sâire: 1310/1894'de Nüfûs Me'mûru Osman Bey, Nüfûs Kâtibi Halid Bey, Tapu Katibi Efendi, Telgraf ve Posta Me'mûru Şamil Efendi, Duyun-ı Umumiye Me'mûru İbrahim Efendi. Memuran-i Saire, Nüfûs Memuru Hamdi Efendi, Katibi Fazıl Efendi, Tapu Katibi Tevhid Efendi Mukavelat Muharriri Cemal Efendi, Mahkeme Şer'iyeye Katibi Mustafa Efendi'dir.²³¹ 1317/1901 yılında Belediye Dairesi Reis Hacı Halim Efendi, Tabib Yüzbaşı Vasıf Efendi, Aza Tahir Efendi, Katib Mustafa Şefik Efendi Orman İdâresi Orman Memuru Osman Nuri Efendi, Merkez Ondalık Memuru Mehmed Şevki Efendi, Kürd Ali Ondalık Memuru Mehmet Şevki Efendi, Piyade Kolcusu Mehmet Nuri, Piyade Kolcusu Mehmed Efendi, Kütük Pasaport Memuru Mehmed Kamil Efendi, Karakilise Pasaport Memuru Rıfat Bey²³²

F) Mekteb-i Rüşdî: 1310/1894'de Muallim-i Evvel Mehmed Hurşid Efendi, Muallim-i Sani Hafız Mehmet Efendi, Rik'a Muallimi Süfyan Efendi, Bevvab Mehmed Efendi, Aded-i Şakirdan 50 Zabıta Me'mûru Süvari Mülazımı Halil Ağa Piyade Mülazımı

²²⁵ S.V.E. 1310, s. 144.

²²⁶ S.V.E. 1317, s. 209

²²⁷ S.V.E. 1310, s. 145.

²²⁸ S.V.E. 1317, s. 209.

²²⁹ S.V.E. 1310, s. 145.

²³⁰ S.V.E. 1317, s. 209.

²³¹ S.V.E. 1310, s. 145.

²³² S.V.E. 1317, s. 210.

Ali Ağa'dır²³³ 1317/1901 yılında Mekteb-i Rüşdi Muallim-i Evvel Hafız Reşid Efendi, Muallim-i Sani Hafız Mehmet Efendi, Bevvab Safi Mehmed Efendi, Adedi Şakirdan 70.²³⁴

G) Nevâhi Müdürânı: 1310/1894'de Güllü Nahiyesi Müdürü Esad Bey, Çöğender Nahiyesi Müdürü Hacı Osman Ağa, Keyvank Nahiyesi Müdürü Tayfur Bey, Hertev Nahiyesi Müdürü İsmail Bey, Kındığı Nahiyesi Müdürü İbrahim Ağa, Badicivan Nahiyesi Müdürü Mehmed Bey, Yağan Nahiyesi Müdürü Tosun Ağa, Avnik Nahiyesi Müdürü Hurşid Ağa, Çöllü Nahiyesi Müdürü abdukkadir Ağa, Hosraviran Nahiyesi Müdürü Osman Bey, Veli baba Nahiyesi Müdürü Hemitor Ağa, Komasor Nahiyesi Müdürü Şahin Bey, Avullu Nahiyesi Müdürü Sadık Ağa, Karakilise Nahiyesi Müdürü Şeyho Bey, Sanamir Nahiyesi Müdürü Mail Ağa, Horasan Nahiyesi Müdürü Beşe Bey, Azap Nahiyesi Müdürü Mehmed Ağa.²³⁵ 1317/1901 yılında nahije müdürleri "Nevahi Müdürani" Aras Nahiyesi Müdürü İbrahim Ağa, Katib Ahmet Ağa, Pasin Süfle Nahiyesi Mehmed Ağa, Kâtip Ahmet Şükri Efendi, Karayazı Nahiyesi Müdürü Yusuf Ağa, Katib Abbas Efendi.²³⁶

2.1.1.8. Namervan Kazası

Kaymakam Ahmed Hamdi Efendi, Naib Mustafa Vehbi Efendi,²³⁷

A) Malmüdürü: Kasım Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mehmed Nur'i Efendi Kaza İdâre Meclisi Reis Kaymakam Efendi (Aza-i Tabiiyyi) Naib Efendi, Malmüdürü Efendi, TAHRÎRÂT Kâtibi Efendi (Aza-i Müntehibe) Emin Mühyiddin Efendi, Bedrus Ağa, Kigoruk Ağa

B) Bidâyet Mahkemesi: Reis Naib Efendi Aza Ziver Efendi, Haçu Ağa, Başkabit Hafız Vehbi Efendi, Müstantik Muavini Ahmed Refik Efendi, Katib-i Sani Ahmed Efendi

C) Mal Kalemi: Müdür Mehmed Kasım Efendi, Muavini Hamdi Efendi, Sandık Emiri Mustafa Efendi Mahkeme-i Şer'iyye Kâtibi Şükrü Efendi

D) Memûrin-i Sâire: Nufus Memuru Mehmed Dilaver Efendi, Kâtibi Behçet Efendi, Tabu Kâtibi Ahmed Efendi Hamidi

E) Mekteb-i İdâdi: Muallimi İbrahim Efendi, Aded-i Şakirdan 47, Kale Boğazı Pasaport Muayene Memuru Osman Efendi, Orman Memuru Mehmed Tahir Efendi, Koruyucu Durak Ağa, Şükri Efendi

²³³ S.V.E. 1310, s. 145.

²³⁴ S.V.E. 1317, s. 210.

²³⁵ S.V.E. 1310, ss. 145-146.

²³⁶ S.V.E. 1317, s. 210.

²³⁷ S.V.E. 1317, s. 216.

F) Nevâhi Müdürâni: Ardos Nahiyesi Müdürü Süleyman Şevket Bey, Katib Münhal, Nügücük Nahiyesi Müdürü Münhal, Katib Dursun Bey²³⁸

2.1.1.9. Hınıs Kazası

1310/1894'de Kaimmakam İbrahim Bey, Naib Abdunnafi Efendi, Mal Müdürü Hafız Osman Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mehmed Efendi, Sandık Emîni Faik Efendi,²³⁹ 1317/1901 yılında Kaymakam İbrahim Necati Efendi, Naib Mehmed Fevzi Efendi, Malmüdürü Mehmet Tevfik Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mehmed Hakî Efendi, Salise, Müderris²⁴⁰

A) Kaza Meclis İdâresi: 1310/1894'de Reis, Kaimmakam Bey, (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-yı Müntehabe), Mahmud Zeki Ağa, Ahmed Ağa, Manuk Ağa, Ohannes Ağa²⁴¹ 1317/1901 yılında Kaza İdâre Meclisi Reis Kaymakam Efendi (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi,²⁴²

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, Aza, Tayfur Efendi, Haçator Efendi, Başkatib Ali Mazhar Efendi, Mustantik Muavini Mehmed Efendi, Katib-i Sani İshak Efendi Mahkeme-i Şer'yye Kâtibi Hafız Efendi²⁴³ 1317/1901 yılında Bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi Aza Emin Efendi Evhan Efendi, Başkatib Sabri Efendi, Müstantik Muavini Mevlüd Efendi, Katib-i Sani Bahri Efendi.²⁴⁴

C) Me'mûrin-i Sâire: Nüfûs Me'mûru Abdulhalim Efendi 5 M, Katib-i Âli Talha Efendi, Maa Tahrir Vergi Kâtibi Osman Efendi, Refiki Fazıl Efendi, Ambar Me'mûru Musa Bey²⁴⁵ 1317/1901'de Nüfûs Memuru Mehmed Emin Efendi, Katibi Süleyman Sırrı Efendi, Tapu Katibi Şemseddin Efendi²⁴⁶

D) Ziraat Bank Şubesi: Reis Casim Efendi, Katib Rüşdü Efendi, Aza İshak Efendi, Aza Ohannes Ağa

E) Mekteb-i Rüşdî: 1310/1894'de Muallimi Evvel Ahmed Rasih Efendi, Aded-i Şakirdan 21 Bevvab Hüseyin Efendi, Kapıcı Zabıta Me'mûru Yüzbaşı Hacı Receb Ağa, Telgraf ve Posta Me'mûru Halil Ağa, Mülazım-ı Evvel Mehmed Ağa 1317/1901 yılında

²³⁸ S.V.E. 1317, s. 217.

²³⁹ S.V.E. 1310, s. 130.

²⁴⁰ S.V.E. 1317, s. 220.

²⁴¹ S.V.E. 1310, s. 130.

²⁴² S.V.E. 1317, s. 220.

²⁴³ S.V.E. 1310, s. 130.

²⁴⁴ S.V.E. 1317, s. 220.

²⁴⁵ S.V.E. 1310, s. 130.

²⁴⁶ S.V.E. 1317, s. 221.

Rüşdi ve İbtida-i Mektepleri Mektebi Rüşdiyye Muallimmi Sanisi Ahmed Efendi, Buvab Hüseyin Efendi, Adedi Şakirden 45 Mektebi İbtida-iyye Muallim Mehmed Ziya Efendi, Aded-i Şakirdan 41.²⁴⁷ 1317/1901 yılında Malmüdürü Efendi, Ermeni Murahhası Partağmanyos Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-i Muntehabe) Mahmud Ağa 5 Mescidi, Ahmed Fehmi Efendi, Misak Ağa, Mavak Ağa Bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi Aza Emin Efendi Evhan Efendi, Başkatib Sabri Efendi, Müstantik Muavini Mevlüd Efendi, Katib-i Sani Bahri Efendi. Mal Kalemi Müdür Mehmed Tevfik Efendi, Muavini Fazıl Efendi, Refiki Osman Nuri Efendi, Sandık Emni Ahmed Efendi Mukavelat Muharriri Ali Efendi, Mahkeme-i Şer'iyye, Katibi İshak Efendi Ziraat Bank Sandığı Reis Ahmet Fehim Efendi, Muhasebe Katibi Mehmed Fehim Bey Aza Osman Ağa, Porsih Ağa, Misak Ağa Beledi Dairesi Reis Münhal, Katib Ekrem Efendi Aza Abdulhamid Ağa, Elkesan Efendi, Osman Ağa, Parsih Ağa Efendi olup Nahiye müdürleri Halil Çavuş Mahiyesi Müdürü Abdi Ağa, Muavin Vartan Ağa, Katib Rüşdi Efendi, Aza Süleyman Ağa, Abdal, Kara Çoban Nahiyesi Mdürü Kigorok Ağa, Muavin Benko Ağa, Katib Şugaip Efendi, Aza Ömer Ağa, Mahir Ağa, Mordiros Ağa, Söylemez Nahiyesi Müdürü Vekil Mehmet Ağa, Muavin Resul Ağa, Katib Mehmed Efendi, Aza Fethullah Efendi, İbrahim Ağa, Hüseyin Ağa, Madrek Nahiyesi Müdürü Mehmed Ağa, Muavin Mahmud Ağa, Katib Faik Efendi, Aza Abdurrahman Ağa, Mikdad Bey, Halil Ağa²⁴⁸

2.1.1.10. Tortum Kazası

1310/1894'de Kaimmakam Mustafa Fehmi Efendi, Naib Mehmed Tahir Efendi, Mal Müdürü Ahmed Sabit Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mehmed Şamil Efendi²⁴⁹ 1317/1901 yılında Kaymakam Münhal, Naib Ömer Lütfi Efendi, Malmüdürü Eyüb Sabri Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mehmet Şamil Efendi,²⁵⁰

A) Kaza İdâre Meclisi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Efendi (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-yı Muntehabe) Ali Bey, Münhal, Kirkor Ağa, Avidik Ağa.²⁵¹ 1317 Mesclisi Kaza İdâre Meclisi Aza-i Tabiiyye

²⁴⁷ S.V.E. 1310, s. 130.

²⁴⁸ S.V.E. 1317, ss. 221-222.

²⁴⁹ S.V.E. 1310, s. 164.

²⁵⁰ S.V.E. 1317, s. 227.

²⁵¹ S.V.E. 1310, s. 164.

Naib Efendi, Malmüdür Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi Aza-i Muntehibe Battal Bey, Ahmed Kotan Bey, Sukiyaş Ağa, Agop Ağa.²⁵²

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, (Aza) Münhal Kirkor Ağa, Başkatib Mehmed Şerif Efendi, Mustantık Muavini Nazım Efendi, Katib-i Sani Mehmed Efendi, Mahkeme-i Şer'iyye Kâtibi Hacı Kamil Efendi.²⁵³ 1317/1901 yılında Bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi Aza Sırrı Bey, Ovadik ağa, Başkâtip Mehmet Şerif Efendi, Müstantık Muavini Akif Efendi, Katib-i Sani ve Mukavelat Muharriri Mehmet Ziyaeddin Efendi²⁵⁴

C) Mal Kalemi: 1310/1894'de Müdür Mehmed Sabit Efendi, Refiki Osman Efendi, Muavin Hakkı Bey, Sandık Emmini mehmed Hilmi Efendi.²⁵⁵ 1317/1901 yılında Mal Kalemi Müdür Eyüb Sabri Efendi, Muavini Tayyar Efendi, Refiki İbrahim Efendi, Sandık Emmini Ahmed Refik Efendi, Mahkeme-i Şer'iyeye Kâtibi Mehmed Efendi²⁵⁶

D) Ziraat Bank Şubesi: 1310/1894'de Reis Ziya Bey, Muhasebe Kâtibi Rıza Efendi, Aza Mustafa Ağa, 1317/1901 yılında Ziraat Bank Sandığı Reis Süleyman Efendi, Muhasebe Katibi Mehmed Rıza Efendi, Aza Ali Bey, Sefer Ağa, Durak Ağa

E) Me'mûrin-i Sâire: 1310/1894'de Nüfûs Me'mûru Mehmed Efendi, Kâtibi Şükri Efendi, Tapu Kâtibi Hafız Yusuf Efendi, Mekteb-i İbtidai Muallimi, Halil Efendi, Adet-i Şakirdan Zabıta Me'mûru Mülazım-ı Sani Hacı Tevfik Efendi.²⁵⁷ 1317/1901 yılında Memuran-i Saire Nufus Memuru Mehmed Şükrü Efendi, Kâtibi Hafız Yusuf Efendi, Tapu Kâtibi Yusuf Ağa Efendi, Orman Memuru İbrahim Hakkı Efendi, Korucu Reşid Ağa, Mustafa Ağa. 1317/1901 yılında Mekteb-i İbtida-i Muallimi Halil Efendi, Adet-i Şakirdan 36 Nevahi Müdürhane Ovıt Nahiyesi Müdürü Ali Bey, Muavin Bahri Bey, Katib Yusuf Efendi.²⁵⁸

F) Nahiyeye Müdürleri: Ahbusor Nahiyesi Müdürü Alâeddin Efendi, Azort Nahiyesi Müdürü Şerif Ağa, Zihik Nahiyesi Müdürü Ahmed Ağa, Ödük Nahiyesi Müdürü Hacı Ali Bey, Haho Nahiyesi Müdürü Ali Bey, Kiska Nahiyesi Müdürü Ali Avni Bey, Ardos Nahiyesi Müdürü Mehmed Bey, Mükücek Nahiyesi Müdürü Tayyar Bey, İyid Nahiyesi Müdürü Reşid Ağa, İğnavut Nahiyesi Müdürü Ömer Efendi, Ahşan Nahiyesi

²⁵² S.V.E. 1317, s. 227.

²⁵³ S.V.E. 1310, s. 164.

²⁵⁴ S.V.E. 1317, s. 227.

²⁵⁵ S.V.E. 1310, s. 164.

²⁵⁶ S.V.E. 1317, s. 228.

²⁵⁷ S.V.E. 1310, s. 165.

²⁵⁸ S.V.E. 1317, s. 228.

Müdürü Hasan Ağa, Kiğık Nahiyesi Müdürü Sabri Bey.²⁵⁹ 1317/1901 yılında Ovit Nahiyesi Müdürü Ali Bey Muavin Bahri Bey Katib Yusuf Efendi, Aza Şerif Ağa, Ali Bey, Ağa Ali Beydir.²⁶⁰

2.1.1.11. Kiğı Kazası

1310'da Kaymakam Mehmed izzed efendi, Naib Abdah Faik Efendi, Mal Müdürü Abdullatif Hüsnü Efendi, Tahrîrât Kâtibi İsmail hakkı Efendi,²⁶¹

1317'de Kaymakam Vekili Hakkı Efendi, Naib Hasan Necmeddin Efendi, Malmüdürü Mehmed Şerif Efendi, Kaymakam Muavini Haçatalur Efendi, Tahrîrât Kâtibi İsmail Hakkı Efendi²⁶²

A) Kaza İdâre Meclisi: Reis Kaymakam Vekili Efendi (Aza-i Tabiiyyi) Naib Efendi, Murahhasa Vekili Serkis Efendi, Malmüdürü Efendi, Kaymakam Muavini Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-i Müntekibe) Süleyman bey, Hüseyin Efendi, Mesrob Ağa, Sahak Ağa²⁶³

Reis Kaymakam Efendi, Naib Efendi, Reis Kaymakam Vekili Efendi (Aza-i Tabiiyyi) Naib Efendi, Murahhasa Vekili Erasakis Efendi, Malmüdürü Efendi, Kaymakam Muavini Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-i Müntekibe) Necip Efendi, Ali Rıza Efendi, Ohannis Ağa, Mardik Ağa²⁶⁴

B) Bidâyet Mahkemesi: Reis Naib Efendi Aza Osman Faik Bey, Mardiros Efendi, Başkâtip Efendi, Recep Tevfik Efendi, Mustantîk Muavini Mustafa Vasıf Efendi, Katib-i Sani Eyüb Sabri Efendi²⁶⁵

Reis Naib Efendi, Aza Salih Efendi, Mardiros Efendi, Başkatib Recep Tevfik Efendi Müstantik Muavini Derviş Efendi, Katib-Î Sâni Eyüb Sabri Efendi²⁶⁶

2.1.1.11.1. Mal Kalemi

Müdür Abdullatif Hüsnü Efendi, Muavin Mehmed Galib Efendi, Refik Ali Arslan Efendi, Sandık Emimi Muhyiddin Efendi Müdavim Salih Efendi²⁶⁷

²⁵⁹ S.V.E. 1310, s. 165.

²⁶⁰ S.V.E. 1317, s. 228.

²⁶¹ S.V.E. 1310, s. 139.

²⁶² S.V.E. 1317, s. 234.

²⁶³ S.V.E. 1310, s. 139.

²⁶⁴ S.V.E. 1317, s. 234.

²⁶⁵ S.V.E. 1310, s. 139.

²⁶⁶ S.V.E. 1317, s. 234.

²⁶⁷ S.V.E. 1310, s. 139.

Müdür Mehmed Şerif Efendi, Muavini Osman Nuri Efendi, Refiki Ovakim Efendi, Sandık Emni Mehmed Efendi Mukavelat Muharriri Abdurrahman Efendi, Mahkeme Şer'iyye, Haydar Efendi²⁶⁸

C) Ziraat Bank Sandığı: Reis Mustafa Efendi, Muhasebe Katibi Mustafa Kemali Efendi,, Mustafa Fehmi Efendi, Hacı Mehmed Ağa,, Ohannes Ağa, Sihak Ağa²⁶⁹

Reis İbrahim Efendi, Muhasebe Kâtibi Mehmed Nedim Efendi, Refik Behcet Efendi, Aza Hayrullah Efendi, Mehmed Ağa, Agob Efendi²⁷⁰

D) Me'mûrun-i Sâire: Duyun-ı Umumiye Me'mûru Feyzullah Bey, Reji Me'mûru Hasan Bey²⁷¹

Nüfus Memuru Hüseyin Hilmi Efendi, Katib-i İbrahim Efendi, Tapu Kâtibi Münhal, Orman Memuru Hafız Hüsnü Efendi, Belde-Î Dairesi Reis Vekili Mustafa Fehmi Efendi, Aza Şaban Ağa İsmail Ağa Melkûn Ağa Müfettiş Mustafa Ağa²⁷²

E) Mekteb-i Rüşdi: Muallim-i Sani İsmail HakioEfendi Bevvab Mehmed Efendi, Aded-i şakirdan 50 İbtidaiyye Muallimi Mehmed Hürrem Efendi.²⁷³

Muallim-î Sâni Nureddin Efendi, Hüsnü Hat Muallimi Mehmed Efendi, Bevvab Mehmed Efendi, Aded-Î Şakirdan 52, Hamidiyye İbtida-î Muallim-î Mehmed, Sabri Efendi, Aded-Î Şakirdan, 24 Zukur, 29 İnas,⁵³²⁷⁴

F) Nevâh-i Müdüriani: Parmaksız Nahiyesi Müdürü Süleyman Ağa, Şerikan Nahiyesi Müdürü İsmail Bey, Leçik Nahiyesi Müdürü Ahmed Efendi, Çerme Nahiyesi Müdürü Hüseyin Ağa, Hösenk Nahiyesi Müdürü Münhal, Zirek Nahiyesi Müdürü Sergis Ağa, Timuran Nahiyesi Müdürü Ohannes Ağa, Aznafır Nahiyesi Müdürü Osman Ağa, DaRâbi Nahiyesi Müdürü Zeynel Abidİn Ağa, Hoşgar Nahiyesi Müdür Vekili Mustafa Ağa, Çanakçı Nahiyesi Müdürü Koçak Bey, Zülhadir Nahiyesi Müdürü Hasan Efendi, Holhol Nahiyesi Müdürü Resul Ağa, Bilçe Nahyesi Müdürü Vekili Süleyman Ağa, Hubus Nahiyesi Münhal²⁷⁵

Çat Nahiyesi Müdürü Osman Faik Bey, Kâtib Mardos Efendi, Laçın Nahiyesi Müdürü Hasan Ağa, Katibi Salih Efendi,²⁷⁶

²⁶⁸ S.V.E. 1317, s. 235.

²⁶⁹ S.V.E. 1310, s. 140.

²⁷⁰ S.V.E. 1317, s. 235.

²⁷¹ S.V.E. 1310, s. 140.

²⁷² S.V.E. 1317, s. 235.

²⁷³ S.V.E. 1310, s. 140.

²⁷⁴ S.V.E. 1317, s. 235.

²⁷⁵ S.V.E. 1310, s. 141.

²⁷⁶ S.V.E. 1317, s. 235.

2.1.2. Erzincan Sancağı

1310/1894'de Mutasarrıf-ı Livâ ahmed Şevki Efendi²⁷⁷ 1317/1901 yılında Mutasarrıf-ı Livâ *Mehmed Asaf Paşa*.²⁷⁸

A) Me'mûrin-i Livâ: Naib Hacı Ali Vehbi Efendi, Muhasebeci Asım Bey, Müftü Mehmed Arif Efendi, Tahrîrât Kâtibi Ahmed Rıfat Bey, Musıla-i Süleymaniye, Paye-i Mücerrede 3 M, Râbia²⁷⁹

Naib Ahmet Teyfik Efendi, Muhasebeci Hakkı Efendi, Müftü Osman Fevzi Efendi, Tahrîrât Müdürü Ahmet Refet Bey, Mutasarrıf Muavini Delenda Efendi²⁸⁰

B) Meclis-i İdâre-i Livâ: Reis Mutasarrıf Efendi, (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Muhasebeci Efendi, Müftü Efendi, Murahhasa Efendi, Tahrîrât Müdürü Bey, Başkatip Tevfik Bey (Aza-yı Muntehabe), Ferid bey, Abdullah Bey, Kazar Ağa, Münhal, Mukayyid Süleyman Efendi,²⁸¹

(Aza-i Tabiiyyi) Naib Efendi, Muhasebeci Efendi, Müftü Efendi, Tahrîrât Müdürü Bey, Muavin Efendi, Ermeni Murahhasası Vekili (Aza-i Muntehibe) Mustafa Bey Mütamayız, Abdullah Bey Râbi, Kolosat Efendi, Civan Efendi Başkatip İbrahim Hilmi efendi²⁸²

C) Livâ Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dâiresi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, Aza, Rıza Bey, Neşet Bey, Aza Mülazımı Salih Efendi Ceza Dairesi Reis Hacı Hilmi Efendi, Müdde-i Umumi Muavini, Mehmed Remzi Efendi Salise, Aza, Ahmed Efendi, Bonika Efendi, Râbia, Aza Mülazımı Artin Efendi. Mahkeme-i Mezbure Kalem-i Başkatip Şefik Efendi, Zabıt Katibi Mahmud Mesud Efendi, Diğeri Hüseyin Efendi, Diğeri İsmail Efendi, Zabıt Katibi Hacı Ahmed Efendi, İcra Me'mûru Efendi, Refiki Mahmud Efendi²⁸³

1317/1901 yılında ise Livâ Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dairesi Reis Naib Efendi Aza Hacı Sabet Efendi, Panika Efendi, Râbi Aza Mülazım Artin Efendi. Ceza Dairesi Reis Ahmed Refik Efendi, Müdde-i Umumi Muavini Osman Nuri Efendi, Aza Ziya Bey, Agob Efendi, Aza Mülazımı Salih Efendi Mahkeme-i Mezbure Kalem-i Başkatib Kamil Efendi, Müstantik Şefik Efendi, Zabıt Kâtibi Ziya Efendi, Zabıt Mustafa Rüşdü Efendi, Zabıt İsmail Efendi, Zabıt Kâtibi Hacı Ahmet Efendi, Mukavelat Muharriri

²⁷⁷ S.V.E. 1310, s. 170.

²⁷⁸ S.V.E. 1317, s. 240.

²⁷⁹ S.V.E. 1310, s. 170.

²⁸⁰ S.V.E. 1317, s. 240.

²⁸¹ S.V.E. 1310, s. 170.

²⁸² S.V.E. 1317, s. 241.

²⁸³ S.V.E. 1310, s. 171.

İsmet Efendi, İcra Memuru Hüsnü Efendi, Mübaşir Hacı Süleyman Efendi, Mübaşir Mahmud Efendi²⁸⁴

D) Muhasebe Kalemi: Mesalih Cariye Mukayyidi Vasıf Efendi, Varidat Mukayyidi Mustafa Efendi, Masarifât Mukayyidi Mehmed Şevket Efendi, Refik Muhyiddin Efendi, Niyazi Efendi, Mehmed Bey, Şükri Efendi'dir.²⁸⁵

Mesalih-i Cariye Mukayyidi Vasıf Efendi, Varidat Mukayyidi Mustafa Vehbi Efendi, Masarifât mukayyidi Mehmet Şevket Efendi, Refikî Keşif Efendi Muhyiddin Efendi, Mehmed Şükri Efendi Sandık Emîni İbrahim Edhem Efendi²⁸⁶

E) Tahrîrât Kâtibi: 1310/1894'de Sınıf-1 Evvel Yusuf Cemil Efendi, Sınıf-1 Evvel Halid Vehbi Efendi, Sınıf-1 Sani Evrak Mukayyidi, İbrahim Efendi, Salis Mehmed Nihadi Efendi, Salis Arif Efendi,²⁸⁷

1317/1901 yılında Muhasebe Kalemi Musallih-i Cariye Mukayyidi Vasıf Efendi, Varidat Mukayyidi Mustafa Vehbi Efendi, Masarifât mukayyidi Mehmet Şevket Efendi, Refiki Keşif Efendi, Muhyiddin Efendi, Mehmed Şükri Efendi, Sandık Emîni İbrahim Edhem Efendi.²⁸⁸

F) Ziraat Bank Şubesi: Reis Abdullah Bey, Me'mûr Hacı Şükri Efendi, Katib Şakir Efendi, Müdavim Abdulvahid Efendi²⁸⁹

Ahmed Efendi, Memur Şakir Efendi, Muavin Pertev Kemal Efendi, Katib Mehmed Raşid Efendi, Aza Hacı Halid Ağa, Osman Efendi, Reis Avnullah Efendi²⁹⁰

G) Vergi Kalemi: 1310/1894'de Me'mûr Mustafa Efendi, Vukuat Katibi Bedri Efendi, Refiki Mustafa Efendi, Defterci Şükri Efendi Defterhane Kalemi Me'mûr Mahmud Efendi, Başkatib Hafız Efendi, Katib-i Sani Edhem Efendi, Tapu Katibi Kamil Efendi Evkaf Kalemi Müdür Mehmed Halis Efendi, Katib Mehmed Efendi NÜFÛS Kalemi Me'mûr Bekir Efendi, Katib Mehmed Sabit Efendi Beledî Meclisi Reis Avnullah Bey, Aza, Ahmed Efendi, Ziya Bey, Yusuf Efendi Dursun Ağa, İstepan Ağa, Tatolyan Avakıl Ağa, Başkatib Mehmed Efendi, Sandık Emîni Hafız Efendi olup²⁹¹

1317/1901 yılında ise Tahrîrât Kalemi Muavin Halid Efendi, Evrak Mumuru Süleyman Amiri, Mesud Mehmed Nihad Efendi, Mesud Ali Rıza Efendi, Mübeyyiz

²⁸⁴ S.V.E. 1317, s. 241.

²⁸⁵ S.V.E. 1310, s. 171.

²⁸⁶ S.V.E. 1317, s. 241.

²⁸⁷ S.V.E. 1310, s. 171.

²⁸⁸ S.V.E. 1317, s. 241.

²⁸⁹ S.V.E. 1310, s. 171.

²⁹⁰ S.V.E. 1317, s. 242.

²⁹¹ S.V.E. 1310, s. 171.

Mehmed Nuri Efendi, Mübeyyiz Hüseyin Avni Efendi Vergi Kalemi Memur Salim Efendi Salise, Vuku'at kâtibi şafvet Efendi, Refiki Rıza Efendi, Defterci Ziya Efendi Nüfus Kalemi Memur Yusuf Cemil Efendi, Katib Mahmud Efendi Ziraat Bank Şubesi Reis Avnullah Efendi, Memur Şakir Efendi, Muavin Pertev Kemal Efendi, Katib Mehmed Raşid Efendi, Aza Hacı Halid Ağa, Osman Efendi, Ahmed Efendi Evkaf Kalemi Müdür Hafız Mehmed Efendi, Katib Mehmed Efendi Defter Hakanı Kalemi Memur Ali Rıza Efendi, Başkatip İbrahim Ethem Efendi, Katib-i San-i Yusuf Efendi Nafia Dairesi Mühendis Sarafim Efendi, Kondüktör Hafız Rüşdü Efendi, TARİK Katibi Süleyman Salih Efendi Orman Dairesi Müfettiş Muavini Ali Galip Efendi, Memur Süleyman Efendi, Tezkere Muharriri Mehmet Ali Efendi, Suvari Kolcusu Ethem Efendi, Piyade Kolcusu Rıfat Efendi, Kolcu Mevlüd Efendi, Kolcu Tevfik Efendi, Kolcu Şevki Efendi, Tapu Katibi Rasim Efendi Mahkeme-i Şer'iyeye Kalemi Baş Katip Mustafa Efendi, Sani Hüseyin Efendi, Diğer Hafız Mehmed Efendi Belde-i Meclisi Reis Avnullah Efendi Aza Tabib Salih Efendi, Katib ve Sandık Emni Said Efendi, Aşi Memuru Tevfik Efendi, Beledi Müfettişi Abdullah Efendi²⁹²

H) Mekteb-i Rüşdiye: 1310/1894'de Muallim-i Evvel Yusuf Ziya Efendi, Muallim-i Sani Mevlüd Efendi, Rik'a Muallimi Ali Rıza Efendi, Riyazî Muallimi Mustafa Efendi, Bevvab Hacı Ahmed Ağa, Adet-i şakirdan 88 dir.²⁹³

1317/1901 yılında ise Mekteb-i Rüşdiye Muallim-i Yusuf Ziya Efendi, Rıka' Muallimi Ali Rıza Efendi, Riyazî Muallimi Hüseyin Avni Efendi, Muallimi Sani Mevlüd Efendi, Muallimi Salise Mustafa Efendi, Bevvab Osman Efendi, Adedi Şakirdan 144 erkek İbtida-i Mektebi Muallim Mehmed Efendi, Adedi Şakirdan 35 erkek + 22 kadın = 57 Fevziye Mektebi Muallimi, Hafız Said Efendi, Adedi Şakirdan 21, Muallim Tahir Efendi²⁹⁴

D) Telgraf ve Posta İdâresi: Telgraf ve Posta Müdürü Hacı Mehmed Tevfik Efendi, Muharebe Ser Muhabiri Hulusu Efendi, Me'mûr-ı Sani Kamil Efendi, Me'mûr-ı Salis Cevdet Efendi, Me'mûr-ı Salis Hamdi Efendi, Posta Kâtibi Ahmed Efenden oluşmaktadır.²⁹⁵

İ) Erzican Sancağı İkinci Jandarma Taburu: 1310/1894'de Binbaşı Mehmed Behiç Efendi, Tabur Kâtibi Abdurrahman Efendi Süvari Birinci Bölük yüzbaşısı Münhal,

²⁹² S.V.E. 1317, s. 242.

²⁹³ S.V.E. 1310, s. 172.

²⁹⁴ S.V.E. 1317, s. 242.

²⁹⁵ S.V.E. 1310, s. 172.

Piyade Birinci Bölük Yüzbaşısı Münhal, Piyade İkinci Bölük Yüzbaşısı Münhal Mülazım-1 Evvel Edhem Efendi, Mülazım-1 Sani Ali Sabri Efendi, Mülazım-1 Evvel Mahmud Nedim Efendi, Mülazım-1 Sani Abdulhalim Efendi, Mülazım-1 Evvel Abdurrahman Efendi, Mülazım-1 Sani Süleyman Efendi Üçüncü Komiser İbrahim Efendi, Polis Haşim Efendi, Diğerleri Mehmed Vehbi Efendi'dir.²⁹⁶

1317/1901 yılında ise Binbaşı Mehmed Rıfat Efendi, 5 Mecidi, Tabur Katibi Abdurrahman Efendi Suvari Birinci Bölük Yüzbaşı Mustafa Efendi, Piyade Birinci Bölük Yüzbaşı Münhal, Piyade 2. Bölük Yüzbaşı Abdi Efendi, Mülazım-i Evvel Osman Efendi, Mülazım-i Sani Mehmed Şükrü Efendi, Mülazım-i Evvel Ahmed Efendi, Mülazım-i Sani Hacı İbrahim Efendi, Mülazım-i Evvel Münhal, Mülazım-i Sani Süleyman Efendi Yine 1317/1901 yılında polis teşkilatı, Komiseri Sani Hüseyin Niyazi Efendi, 5 Mecidi, Komiseri Salis Abdurrahim Efendi, Komiser-i Salis Kopril Efendi, Polis Muhyeddin Efendi, Polis Hüseyin Efendi, Polis Salih Efendi, Polis Hüseyin Hüsnü Efendi, Polis Nezir Efendi, Polis Karabet Efendi Nevahi Müdüranı İsasor Nahiyesi Müdürü Hacı Ömer Efendi, Katibi Mustafa Efendi, Cimil Nahiyesi Müdürü Hüseyin Bey, Katibi Cemal Efendi, Cenciye Nahiyesi Müdürü Aziz Efendi, Katibi Mahmud Efendi, Selepür Nahiyesi Müdürü İsmail Ağa, Katibi İsmail Efendi' den oluşmaktadır.²⁹⁷

2.1.2.1. Kemah Kazası

1310/1894'de Kaimmakam Ali Galib Efendi Salise, Naib Süleyman Remzi Efendi, Müftü Mehmed Arif Efendi, Mal Müdürü Şakir Efendi, Muavini Sabit Efendi, Sandık Emimi olup²⁹⁸

1317/1901 yılında Kaymakam Ali Galip Efendi, Naib Numan Efendi, Müftü Arif Efendi, Malmüdürü Osman Efendi, Tahrîrât Kâtibi Kazım Efendi²⁹⁹

A) Kaza Meclis İdâresi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Efendi (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Müftü Efendi (Aza-yı Müntehabe) Hafız Said Efendi Mal Müdürü Efendi, Abdullah Efendi, Serkis Efendi, Meclis Kâtibi Mahmud Sabit Efendi³⁰⁰

²⁹⁶ S.V.E. 1310, s. 173.

²⁹⁷ S.V.E. 1317, s. 244.

²⁹⁸ S.V.E. 1310, s. 173.

²⁹⁹ S.V.E. 1317, s. 245.

³⁰⁰ S.V.E. 1310, s. 173.

1317/1901 yılında Kaza İdâre Meclisi Aza-i Tabiiyye Naib Efendi, Müftü Efendi, Malmüdürü Efendi Aza-i Muntehabe Hacı Hafız Mehmed Efendi, Mehmed Ali Efendi³⁰¹

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, Aza Rüşdü Efendi, Kaspar Ağa, Başkatib Şükrü Efendi, Müntandık Muavini Abdulvahid Efendi, Katib-i Sani Nani Efendi, Nüfûs Me'mûru Süleyman Efendi, Nüfûs Kâtibi Abdullah Efendi, Bank Kâtibi İzzet Efendi, Tapu Kâtibi Hamdi Efendi, Telgraf ve Posta Me'mûru, Hulusi Efendi³⁰²

1317/1901 yılında Bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi Aza Lütfi Efendi, Mordiros Ağa, Başkâtip Mehmed Şükri Efendi, Müstantik Muavini Ahmed Efendi, Katibi Sani Fevzi Efendi Mal Kalem Müdür Osman Efendi, Muavini Abdullah Efendi, Sandık Emimi Bekir Efendi.³⁰³

C) Mekteb-i Rüşdiye: 1310/1894'de Muallim-i Evvel Hüseyin Efendi, Rik'a Muallimi Mahmud Efendi, Bevvab Mustafa Ağa, Müuallim-i Sani Hakkı Efendi, sülûs Muallimi Hafız Bekir Efendi, Adet-i şakirdan: 69³⁰⁴

1317/1901 yılında Mekteb-i Rüşdi Muallim-i Evvel Ahmed Hilmi Efendi, Muallim-i Sani Hakkı Efendi, Muallim-i Salis Mehmed Fevzi Efendi, Rık'a Muallim-i Hafız Şakir Efendi, Buvab Mustafa Ağa, Aded-i Şakirdan 85 Mekteb-i İbtida'i Muallim-i Mehmed Efendi, Aded-i Şakirdan: 37³⁰⁵

D) Me'mûrin-i Sâire: Nüfûs Memuru Hafız Tafur Efendi Kâtibi Abdullah Efendi Tabu Kâtibi³⁰⁶

1317/1901 yılında ise Memurin-i Saire Nüfûs Memuru Hafız Tahir Efendi, Kâtibi Abdullah Efendi, Tabu Katibi Polis Memurları Üçüncü Komiser Nuri Efendi, Polis Abdulkadir Efendi, Arşak Efendi Nevahi Müdirani Ermenek Nahiyesi Müdürü Ali Rıza Efendi, Ahtin Nahiyesi Müdürü Mikdad Ağa, Kemartin Nahiyesi Müdürü Murtaza Ağa, Katibi Fevzi Efendi, Katibi Behçet Efendi, Katibi Mustafa Ağa'dan oluşmaktaydı.³⁰⁷

³⁰¹ S.V.E. 1317, s. 245.

³⁰² S.V.E. 1310, s. 173.

³⁰³ S.V.E. 1317, s. 245.

³⁰⁴ S.V.E. 1310, s. 174.

³⁰⁵ S.V.E. 1317, s. 246.

³⁰⁶ S.V.E. 1310, s. 174.

³⁰⁷ S.V.E. 1317, s. 246.

E) Ziraat Bankası: 1317/1901 yılında Ziraat Bank Sandığı Reis Hacı Şerif Ağa, Muhasebe Kâtibi Halil Hilmi Efendi, Aza Halil Bey ‘ tarafından yürütülmekteydi.³⁰⁸

2.1.2.2. Refahiye Kazası

1310/1894’de Kaimmakam Mehmed Ali Bey Saniye, Naib İsmail Hakkı Efendi, Mal Müdürü Hamdullah Şefik Efendi, Mal Muavini Hasan Efendi, Sandık Emimi Hacı Efendi³⁰⁹

1317’ de Kaymakam Hüsnu Efendi, Naib Hüseyin Hüsnu Efendi, Malmüdürü Mustafa Efendi, Tahrîrât Kâtibi Osman Sıktı Efendi³¹⁰

A) Kaza İdâre Meclisi: 1310/1894’de Reis kaimmakam Bey (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Mal Müdürü Efendi, Meclis Kâtibi Fevzi Efendi (Aza-yı Muntehabe) Osman Bey, Ahmed Ağa, Şeker Ağa, Bedir Ağa³¹¹

1317/1901 yılında ise Meclis İdâre-i Kaza Reis Kaymakam Efendi (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi, Malmüdürü Efendi, tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-i Muntehibe) Şerif Bey, Şevket Bey, Ebkar Ağa, Dimit Ağa³¹²

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894’de Reis Naib Efendi, Şerif Bey, Kotsan Ağa, Başkatib Kamil İhsan Efendi, Müstantik Muavini İhsan Efendi, Katib-i Sani Mehmed Hulusi Efendi³¹³

1317/1901 yılında ise bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi, Aza Osman Efendi, Borgi Efendi, Başkatib Hüseyin Hüsnu Efendi, Müstantik Muavini Behçet Efendi, Katib-i Sani İsmail Hakkı Efendi Mal Kalemi Malmüdür Mustafa Efendi, Muavini Hasan Efendi, Sandık Emimi Hacı Mustafa Efendi³¹⁴

C) Me’mûrin-i Sâire: 1310/1894’de Nüfûs Me’mûru Tahir Efendi, nüfûs Kâtibi Feyzullah Efendi, Bank Kâtibi Halis Efendi, Tapu Kâtibi Şerif Efendi, Telgraf ve Posta Me’mûru, Hüsnu Efendi olup³¹⁵

1317/1901 yılında ise Memurin-i Saire nüfûs Memuru Mustafa Efendi, Kâtibi Faruk Efendi, Tabu Kâtibi Mehmed Müslim Efendi, Yükleme Katibi İsmail Efendi Ziraat Bank Sandığı Reis Vekili Ali Efendi, Muhasebe Katibi Fikri Efendi Aza Polis

³⁰⁸ S.V.E. 1317, s. 246.

³⁰⁹ S.V.E. 1310, s. 174.

³¹⁰ S.V.E. 1317, s. 247.

³¹¹ S.V.E. 1310, s. 174.

³¹² S.V.E. 1317, s. 247.

³¹³ S.V.E. 1310, s. 175.

³¹⁴ S.V.E. 1317, s. 247.

³¹⁵ S.V.E. 1310, s. 175.

Memuru 3 komiser Tevfik Bey, Polis Bekir Fikri Efendi, Polis Mustafa Efendi Hamidiye Mekteb-i İbtida-i Muallimi Bekir Efendi Adedi Şakirdan 35 Nevah-i Müdüranı Çengerli Nahiyesi Müdürü Yahya Efendi, Katibi İzzet Efendi, Alakilise Nahiyesi Müdürü Zübeyr Efendi, Katibi Mustafa Efendi, Zucar Nahiyesi Müdürü Hamdi Efendi, Katibi Cazim Efendi.³¹⁶

2.1.2.3. Kuruçay Kazası

1310/1894'de Kaimmakam Süleyman Efendi, Naib Hüseyin Efendi, mal müdürü Hasan Efendi Salise, Muavini Safvet Efendi Sandık Emmini Halil Efendi olup³¹⁷

1317/1901 yılında ise Kaymakam Ahmed Hamdi Bey, Naib Yusuf Ziyaeddin Efendi, Malmüdürü Ahmet Bey, Tahrîrât Kâtibi Mustafa Efendi³¹⁸

A) Kaza İdâre Meclisi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Efendi (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Mal Müdürü Efendi (Aza-yı Muntehabe) İsmail Ağa, Hüseyin Ağa, Kirkor Ağa, Artin Ağa Meclis Kâtibi Mehmed Rıfat Efendi³¹⁹

1317/1901 yılında Kaza İdâre Meclisi Reis Kaymakam Bey (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi, Malmüdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi Aza-i Muntehibe Ali Ağa, Hüseyin Ağa, Kivrak Ağa 5 mecidi, Midyos Ağa³²⁰

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, Aza Abdülhamit Efendi, Kigork Efendi, Başkatib Mehmed Efendi, Müstantık Muavini Münhal, Katib-i Sani Niyazi Efendi³²¹

1317/1901 yılında Bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi, Aza Mehmed Efendi, Matyus Ağa, Başkâtip Ahmet Efendi, Müstantık Muavini Nedim Efendi, Katib-i Sani Nuri Efendi³²²

C) Me'mûrin-i Sâire: 1310/1894'de Nüfûs Me'mûru Mustafa Efendi, Nüfûs Me'mûru Mehmed Efendi, Bank Kâtibi Şakir Efendi, Tapu Kâtibi Hüseyin Efendi, Telgraf ve Posta Me'mûru İzzet Efendi³²³

1317/1901 yılında ise Mal Kalemî Malmüdür Ahmet Bey, Muavini Hasan Mazhar efendi, Sandık Emmini Cemal Efendi Ziraat Bank Sandığı Reis Mahmud Efendi,

³¹⁶ S.V.E. 1317, s. 247.

³¹⁷ S.V.E. 1310, s. 175.

³¹⁸ S.V.E. 1317, s. 249.

³¹⁹ S.V.E. 1310, s. 175.

³²⁰ S.V.E. 1317, s. 249.

³²¹ S.V.E. 1310, s. 176.

³²² S.V.E. 1317, s. 249.

³²³ S.V.E. 1310, s. 176.

Muhasebe Efendi Şakir Efendi, Aza Bayram Ağa, Kivork Ağa Memurin-i Saire Nüfûs Memuru Mehmed Efendi, Kâtibi Mustafa Efendi, Tapu Katibi Ali Avni Efendi Polis Memurları 3 Komiser Nuri Efendi, Polis Zülfikar Efendi Nevahi Müdürani Armudan Nahiyesi Müdürü Timur Efendi, Katibi İsmail Efendi, Kozkışla Nahiyesi Müdürü Hamza Efendi, Katibi Ahmed Efendi³²⁴.

2.1.2.4. Pülümür Kazası

Kaymakam Mehmed Ali Bey, Naib Ahmed Fırat efendi,³²⁵

A) Malmüdürü: Mehmed Naci Efendi, Tahrîrât Kâtibi Hüseyin Hüsnü Efendi³²⁶

B) Kaza İdâre Meclisi: Reis Kaymakam Bey Reis Kaymakam Bey (Aza-i Tabiyye) Naib Efendi, Malmüdür Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi Aza-i Muntehibe Süleyman Ağa, Ali Bey, Kirkor Ağa Münhal³²⁷

C) Bidâyet Mahkemesi: Reis Naib Efendi, Aza İbrahim Efendi, Şahin Efendi, Başkâtib Abdul Vahid Efendi, Müstantik Muavini Hüseyin Efendi, Katib-i Sani Salim Efendi Mal Kalemi Malmüdürü Mehmed Naci Efendi, Muavini Sıdkı Efendi, Sandık Emni Hüseyin Efendi³²⁸

D) Me'mûrin-i Sâire: Nufus Memuru Hüseyin Efendi, Kâtibi Dursun Efendi, Tabu Kâtibi³²⁹

E) Mektebi Rüşdiye: Muallimi Süleyman Efendi, Bevvab Hüsnü Efendi, Aded-i Şakirdan 45 Polis Memurları 3 Komiser Abbas Necati Efendi, Polis İsmail Efendi, Polis Esad Efendi Nevah-i Müdürani Setri Nahiyesi Müdürü Ali Ağa, Kâtibi Gülabi Efendi, Danzik Nahiyesi Müdürü Yusuf Ağa, Kâtibi İbrahim Ağa.³³⁰

2.1.3. Beyazıt Sancağı

Mutasarrıf-ı Livâ Mehmed Ali³³¹ 1317/1901 yılında Mutasarrıf Vekili *İsa Paşa*³³²

³²⁴ S.V.E. 1317, s. 250.

³²⁵ S.V.E. 1317, s. 251.

³²⁶ S.V.E. 1317, s. 251.

³²⁷ S.V.E. 1317, s. 251.

³²⁸ S.V.E. 1317, s. 251.

³²⁹ S.V.E. 1317, s. 251.

³³⁰ S.V.E. 1317, s. 251.

³³¹ S.V.E. 1310, s. 184.

³³² S.V.E. 1317, s. 262.

A) Me'mûrin-i Livâ: 1310/1894'de Naib Mehmed Esad Efendi, Müftü Hacı Mahmud Efendi, Muhasebeci Hasan Hüsnü Efendi, Tahrîrât Müdürü Hüseyin Avni Efendi,³³³

1317/1901 yılında (Memurin-i Livâ) Naib Mustafa Faik Efendi, Musebeci Hasan Hüsnü Efendi, Müftü Hacı Mahmud Efendi, Tahrîrât Müdürü Ahmed Besim Efendi, Devriye Müderrisi³³⁴

B) Meclis-i İdâre-i Livâ: 1310/1894'de Reis, Mutasarrıf Efendi (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Muhasebeci Efendi, Müftü Efendi, Murahhas Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi, Meclis Kâtibi Münhal (Aza-yı Muntehabe) Yusuf Ziya Efendi, İsmail Hakkı Efendi, Serkis Efendi, Ohan Ağa³³⁵

1317/1901 yılında Meclis İdâre-i Kaza Reis Mutasarrıf Paşa (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi, Muhasebeci, Efendi, Müftü Efendi, Tahrîrât Müdürü Bey (Aza-i Muntehibe) Mehmed Baba Efendi, Şükri Efendi, Evadis Efendi, Ohan Başkatib Abdulkerim Efendi³³⁶

C) Livâ Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dâiresi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, Azay-i Nasbi, Ali Vefa Efendi, Agop Efendi, Aza Mülazımı Mustafa Efendi ceza dairesi Reis Osman Ferid Efendi, Müdde-i Umumi Muavini, Hafız Ahmed Ziya Efendi, Azay-i Fahri, Mustafa Bey, Karib Ağa mahkeme-i mezbure kalemi Başkatib Mehmed Şefik Efendi, Zabıt Kâtibi Ali Efendi, diğeri Haydar Efendi, Diğeri Malkon Efendi, İcra Me'mûru Sadedin Efendi, İcra Müşiri Halil Ağa, Diğeri Ali Ağa muhasebe kalemi Muavin Abdulkadir Efendi, Merkez Kâtibi Kamil Efendi, Mukayyid Bağdasor Efendi, Mukayyid Şefik Efendi, Monis Efendi, Sandık Emimi Ali Efendi Tahrîrât kâtibi Muavin Salih Efendi, Mütercim Han Baba Efendi, Evrak Me'mûru Akif Efendi, Mübeyyiz Abdülaziz Efendi, Müdavim Mahmud Efendi'dir.³³⁷

1317/1901 yılında Livâ Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dairesi Reis Naib Efendi Aza Abdulvahab Efendi, Mülkün Efendi, Aza Mülazımı Mustafa Efendi Ceza Dairesi Reis Abdullah Hilmi Efendi, Mudde-i Umumi Muavini Arif, Hikmet Bey Salise, Aza Hacı Mehmed Efe, Karabet Efendi. Mahkeme-i Mezbure Kalemi Başkatib Hafız SabriEfendi, Müstantık Behcet Efendi, Zabıt Kâtibi Kadri Efendi, Zabıt Katibi

³³³ S.V.E. 1310, s. 184.

³³⁴ S.V.E. 1317, s. 262.

³³⁵ S.V.E. 1310, s. 184.

³³⁶ S.V.E. 1317, s. 262.

³³⁷ S.V.E. 1310, s. 184.

Şemseddin Efendi Muhasebe Kalemi Muavin Kamil Efendi, Merkez Katibi Kaluset Efendi, Mukayyid Hüseyin Efendi, Mukayyid Bağdasar Efendi, Mukayyid Sevket Efendi, Sandık Emimi İsmail Efendi Vergi Kalemi Memur Şakir Efendi, Vukuat Katibi Münhal Refiki İbrahim Efendi, Defterci Ömer Efendi Nüfûs Kalemi Memur Ahmed Hamdi Efendi, Katibi Şefik Efendi, Kızıl Dize Pasapot Muayene Memuru Murad Efendi, Kara Bulak Pasaport Muayene Memuru Arslan Efendi, Gürcü Bulak Pasaport Muayene Memuru Yusuf Efendi, Zabıt Katibi Haydar Efendi, İcra Memuru Sadettin Efendi, Mübaşir Halil Ağa Tahrîrât Kalemi Muavin Salih Vehbi Efendi I Râbi, Refik İbrahim Şükri Efendi, Evrak Memuru Şerif Zühdi Efendi, Mübeyyiz Abdulaziz Efendi, Said Efendi, Mukayyid Abdi Efendi³³⁸

1310/1894'de Ziraat bank şubesi Reis Ahmed Efendi, Me'mûr Hacı Mehmed Efendi, Aza Mustafa Bey, Mehmed Ağa, Bedros Ağa olup³³⁹

1317/1901 yılında Ziraat Bank Sandığı Reis İsmail Hakkı Efendi, Katib İbrahim Efendi Aza Hüseyin Efendi, Hasan Ağa Defter-i Hakan-i Kalemi Memur Ali Rıza Efendi, Kâtibi Şakir Efendi Vergi kalemi Me'mûr Hacı İlhami Efendi, Vukuat Kâtibi Mehmed Şevket Efendi, Refiki Ali Efendi, Defterci Murad Efendi Nüfûs kalemi Me'mûr Ahmed Hamdi Efendi, Katib Mehmed Sabri Efendi, Vize Pasaport Me'mûru Hamdi Efendi, karabulak Pasaport Me'mûru Arslan Efendi beledî dairesi Reis Baba Efendi, Aza, Selim Efendi, İsmail Ağa, Ohan Ağa, Oskan Ağa³⁴⁰

D) Mekteb-i Rüşdiyye: 1310/1894'de Muallim-i Evvel Hafız Reşid Efendi, Bevvab Ahmed Ağa, Muallim-i Sani Hacı Abdülhamit Efendi, Adet-i Şakirdan 31³⁴¹

1317/1901 yılında Mektebi Rüşdiyye Muallim Evvel Ali Rıza Efendi, Muallim-i Sani Hacı Abdulhamid Efendi, Rık'a Muallimi Salih Efendi, Bevvab Kamil Ağa, Adet-i Şakirdan 90 Defterhane Kalemi Me'mûr Hacı Salih Efendi, Katib Şakir Efendi Rüsûmât İdâresi Me'mûr Arslan Fahri Efendi, Katib Mehmed Tevfik Efendi Telgraf ve Posta İdâresi Telgraf ve Posta Müdürü İbrahim Hakkı Efendi, Muharebe Me'mûru Süleyman Efendi, Muavin Şerif Efendi Merkez Livâya Mülhak Ademanlı Müdürü Mirza Ağa, İstabl-ı Amire, Merkez Livâya Mülhak Celali Müdürü İbrahim Ağa³⁴²

³³⁸ S.V.E. 1317, s. 262.

³³⁹ S.V.E. 1310, s. 185.

³⁴⁰ S.V.E. 1317, s. 263.

³⁴¹ S.V.E. 1310, s. 186.

³⁴² S.V.E. 1317, s. 264.

E) Bayezid Sancağı Üçüncü Jandarma Taburu: 1310/1894’de Binbaşı Hacı Ahmed Şükrü Bey 4 M, Tabur Kâtibi Mehmed Şakir Efendi Süvari Birinci Bölük, Yüzbaşı Hasan Ağa, Süvari İkinci Bölük Yüzbaşı Abdülkerim Bey, Piyade Birinci Bölük Yüzbaşı Nazif Bey Mülazım-ı Evvel İsmail Efendi, Mülazım-ı Sani Mehmed Hilmi Efendi, Mülazım-ı Evvel Tayyar Bey, Mülazım-ı Sani Ömer Ağa, Mülazım-ı Evvel Kahraman Ağa, Mülazım-ı Sani Mahmud Ağa Üçüncü Komiser Ali Efendi, polis Abdullah Efendi, Diğeri İskender Ağa, Diğeri Osman Ağa, Diğeri Murad Ağa, Diğeri İbrahim Ağa olup³⁴³

1317/1901 yılında “Beyazıt Sancağı, Üçüncü Jandarma Taburu” Binbaşı Mustafa Kazım Efendi Beş Mecidi, Tabur Kâtibi Münhal, Süvari Birinci Bölük Yüzbaşı Hasan Ağa, Süvari İkinci Bölük Yüzbaşı Münhal, Piyade Birinci büyük Yüzbaşı Abdulhalim Efendi, Piyade İkinci Bölük Yüzbaşı Mehmed Efendi, Mülazım-ı Evvel Hafız Sadullah Efendi, Mülazım-ı Sani Şakir Efendi, Mülazım-ı Evvel Mehmed Ağa, Mülazım-ı Sani Mustafa Ağa, Mülazım-ı Evvel Yusuf Ağa, Mülazım-ı Sani Kamil Ağa, Mülazım-ı Evvel Mustafa Ağa, Mülazım-ı Sani İbrahim Efendi “Bayezid Merkezi Polis Memurları” Komiseri Sani Münhall, Komiseri Salis Said Efendi, Komiseri Salis Markar Efendi, Polis Ahmed Bey, Polis Mehmed Zarif Efendi, Polis Yusuf Efendi, Polis İskender Efendi³⁴⁴

2.1.3.1. Diyadin Kazası

1310/1894’de Kaimmakam Mehmed Şevki Efendi, Naib Süleyman Sabri Efendi, Tahrîrât Kâtibi Şükri Efendi, Mal Müdürü Ahmed Fevzi Bey, Muavini Hüsni Efendi, Sandık emini İsmail Efendi olup³⁴⁵

1317/1901 yılında Kaymakam Şükri Efendi, Naib Yakub Hilmi Efendi, Malmüdürü Sabit Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mahmud Sıtkı Efendi, Müderris³⁴⁶

A) Kaza İdâre Meclisi: 1310/1894’de Reis Kaimmakam Efendi (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi, (Aza-yı Müntehabe) Yusuf Ağa, Selim Ağa, Osman Ağa, Ohan Ağa olup³⁴⁷

³⁴³ S.V.E. 1310, s. 186.

³⁴⁴ S.V.E. 1317, s. 266.

³⁴⁵ S.V.E. 1310, s. 186.

³⁴⁶ S.V.E. 1317, s. 266.

³⁴⁷ S.V.E. 1310, s. 186.

1317/1901 yılında Meclisi İdâre-i Kaza Reis Kaymakam Efendi (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi, Malmüdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-i Muntehibe) Mustafa Efendi, Râbi' Timur Ağa, İbrahim Ağa, Ohan Ağa³⁴⁸

B) Bidâyet Mahkemesi: Reis Naib Efendi, Aza Timur Ağa, abdurrahman Ağa, Başkatib Ramiz Efendi, Müstantık Muavini Ahmed Efendi, Katib-i Sani Ahmed Lütfi Efendi Bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi Aza Abdurrahman Efendi, Ahmed Efendi, Başkatib ve Mukavelat Muharriri Ahmed Lütfi Efendi, Müstantık Müavini Mehmed Efendi, Katib-i Sani Mahmud Efendi'den oluşmaktadır.³⁴⁹

C) Me'mûrin-i Sâire: 1310/1894'de Nüfûs Me'mûru Abdüllatif Efendi, Nüfûs Katibi Abdullah Efendi, Bank Katibi İbrahim Efendi, Tapu Katibi Şamil Efendi Telgraf ve Posta Me'mûru Ahmet Hamdi Efendi, Muavini Şevki Efendi olup³⁵⁰

1317/1901 yılında ise Mal Kalemi Müdür Naib Efendi, Müavin Hüsni Efendi, Sandık Emni İsmail Hakkı Efendi Ziraat Bank Sandığı Reis Osman Efendi, Muhasebe Katibi Şükri Efendi, Anbar Memuru İzzet Efendi Memurin-i Saire Nüfûs Memuru Abdullah Efendi, Katibi Abdullah Efendi, Tapu Katibi Şamil Efendi Polis Memurları Üçüncü Komiser Abdullah Efendi, Abdullah Efendi, Polis Refik Efendi, Emin Efendi, Taşlıçay Nahiyesi Müdürü Mustafa Bey den oluşmaktadır.³⁵¹

2.1.3.2. Tutak Kazası

1310/1894'de Kaimmakam İbrahim Necati Efendi, Salise, Naib Mehmed dursun Efendi, Mal Müdürü Mehmed Şerif Efendi, Muavini Muzaffer Bey, Tahrîrât Kâtibi Ebu Bekir Efendi, Sandık Emni Mehmed Hamdi Efendi olup³⁵²

1317/1901 yılında Kaymakam Münhal, Naib Fırat Efendi, Malmüdürü Tevfik Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mehmed Dursun Efendi

A) Kaza İdâre Meclisi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Efendi (Aza-yı Tabiiyye), Naib Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi,(Aza-yı Muntehabe) Hasan Ağa, Musa Ağa, Yusuf Bey, Ali Ağa olup

³⁴⁸ S.V.E. 1317, s. 266.

³⁴⁹ S.V.E. 1310, s. 188.

³⁵⁰ S.V.E. 1310, s. 188.

³⁵¹ S.V.E. 1317, s. 267.

³⁵² S.V.E. 1310, s. 190.

1317 yılında Kaza İdâre Meclisi Reis Kaymakam Bey (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi, Malmüdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-i Muntehabı) Taştan Bey, Hacı Musa Ağa Madalyası, Yusuf Bey, Ali Ağa 3 mim ³⁵³

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi, Hasan Efendi, Ahmed Bey, Başkatib Süleyman Sudi Efendi, Müstantık Muavini Ziya Efendi, Katib-i Sani Ahmed Efendi, Nüfûs Me'mûru Tevfik Efendi, Katib Ali Vasfi Efendi olup ³⁵⁴

1317/1901 yılında Bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi Aza Eyub Efendi, Mehmed Said Efendi, Başkatib Ali Efendi, Müstantık Muavini Bekir Efendi, Katib-i Sani Emin Efendi Mal Kalemi Malmüdür Tevfik Efendi, Muavini Musa Efendidir. ³⁵⁵

C) Ticâret Odası

Reis Ahmed Bey, Aza Ali Ağa, Mustafa Ağa, Süleyman Ağa, Katib Osman Şevki Efendi ³⁵⁶

D) Beledî Dairesi

1310/1894'de Reis Abdulkadir Ağa, Aza Şerif Efendi, Mustafa Ağa, Yusuf Ağa, Osman Ağa Patnos Nahiyesi Müdürü, İmtiyaz Madalyası, Hüseyin paşa Mirülümera, Katib Dursun Efendi, (Aza), Şeyh Yusuf Efendi, Hacı Mehmed Efendi, Faki Musa, Artin Ağa ³⁵⁷

1317/1901 yılında Beledi Memurları Reis Münhal, Aza İbrahim Ağa, Şükri Ağa, Aza İbrahim ağa, Mosis Ağa Polis Memurları komiser Abdulvahhab Bey, Polis Nafız Efendi, Polis Hüseyin Efendi Patnos Nahiyesi Müdürü Abdullah Bey, Kâtibi Mehmed Nuri Efendi Aza Şeyh Yusuf Efendi, Hacı Mehmed Efendi, Molla Musa, Artin Ağa'dır ³⁵⁸

2.1.3.3. Kara Kilise Kazası

1310/1894'de Kaimmakam Mehmed Şerif Efendi Salisa, Mal Müdürü Abdullah Efendi, Naib İbrahim Edhem Efendi, Muavini Ahmed Efendi, Tahrîrât Kâtibi Mustafa Haşim Efendi, Sandık Emni Halil Sabri Efendi olup ³⁵⁹

³⁵³ *S.V.E. 1317*, s. 268.

³⁵⁴ *S.V.E. 1310*, s. 188.

³⁵⁵ *S.V.E. 1317*, s. 268.

³⁵⁶ *S.V.E. 1310*, s. 191.

³⁵⁷ *S.V.E. 1310*, s. 191.

³⁵⁸ *S.V.E. 1317*, s. 269.

³⁵⁹ *S.V.E. 1310*, s. 188.

1317/1901 yılında Kaymakam Münhal Naib İbrahim Efendi, Malmüdürü Halil Sabri Efendi, Tahrîrât Kâtibi Abdullah Efendi 'dir.³⁶⁰

A) Kaza Meclis İdâresi: 1310/1894'de Reis Kaimmakam Efendi (Aza-yı Tabiiyye) Naib Efendi (Aza-yı Muntehabe) Ali Ağa Murahhas Vekili Karabet Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi Şeyh Abdul Ağa, Artin Ağa, Karipcan Ağa olup³⁶¹

1317/1901 yılında Kaza İdâre Meclisi Reis Kaymakam Efendi (Aza-i Tabiiyye) Naib Efendi, Malmüdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-i Muntehabe) Amir Arslan Bey, Abbas Efendi, Haruv Ağa, AgobAğa³⁶²

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894'de Reis Naib Efendi Aza, Emir Arslan Bey, Ohannes Ağa, Aza Mülazımı Hasan Efendi, Başkatib Şamil Efendi, Müstantık Muavini İbrahim Efendi, Katib-i Sani Yunus Efendi olup³⁶³

1317/1901 yılında Bidâyet Mahkemesi Reis Naib Efendi, Aza Abbas Efendi, Ohannis Efendi, Başkatib Şamil Efendi, Müstantık Muavini İbrahim Efendi, Kâtibi Sani İbrahim Hakkı Efendi Mal Kalemi Malmüdürü Halil Sabri Efendi, Muavini Hüseyin Efendi, Sandık Emni Mehmet Efendi'den oluşmaktadır. Nüfûs Kalemi Me'mûru Mehmed Vasfî Efendi, Kâtibi Murad Efendi Me'mûrin-i Saire Bank Kâtibi Derviş Efendi, Beledi Reisi Abbas Efendi, Reis Müdürü Kasım Efendi, Duyun-ı Umumiye Me'mûru Vehbi Efendi, rüsûmât Me'mûru Fazlı Efendi Telgraf Ve Posta İdâresi Me'mûr Rıza Efendi, Muavin Mehmed Efendi'dir.³⁶⁴

2.1.3.4. Eleşkirt Kazası

1310/1894'de Kaimmakam Hüseyin Hüsni Efendi, Naib Vakkas Efendi, Müderris, Tahrîrât Kâtibi Yusuf Efendi, Mal Müdürü İsmail Hakkı Efendi, mal Muavini Osman Efendi, Sandık Emni Abdülkerim Efendi olup³⁶⁵

1317/1901 yılında Kaymakam Münhal, Naib Süleyman Efendi, Malmüdür Münhal, Tahrîrât Kâtibi Yusuf Efendi, Meclisi İdâre-i Kaza, Müderris³⁶⁶

³⁶⁰ S.V.E. 1317, s. 269.

³⁶¹ S.V.E. 1310, s. 188.

³⁶² S.V.E. 1317, s. 269.

³⁶³ S.V.E. 1310, s. 188.

³⁶⁴ S.V.E. 1317, s. 269.

³⁶⁵ S.V.E. 1310, s. 189.

³⁶⁶ S.V.E. 1317, s. 271.

A) Kaza Meclis İdâresi: 1310/1894’de Reis Kaimmakam Efendi (Aza-yı Tabiye), Naib Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrîrât Kâtibi Efendi (Aza-yı Muntehabe) Emin Efendi, Mehmed Ağa, Osib Ağa, Parsih Ağa olup³⁶⁷

1317/1901 yılında Kaza İdâre Meclisi Reis Kaymakam Aza-i Tabiiyye Naib Efendi, Malmüdür Efendi, Katolik Murahhasa Vekili Mardiros Efendi Azay-ı Muntehabe Mahmud Bey, Hacı Emin Efendi, Bedros Ağa, Vartan Ağa, (Tahrîrât Katibi Efendi)³⁶⁸

B) Bidâyet Mahkemesi: 1310/1894’de Reis Naib Efendi, Aza, Mahmud Bey 5 M, Tatos Ağa, Başkatib Mustafa Efendi, Müstantık Muavini Süleyman Efendi, Katib-i Sani Mehmed Ali Efendi olup³⁶⁹

1317/1901 yılında Reis Naib Efendi, Aza Arif Efendi, Mahitar Ağa, Başkatib Süleyman Efendi, Müstantık Muavini Mehmet Arif Efendi, Kâtibi Sani Sadık Efendi Mal Kalemi Malmüdürü Efendi Muavini Osman Efendi, Sandık Emni Abdullah Efendi den oluşmaktadır.³⁷⁰

C) Ziraat Bank Şubesi: 1310/1894’de Reis Ali Rıza Bey, Katib Mehmed Şükri Efendi, Aza, Mahmud Ağa, İsmail Efendi, Sökas Ağa, Bedros Ağa’dır³⁷¹

1317/1901 yılında ise Ziraat Bank Sandığı Reis Münhal Kâtibi Şevket Efendi, Aza Mustafa Efendi, Kirkor Ağa’dan oluşmaktadır.³⁷²

D) Mekteb-i Rüşdiye: 1310/1894’de Muallim Ali Rıza Efendi, Bevvab Fakı Abbas, Adet-i Şakirdan, 38.³⁷³

1317/1901 yılında Mektebi Rüşdiye Muallim Vekili Hüseyin Nazım Efendi, Rıka’ Muallimi Süleyman Efendi, Bevvab Abbas Efendi, Adedi Şakirdan 32³⁷⁴

E) Me’mûrin-i Sâire: 1310/1894’de Merkez Nahiyesi Müdürü, Hüseyin Efendi, rüsûmât Me’mûru Süleyman Efendi, Ambar Me’mûru Mustafa Efendi Telgraf ve Posta Me’mûru Cevdet Efendi, Muavin Tahsin Efendi nüfûs Kalemi nüfûs Me’mûru Mehmed Efendi, nüfûs Katibi Abdullah Efendi, Tapu Katibi Şakir Efendi, Kapuz-ı Ulya Pasaport Me’mûru Halit Efendi’dir³⁷⁵

³⁶⁷ S.V.E. 1310, s. 189.

³⁶⁸ S.V.E. 1317, s. 271.

³⁶⁹ S.V.E. 1310, s. 189.

³⁷⁰ S.V.E. 1317, s. 272.

³⁷¹ S.V.E. 1310, s. 190.

³⁷² S.V.E. 1317, s. 272.

³⁷³ S.V.E. 1310, s. 190.

³⁷⁴ S.V.E. 1317, s. 272.

³⁷⁵ S.V.E. 1310, s. 190.

1317/1901 yılında Memurin-i Saire nüfûs Memuru Mehmed Tevfik Efendi, nüfûs Kâtibi Şakir Efendi, Kapuz-ı Ulya Pasaport Muavini Memuru Mustafa Efendi Polis Memurları 3 Komiser Münhal, Polis Salih Efendi, Polis Pağışa Efendi. Kaza-î mezkûr merkez hükümeti Toprakkaledir ki nefis-î Beyazıd'e yirmi dört saat mesafede olub Dördüncü Hamidiye Süvari Alayının merkezidir.³⁷⁶

³⁷⁶ *S.V.E. 1317, s. 272.*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL ve EKONOMİK HAYAT

3.1. ERZURUM SANCAĞI

Erzurum Sancağı'na ait idari taksimat ikinci bölümde tafsilatı ile verilmiştir. Buna göre Erzurum Vilayeti'ne bağlı Sancak Kaza ve Nahiyelerdeki sosyo-ekonomik hayat şu şekildedir;

3.1.1. Erzurum Kazası

A) Konumu ve Nüfusu: Erzurum Kazası Aşkale ve Ovacık Nahiyelerinden oluşmakta olup, Aşkale nahiyesi kırksekiz aded köy ile beraber iki bin dokuz yüz altmış hane, dokuz bin dokuz yüz on altı erkek ve dokuz bin kırk yedi kadın ki toplam on sekiz bin dokuz yüz altmış üç Nüfûsu içermekte olup nahiyeye merkezi olan, Aşkale Erzurum'a on saat mesafededir.³⁷⁷ Ovacık Nahiyesi otuz beş köy ile beraber bin yüz on dört hane, dört bin yirmi yedi erkek, üç bin altı yüz otuz bir kadın ki toplam yedi bin altı yüz³⁷⁸ elli sekiz Nüfûsa havidir.

B) Fiziki Yapı: Aşkale Nahiyesinde de yirmi altı cami ve mescid ve yirmi medrese ve üç kilise, yirmi dokuz dükkân, yirmi sekiz han, beş fırın, otuz değirmen ve dink, beşyüzden mütecaviz arı kovanı, yüz çeşme, dört köprü ve beher köyde birer ikişer samanlık ve ambar, damlar ve meralar olup elli yerde kabristan vardır.³⁷⁹ Ovacık nahiyeye merkezi olan üç kilise, Erzurum'a sekiz saat mesafededir. Bu nahiyede on altı cami ve medrese, elli dokuz değirmen, dört yüzden ziyade samanlık ve kırk bir çeşme ve üç bin yedi yüz kadar an kovanı ve hayvanat-ı ra'yine mahsus mera ve otlak mahalleri gayet geniş ve kıyahı çokçadır. Otuz altı mahalde kabristan vardır.

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Ahalisi ekseriyetle rençber olup demirci, nalbant, çulha ve çilingirlik sanatlarına amil üstadları da vardır. İmalat Sanayiinde kilim, halı, seccade, heybe, çorab, tozluk, eldiven, yastık yüzleri ve rençberlere mahsus bir çeşit şayak ve imal olunub dâhil ve harice gönderilmektedir. Tarım ürünleti ise hinta, sair, sarıbaşbaş, çavdar, zegerek, domates, çemen, patates, soğan, sarımsak, batlıcan. tomates, lahana, kavun, karpuz, hıyar ve diğer sebzelerdir. Vişne, elma, armud, bazı

³⁷⁷ S.V.E. 1317, s. 175.

³⁷⁸ S.V.E. 1317, s. 179.

³⁷⁹ S.V.E. 1317, s. 175.

hususî bahçelerde olur. Hoday-ı nabit elma ve armud ağaçları dağ yamaçlarında bulunmaktadır.³⁸⁰

D) Nehirler: Nahiyelerin ufak tefek suları serçeme deresinde birleşerek Kağdarıç-ı Süfla köyü önünden cereyan eden Karasu nehrine mülhak olub orada Fırat nehrini bit-teşkîl etrafından gelen sularla karışarak³⁸¹ ederek Mama Hatun yönünden Erzincan Sancağı içeisinden cereyan ile Çat nam mahalde nehr-i Murad'a münthehi ve Basrta körfezine ulaşır.³⁸²

E) Orman: Aşkale Nahiyesine Şogik deresinde Sarıbaba, Topal Çavuş, Çirmi, Taşlı Çayır, Bacayurt, Balımpertek Şogik, Sos, Kurt Mahmud, Liç, Pırnakapan ve Karur Köylerinde otuz bin dönüm kadar pelid meşeliğiyle bir mikdar çam ve ardıç ağaçlarını içeren koruluk ve orman bulunub bunlardan husule gelen mahrukat nahiyede sarf olunduktan başka, beher sene tahminen yirmi bin arabadan ziyade Erzurum'a nakl olunur.³⁸³

F) Madenler: Aşkale Nahiyesinin mezra ve kükürtlü köylerinde kömür madeni olduğu evvelce çıkarılmış olan Vilâyet Sâlnâmelerinde yazılmış idi. Vilâyet dâhilinde bulunan kömür madenlerinin keşif ve muayeneleri içm makam-ı alî-i Vilâyetden gösterilen lüzum³⁸⁴ üzerine maden mühendislerinden Refetlü Abdullah Kazım Efendi hazırladığı raporunda kömür madeninin var olmakla birlikte kullanıma müsaid olmadığını ifade etmektedir³⁸⁵. Ovacık Nahiyesi'nin ise Rizekend köyü civarında linyit kömür madeni olduğu görülmüş ise de arazinin teşkilatına nazaran on beş - yirmi metre altında bu madenin tabakalarına tesadüf edileceği muhtemel olduğu raporla beyan olunmuşdur³⁸⁶. Aşkaleye yarım saat mesafede Kağdarıç-ı Süfla Köyünde alçı taşı çıkıp nahije ve civarında sarf olunduktan sonra beş bin arabadan ziyade Erzuruma nakil olunmaktadır. Cinis karîyesinin Kesikköprü ve Mezra köyünde iki aded soğuk su olub bunların suları sızı ve kaşınma illetlerine faydalı olduğu bilinmektedir.

G) Türbe ve Ziyâretgâhlar: Serçeme ve Kop Dağları zirvelerinde ziyaretgâh olan Ağ Baba ve Saru Baba adlı zatlar medfundurlar.³⁸⁷

³⁸⁰ S.V.E. 1317, s. 175.

³⁸¹ S.V.E. 1317, s. 176.

³⁸² S.V.E. 1317, s. 176.

³⁸³ S.V.E. 1317, s. 176.

³⁸⁴ S.V.E. 1317, s. 177.

³⁸⁵ S.V.E. 1317, s. 178.

³⁸⁶ S.V.E. 1317, s. 180.

³⁸⁷ S.V.E. 1317, s. 178.

3.1.2. Ova Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Erzurum'un batı yönünde mevcut on beş nahiyeden mürekkep Ova kazasıdır ki merkez hükümeti Erzurum'dan üç saat mesafede olan Ilıca kasabasıdır.

Bu kaza yüz altmış altı aded köyde yedi bin üç yüz doksan iki hane ve otuz üç bin dokuz yüz elle altı erkek ve otuz bir bin üç yüz seksen iki kadın ki toplam altmış beş bin üç yüz iki otuz iki Nüfûsa sahiptir. H 1317/1901 yılında Ilıca Nahiyesi kırk üç aded köy-ı mülkhanesiyle beraber iki bin dört yüz yetmiş sekiz hane, sekiz bin beş yüz seksen beş erkek ve sekiz bin yüz altı kadın ki cem'an on altı bin yedi yüz Nüfûsa sahiptir.³⁸⁸

B) Fiziki Yapı: Bu kazanın doksan bir cami, mescid, sekiz tekve ve türbe, kırk üç medrese ve kırk bir kilise, manastır, bir hükümet konağı, elli dükkân ve mağaza iki fabrika, kırk beş han, yüz yirmi altı ambar dört yüz yirmi beş samanlık, altı fırın yüz otuz ıkı değirmen, on dink yirmi dört bezirhane, yüz otuz iki çeşme, dört kebir kârgir köprü ve dokuz bin iki yüz seksen mera ve dokuz bin kadar arsa sekiz yüz yirmi sekiz bağçe, iki yüz on bin de kabristan vardır. Sanayi üretimi ise kilim, şal, bez, kıl, çuval gibi adi şeylerden ibarettir.³⁸⁹

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Üretilen Toprak mahsulleri buğday, arpa, sarıbaş, zegerek, imsek, çavdar, üzüm, darı, nohut, mercimek, bakla, küşne, fasulye, çimen, mısır, soğan, kartol, kavun, karpuz, hıyar, şalgam, lahana ve sebzevattır. Hayvanat için her çeşit kiyah ve yonca ve korunga çokca olur. Meyveli ağacı pek olmamakla beraber meyvesiz ağacı çok sayıda bulunmaktadır.³⁹⁰

D) Türbe ve Ziyâretgâhlar: Kaza dâhilinde türbeleri mevcut bulunup ziyaret olan Hüseyin Dede Ilıca Köyünde ve Tapduk Baba ile Yunus Emri Tuzcu Köyünde ve Ahmed Baba Künbet Köyünde ve Çobandede Köse Mehmed Köyü civarında ve Ümidim Baba, Ümidim Köyünde vaki medfun bulunmaktadır.³⁹¹

E) Orman: Şogayn deresi ve Altıntaş yaylası nam mahallerde cem'an yirmi beş bin dönüm kadar pelit ağaçlarıyla bir mikdar kebir ve sağır çam ağaçlarını içeren, koru ve orman bulunup bunlardan husule gelen ürünler Erzurum'a gönderilmektedir.³⁹²

³⁸⁸ S.V.E. 1310, s. 133.

³⁸⁹ S.V.E. 1310, s. 133.

³⁹⁰ S.V.E. 1310, s. 133.

³⁹¹ S.V.E. 1310, s. 133.

³⁹² S.V.E. 1310, s. 134.

F) Nehirler: Ova kazası ortasından Serçeme deresi nam-ı mahalden cereyan Nehirler kazaya dört saat mesafede olan Kağdariç'de birleşerek Fırat 'ı teşkil eder. Bunun asıl menbaı, Kalikala cebeli silsilesinde ve Ilıca'nın kuzeydoğusunda vaki Dumlu yaylasındaki su adeta sun'i bir havuz gibi olup gayet safi ve berrak ve bir dakika kadar el dayanmaz derecede soğuktur Bu su diğer sulara karışarak Erzincan sancağı ortasından mürur ile Çat nam mahalde Murat'a münthehi ve Basra Körfezine münsub olur.³⁹³

G) Maden ve Kaplıca: Kanber ve Ümidim köyleri ile Tufanç yaylasında âlâ bîr çeşit kırmızı taş çıkıp binalar için imal olunduğu gibi musluk ve çeşmelere tekne olarak işlenir. Müdürge köyüyle Top Dağı nam mahalde bir çeşit beyaz ve siyah taş çıkıp bunlar dahi binalara döşemeye sarfedilir. Aşkale civarında dahi alçı taşı ve Mezra köyünde de kömür madenleri vardır.

Kazanın Balıklı ve Soğuk Çermik ve Karur köylerinde bulunan kaplıcaların suları tatlı ve soğuk, merkez kaza olan Ilıca'da üç kaplıca ile civarda bulunan Gelin geldi kaplıcası ve Ağdağ, Arzutu ve Müdürge köylerinde olan kaplıcaların suları dahi sıcak olup bunların madenleri kükürtlü olmasıyla sızı ve kaşınma gibi hastalılara faydalıdır.³⁹⁴

3.1.3. Tercan Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Erzurumun batısında vaki' olup yüz doksan dokuz köyü ile beraber beş bin seksen dört hanede on yedi bin üçyüz bir erkek ve on beş bin üçyüz üç kadın ki toplam otuz iki bin aittir yüz dört nüfûsa havi ve üç nahiyeden mürekkeb ve merkez hükümeti bulunan Mama Hatun kasabası Erzuruma on altı saat mesafededir³⁹⁵.

B) Fiziki Yapısı: Bu kasabanın mevkiî bir harabe iken Akkoyunlu hükümdarlarından bir zatın kardeşi Mama Hatun kendi namına olarak imar ettirip bir kasaba şekline koydurmuş ve kargir bazı binaları ile cami-î şerif ve bir hamam yaptırıp orada bir müddet sonra vefat ederek defnedilmiştir. Kendisi bir kubbe içerisinde mermer sandukda medfundur. Bu kazada elli bir cami ve mescid, on altı medrese ve sıbyan mektebi, bir hükümet konağı, bir asker kışlası otuz beş kilise ve manastır bir telgrafhane bir hamam on dört han ve kahve, seksen beş dükkân ve mağaza üç fırın yüz kırk değirmen, yüz kırk yaylak, elli bir çeşme bir karkir köprü mevcuttur.³⁹⁶

³⁹³ S.V.E. 1310, s. 134.

³⁹⁴ S.V.E. 1310, s. 135.

³⁹⁵ S.V.E. 1310, s. 138; S.V.E. 1317, s. 182.

³⁹⁶ S.V.E. 1310, s. 157; S.V.E. 1317, s. 183.

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Mahsulât-ı arzıyesi buğday, arpa, sarı baş, zegerek, çavdar, darı, mercimek, küşne, kavun, karpuz, hıyar ve soğandan ibarettir.

Hayvanat için her çeşit giyah ve yonca vesairesi yetişmektedir. Hölenk nam köyde yedi ve bazen üç senede bir kere zuhur eder. Sıcak bir kablıca olub değişik hastalıklara faydaları mevcuttur.³⁹⁷

Kazada oldukça güzel halı, kilim, seccade, heybe, çorab, tozluk imal olunub derun ve Erzurum'da sarfolunur. Tercan'da büyük orman olmayıp etrafında bulunan bazı tepelerde ufak tefek pelit meşeliği ve ardıç fidanları bulunur. Erzuruma da götürüb furuht ederler. Merkez kazaya altı saat mesafede vaki Pul köyü civarında su ile mahlût bir gaz madeni mevcuttur.³⁹⁸

3.1.4. Bayburt Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Bayburd Kazası Erzurum'un kuzey batısındadır. Merkez Vilâyetine yirmi üç saat mesafede ve Trabzon ana yolu üzerinde bulunan Bayburd Kazası'dır.

İş bu kaza denizden 1390 metre yüksekliktedir. 6480'i Müslim, 1955'i Ermeni ve Rum olmak üzere sekiz bin dörtyüz otuz beş Nüfûsa şamil Çoruh Nehri kenarında vaki' hububat açısından ehemmiyete haiz ticâretgâh bir beldedir.³⁹⁹

B) Fiziki Yapı: Kazanın yalçın kaya üzerinde eski kalesi var ise de kimler tarafından bina kılındığına ve ne olduğuna dair elde bulunan tevarihde bir kayda teasdüf olunamayb yalnız Mahan diyarından gelen Akkoyunlular her çeşit ziraat ve harasete kabiliyeti görülen bu kazanın icab eden mahallerini tamir ve imar ile ikame etmişler ve adetleri üzre yaz mevsiminde yaylaklara çıkıp gezdiklerinde Gümüşhane Ovalarında gümüş madenlerinin bulub bu yüzden boy olmuş oldukları için ismini (Bayyurd) isimlendirilmiş olduğu Evliya Celebi Seyahatnamesinde görülmüş ve galiba sonraları tahrif edilerek (Bayburd) yazılmağa başlamıştır. (Bay) Türkçe zengin (Yurt) mesken manalarına geldiğinden Bayburt zengin mesken demek olur.⁴⁰⁰

Filhakika kazanın kuzeyinde bulunan Vavuk Şubatın öbür tarafında olan Sürmene, Of, Rize ve Gümüşhane arazisinin kabiliyeti olmayan Sengistan ve Kuhistan olmasına mukabil Bayburd kazasının arazi vasiası ve Kop Dağı ile başlayan Erzurum -

³⁹⁷ S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 183.

³⁹⁸ S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 184.

³⁹⁹ S.V.E. 1310, s. 157; S.V.E. 1317, s. 184.

⁴⁰⁰ S.V.E. 1310, s. 157; S.V.E. 1317, s. 189.

Tercan ve emsali ovaları ve kadimden Çoruh Nehri'nden kasabaya değin bulduğunun rivayeti bugün olduğu gibi bu kasaba emsaline nadir tesadüf olunur derecede hububat ahz-ü itasınca vasıta-î mübadelat olduğu ve yedi - sekiz daimi hububat anbarı makamında bulunduğu (zengin yurdu) olmasına açık delildir.

Bayburd Kazası Fatih Sultan Mehmet Han zamanlarında Akkoyunlu hükümeti elinden zabt olunub kazanın güney kısmı teşkil eyleyen ve bir mahalli şeklinde mamur ve abadan iken, kırk dört muharebesinde Ruslar tarafından yıpratılmıştır. Dört nahiyeden mürekkebe olan bu kaza yüz yetmiş bir köyüyle beraber dokuz bin yüz elli bir hanede yirmi dokuz bin beşyüz seksen beş erkek ve yirmi altı bin beş yüz doksan üç kadın ki toplam elli altı bin yüz yetmiş sekiz Nüfûsa camidir

Kazada yüz yirmi beş cami ve mescid yüz elli bir kütüphane ve medrese ve yüz yedi sıbyan mektebi ve bir asker kışlası ve bir rüşdiye ve dört ibtidaiyye mektepleri⁴⁰¹ Onaltı zevaya ve tekye, elli beş kilise ve manastır bir cebhane bir telgrafhane üç hamam bir eczane, yedi yüz kırk sekiz dükkân ve mağaza ve kahve, yetmiş yedi han, yedi yüz otuz dokuz oda ve üç bezirhane, bir dabağhane, yüz seksen yedi değirmen, yirmi beş fırın, yüz altmış çeşme, birer sabunhane, mumhane, boyahane, sekiz bin yedi yüz anbar ve samanlık dokuz yüz bir bahce, iki bin beş yüz doksan iki arsa altmış yedi mera, yüzden ziyade ahşab ve kargir mevcuttur.⁴⁰²

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Bayburd Kazası'nda döşemelik yan ve orta kilim ve seccade ve sanatlı güzel çorab ve tozluk nesc ve imal olduğu gibi, kılınca, tüfenkci, bakırcı, demirci, kuyumcu, saraç, haffaf esnaf vardır. Avani-î simiyyeden makarya malumatına Şebih-i sevadlı sigara tabakası ve çubuk ve dolmakalem gibi şeyler imal ve Vilâyet dâhiline ve dersaadet ve diğer yerlere satılmak için irsal edilir. Beldeye kâfi diğer sanatkâr da bulunur.

Toprak mahsulâtli ise, hububattan buğday, arpa, sarı baş fıy, çavdar, darı. zegerek, fasulye, mercimek ve fevakihten elma, armud, erik, kavun, karpuz ve sebzevatdan şalgam, soğan, patates, lahana, pancar, havuç, çiriş, lazut, yerelması vesafredir⁴⁰³

D) Orman: Bayburd cihet-ı muhtelifesinde ve ma' Burnaz Kop, Masad, Lösenk ve Porki, Vanik Boğazı ma' Akkaya nam mahaller civarında sık ve seyrek yüz bin dönüm

⁴⁰¹ S.V.E. 1310, s. 157; S.V.E. 1317, s. 191.

⁴⁰² S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 192.

⁴⁰³ S.V.E. 1317, s. 192; S.V.E. 1317, s. 192.

miktarı araziye muhit pelid ve kavak ve bazı çam ağaçları olup bunlar Bayburd ve Erzurum'a vesair civar mahallere nakil ve sarf olunur.⁴⁰⁴

E) Madenler: Bayburd kazasının maden köyü civarında vaki' olup bundan otuz sene evveline kadar işletirilmekte iken, sonralan her nedense terk edilmiş olan bakır madeni hakkında maden mühendisi Refetli Abdullah Kazım Efendi'nin rapor mealine nazaran bu madenin işletildiği zamanlardaki cevahirin acılan kuyu ve mağazalardan ihraç edilmiş olduğu baki bulunan asarından anlaşılmıştır.⁴⁰⁵

F) Nehirler: Bayburd Kazası'nın Erzurum hududu bulunan Kop Dağı silsilesinden eden Çoruh Nehri Kop Dağı'nın ilerisinde olan bazı ufak tefek akarsuları toplayıp Bayburd Kazası yönünde ceryan ederek ve aşağıda İspir, Tortum ve Keskim ve Rusya memalikî dahilinde Oltu Tavusker, Ardanuç, Emir Hiv, Livâne ve Acara sularıyla birleşerek bir nehr-i cesim heyetini kesb ettikten sonra güne güne nam mahalde Karadenize mensub olur.⁴⁰⁶

Nehrin, Bayburd cihetinde olan kısmı üzerinde dokuz aded yarım kargir köprü ve on beş aded mükemmel değirmen mevcuttur.

Bayburd'da merkezde kibar-ı sahabe-i nebeviyyeden Abdulvâhâb-Gazi ve Ali-üş-şüheda ve Şehit Osman Gazi Baba ve Çağırkanlı Dede ve Seyid Yakub ve biraderi Seyid Halil ve Gökçe Şeyh Halil Rızvan Allahu teala aleyhim ecmain. Hazeratıyla kibar-ı ehlülâhtan Hoca Necmeddin ve Zahîd Gelyani ve Ahmet Zencani ve Şeyh Hayranı ve Veysel Hemedani ve diğer ondan ziyade değerli zatlar burada medfundur.⁴⁰⁷

3.1.5. İspir Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: İspir Kazası yüz otuz dört köy-î mülhakîyesiyle beraber beş bin iki yüzdoksan yedi hanede On yedi bin dokuz yüz yirmi beş erkek ve On yedi bin üç yüz yetmiş üç kadın ki toplam otuz beş bin iki yüz doksan sekiz nüfûsa sahip ve üç nahiyeden mürekkebirdir. Merkez hükümeti Erzurum'a on sekiz saat bad-ü mesafede ka'ın İspir Kasabasıdır.⁴⁰⁸

B) Fiziki Yapısı: Bu kazada yüz dört camî ve mescid, kırk medrese, üç tekve ve zaviye, beş türbe, yüz otuz sıbyan mektebi, Yirmi üç kilise ve manastır, elli dükkân ve

⁴⁰⁴ S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 192.

⁴⁰⁵ S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 193.

⁴⁰⁶ S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 194.

⁴⁰⁷ S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 198.

⁴⁰⁸ S.V.E. 1310, s. 152; S.V.E. 1317, s. 196.

mağza, beş han ve yüz yetmiş sekiz değirmen, dört fırın ve bir baruthane, iki yüz seksen dokuz çeşme, dört bin iki yüz yirmi üç an kovanı, on iki bin sekiz yüz anbar ve samanlık, altı bin kadar bahçe ve iki yüz elli arsa ve mera mevcuttur.⁴⁰⁹

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Tarım ürünleri buğday, arpa, sarı baş, çavdar, darı, fasulye, mısır, mercimek, avnım, küşne, zegerek bakla, patates, fiğ, soğan, sarımsak, domates, bamyas, kavun, karpuz, hıyar, lahaba, çiriş ve sebzevat-ı sairedir. İyisinden elma, armud, şeftali, kaysı, kızılıçık, muşmula, vişne, kiraz, ceviz, üzüm, tut, erik, zerdali, kilim ve seccade ve heybe ve çorab ve tozluk gibi mamulât ve mensucatı vardır.⁴¹⁰

D) Orman: İspir Kazası'nın Karahan köyünün kuzeyinde bulunan Fîsirik adında olan çam ağaçlarıyla, diğer türde ağaçlar ve muhtelif çapta kereste ve odun ormanı mevcuttur.

Bu orman tahminen 250 hektar müteceviz araziye yayılmış etmiş ise de bunların Erzurum'a ve cihat-ı saireye naklî imkân haricinde bulunmadığından bu ormanlardan yalnız civardaki köy ahalisinden başkası istifade edememektedir.⁴¹¹

E) Madenler: Mezkur Karahan köyünün kuzeydoğusunda iki metre uzağında ve köyün doksan metre yukarısında Hortuk nam cebelde olduğu evvelce bilinen linyit, kömür madeni hakkında maden mühendisi Refetlü Kazını Efendi'nin raporunda.⁴¹² bölgede kömür madeni olduğunu ifade etmektedir.⁴¹³ İspir kazasında ziyaretgah olarak Hontos köyünde Aşık Baba, Karsor Köyü civarında Hüseyin Dede nam zatlar bulunmaktadır.⁴¹⁴

3.1.6. Keskim (Kiskim) Kazası

A) Konumu ve Nüfusu: Üç nahiyeden mürekeb olan Keskim Kazası, Erzurum'un kuzeyinde vaki beş bin sekiz yüz otuz iki hanede on dokuz bin üç yüz erkek ve on sekiz bin üç yüz altmış bir kadın ki toplam otuz yedi bin altı yüz altmış bir Nüfusa sahip ve elli dokuz köye müştemildir. Merkez Hükümeti olan Ersis Kazası merkez Livâya yirmi dört saat mesafededir.⁴¹⁵

B) Fiziki Yapı: Kazada mükemmel bir kışla, yetmiş sekiz cami ve medrese ve mekteb-î ibtiba-î ile elli sıbyan mektebi, on altı kilise ve manastır vardır, kazada bir

⁴⁰⁹ S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 198.

⁴¹⁰ S.V.E. 1317, s. 158; S.V.E. 1317, s. 198.

⁴¹¹ S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 198.

⁴¹² S.V.E. 1317, s. 158; S.V.E. 1317, s. 199.

⁴¹³ S.V.E. 1317, s. 158; S.V.E. 1317, s. 199.

⁴¹⁴ S.V.E. 1310, s. 158; S.V.E. 1317, s. 202.

⁴¹⁵ S.V.E. 1310, ss. 161-162; S.V.E. 1317, s. 205.

hükümet konağı ve beş turuk ve beş kahvehane otuz iki dükkân ve mağaza yedi han ile yedi aded kordon yüz doksan dokuz değirmen ve on dört köprü, yüz altmış beş arsa, seksen bir makbere vardır.⁴¹⁶

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Ma'mulatı ise acem şallarına benzer şal ve çorab ve tozluk ve ihram ve yerli bezi gibi şeylerden ibaretdir.⁴¹⁷ Çakmakçı, kunduracı, demirci, bakırcı, taşçı ve dülger gibi sanatlar mevcuttur. Tarım ürünleri ise buğday, sarıbaş, çavdar, arpa darı, kâkül, ilm, nohud, mercimek, bakla, pirinç, bamya, badincan, mısır, fasulye, soğan, kabak, şalgam, lahana, vesairedir. Ayrıca fişne, kiraz, elma, armud, üzüm, tut, ayva, zerdali, erik, üvez, incir, nar, zeytin, kızılılık, şeftali, ceviz, muşmula, kavun, karpuz vücuda gelir. Vesaire yemiş ağaçları dahi çokca bulunmaktadır. Hayvanata kifayet edecek derecede yonca, korunga kiyah olur.⁴¹⁸

D) Orman: Kazaî mezkûrun müteaddid mahallerinde Mirgevir cihetinde çam, köknar, ardıç, meşe, karaağaç, diş budak ağaçlarını havî ormanı var ise de bunların mevkî-i dağlık ve sengistan olduğundan ve mahall-î saîreye nakline müsait tarîki olunmadığına ahâlî-i mahalliyeinin mahrukatına sarf olunur.⁴¹⁹

E) Nehirler: Bu kazada Barhal Negizdan ve Mîlo ve Hodiçur sularıyla saîr dağlardan doğan ve ceryan eden su birleşerek bir büyük nehir teşkil ile Batum bitişiğinde Karadenize mansab olur.⁴²⁰

F) Meadîn: Çargenis, Göcek ve Öğdem ve Melo köysü hududunda kireç ve alçı Nîkzovan ve Osincur Erhavan karivelerinde çelik madenleri olup, ahâlî bunları adî ocaklarda ihrak ve dahî kazada sarf edilir.⁴²¹

3.1.7. Pasinler Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Erzurum'un doğusunda ve elli saat mesafede vakî iki yüz on üç köyle beraber yedi bin dört yüz altmış dört hanede, yirmi altı bin altı yüz on dört erkek ve on dokuz bin dokuz yüz yetmiş üç maskı toplam kırk altı bin beş yüz seksen yedi nüfûsu came olup üç nahiyeden mürekkebirdir. Merkezi Hükümeti Hasankala Kasabasıdır.⁴²²

⁴¹⁶ S.V.E. 1310, s. 162; S.V.E. 1317, s. 205.

⁴¹⁷ S.V.E. 1310, s. 162; S.V.E. 1317, s. 205.

⁴¹⁸ S.V.E. 1310, s. 162; S.V.E. 1317, s. 206.

⁴¹⁹ S.V.E. 1310, s. 163; S.V.E. 1317, s. 206.

⁴²⁰ S.V.E. 1310, s. 163; S.V.E. 1317, s. 207.

⁴²¹ S.V.E. 1310, s. 163; S.V.E. 1317, s. 207.

⁴²² S.V.E. 1310, s. 163; S.V.E. 1317, s. 207.

B) Fiziki Yapı: İş bu kazada yüz kırk iki cami ve mescit ve otuz iki tekve ve türbe ve sekiz zaviye ve iki asker kışlası bir hastahane, iki cebhane, bir mekteb-î rüşdiye, kırk sekiz İslam ve Hıristiyan mektebi, kırk altı medrese, yirmi iki kilise ve manastır bir telgrafhane, üç yüz doksan altı dükkân ve mağza, altmış beş han, bir gazino, on meyhane iki kireçhane, bir paruthane, on üç fırın, otuz beş değirmen ve dink, elli beş çeşme, iki yüz altmış beş köprü iki yüz kabristan vardır.⁴²³

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Kazada halı, kilim, seccade, keçe, çorab, tozluk, eldiven, İhram, adî şal imal olunub, dâhil ve hariç kazada sarf ve furuht olunur. Demirci, bakırcı, çilingir, nalbant, hallaç, sirac, taşçı, alçıcı, dülger gibi sanatkârlar bulunur.

Tarım ürünleri hinta, sa'ir, çavdar, sarıbaş darı, zegerek. nohüd, mercimek, bakla, fasulye, soğan, mısır küşne, yer elması, şalgam, lahana ve daha sair sebzevat ile kavun, karpuz ve hıyardır.⁴²⁴ Hayvanat için kiyah, yonca, korunga, çokca bulunur. Bazı hususî bağçelerde vişne, tut, erik ve elma gibi müsmir ağaçlar yetiştirilmiştir.⁴²⁵

D) Orman: Kazanın tabî Malikom ve Aha ve Han Ahmed komi ve Kürdkan ve Maslahat ve Karabıyık ve Tımar ve Bulkasım ve Hertev ve Kındığı ve Cermiksu ve Asi su, ve Ağvıran ve Kicesor Köyleri civarında ve bunlara yakın mahallerde bitişik ve ayrı olarak sathen yüz bin dönüm kadar meşe ve çam ve kavak fidanlığa havi ormanlar bulunup bunlardan çıkarılan kereste ve mahrukat dâhil-i kazada sarf olduktan başka Erzurum, Eleşkird, Erciş ve Van'a kadar nakil ve sarf olunur.⁴²⁶

E) Madenler: Kazanın Sıvışlı köyü civarında Deveboynu nam mahalde zuhur eden linyit, kömür madeni hakkında maadîn mühendisinin raporunda iş bu maden şehrinin cihet-î şarkiyesinde on kilometre buudunda ve Sıvışlı karîyesinin arazisi dâhilinde vaki' kömür⁴²⁷ deresi namıyla benam olan büyük bir hat kenarında bulunmaktadır. Madenin şamil olduğu arazinin tulu ve arzı üç bucuk kilometreden İbaret olub iş bu arazinin vasatında dört beş derece meyl ile garbden doğua doğru Hamam Deresi cereyan etmektedir.⁴²⁸

F) Nehirler: Kazanın cihet-î şimaliyesinde vaki Karga Pazarı nam dağdan doğup Bul Kasım, Ketvan ve Ügumî⁴²⁹ ve Badicivan karyeleriyle civar tepelerden ve evdi yen

⁴²³ S.V.E. 1310, s. 147; S.V.E. 1317, s. 211.

⁴²⁴ S.V.E. 1310, s. 147; S.V.E. 1317, s. 211.

⁴²⁵ S.V.E. 1310, s. 147; S.V.E. 1317, s. 211.

⁴²⁶ S.V.E. 1310, s. 148; S.V.E. 1317, s. 212.

⁴²⁷ S.V.E. 1310, s. 148; S.V.E. 1317, s. 212.

⁴²⁸ S.V.E. 1310, s. 148; S.V.E. 1317, s. 212.

⁴²⁹ S.V.E. 1310, s. 148; S.V.E. 1317, s. 213.

gelen diğerk ufak tefek sular birleşerek adeta bîr nehir halini kesb edub Pasin Ovası vasatından mürur ile yirmi otuz değirmen dönderdikten ve kaza arazisini suladıktan sonra meşhur Çoban Köprüsünde "Aras" nehriyle birleşerek Kağızman cihetinde Revan tarafına akmaya devam etmektedir.⁴³⁰

G) Madenler ve Kaplıcalar: Bu kazada Güllü kariyesî civarında kireç taşı Tortan köyünde alçı taşı çıkıb kazada sarf edilir. Aha ve Serçe boğazı ve Hopik kariyeleri civarında sal-ı taş çıkıb binaların yapımlarında kullanılır. Kazada Kızıl çermik ve Asboğa ve serçe boğazı ve Ali Baba adlarında beş aded sıcak çermik olub bunlar sızı ve sıtma ve harerete iyi geldikleri tecrübe olunmuşdur.⁴³¹

3.1.8. Namervan Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Erzurum'un doğusunda mevcut on üç bin dört yüz elli erkek ve on iki bin yüz elli altı⁴³² kadın ki toplam yirmi beş bin altı yüz dokuz NÜFÛSa sahib seksen yedi köye müştamil olub üç nahiyeden mürekkeb olan Namervan kasabasıdır ki makar hükümeti bulunan id kasabası Erzurum'a on üç saat mesafededir.⁴³³

B) Fiziki Yapısı: İş bu kazada altmış üç cami ve medrese, bir mekteb-i ibtîdai ve kırk kadar sıbyan mektebi, iki kilise, otuz yedi dükkân, üç fırın, on sekiz değirmen ve dink ve seksen kadar çeşme, dokuz köprü ve bin iki yüz kadar arı kovanı ve kırk dört mera ve bin yüz kadar samanlık altmış arsa, yetmiş kabristan vardır.⁴³⁴

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Mamulât ve mensucat cicim, seccade ve şal ve tozluk ve çorab gibi şeylerden ibaretdir. Demirci, tüfenkci, kundakçı, nalband gibi sanatkârlar ve dülger ve yapıcı gibi üstadlar da bulunur. Mahsulât-ı araziyesi hmta, sa'îr, çavdar, darı, fık, küşna, mercimek, fasulye, soğan, kavun, karpuz olduğu gibi bazı köysında fişne, kiraz, elma, armud, üzüm, ayva, tut, şeftali, kızılıcık, zerdali, erik, ceviz ağaçları bulunur. Hayvanata kifayet edecek derecede yonca ve kıyah olur.⁴³⁵

D) Orman: Kazada İnci ve Pedasor ve Avrucak ve Ardos ve Kotik ve Kigik ve Başkale ve Boğazkale ve Cansor ve Ağnot ve Karşîn, Kenzesor ve Minkar ve Lavsar ve Pidgir ve Komes ve Alabalık ve Çardak köylerde çam ağaçları, kavaklık ve meşeliğe havi bir hayli ormanlar olub bunlardan hâsıl olan kereste ve mahrukut ve mahallerince sarf

⁴³⁰ S.V.E. 1310, s. 148; S.V.E. 1317, s. 213.

⁴³¹ S.V.E. 1310, s. 148; S.V.E. 1317, s. 214.

⁴³² S.V.E. 1310, s. 148; S.V.E. 1317, s. 217.

⁴³³ S.V.E. 1310, s. 148; S.V.E. 1317, s. 217.

⁴³⁴ S.V.E. 1317, s. 218.

⁴³⁵ S.V.E. 1317, s. 218.

olduktan başka Erzurum'a, Pasinler, Eleşkirt, Hımıs, Erciş Kazalarıyla Van Vilâyetine kadar gönderilir.⁴³⁶

E) Nehirler: Namervan yönünde Devre ve Açık düzü Çakır Baba dağlarından doğan Şekerli köyünde birbirlerine karışıp bir nehir teşkil ederek Oltu'ya bağlı Sarıkaya'da Ardos nehrine Van'dan Penek nehrine mülaki olarak Tortum Nehriyle birleşip Çoruh Nehrine karışır⁴³⁷. Kutumar Karîyesi civarında sızı ve bazı iletlere naff bir soğuk kablıca vardır. Ziyaretgah olarak Laksor karîyesi civarında Üryan Dede ve Kiğik ve Devre dağında iki zat medfundur.⁴³⁸

3.1.9. Hımıs Kazası

A) Konumu ve Nufusu: Erzurum'un batısında kaîn iki yüz dört köyü ile beraber dört bin iki yüz dokuz hanede on beş bin altı yüz elli yedi erkek ve on bir bin yedi yüz seksen iki kadın kî toplam yirmi yedi bin dört yüz otuz dokuz nüfûsa cem' ve dört nahiyeden mürekkeb ve merkez hükümeti olan nefis-î Hımıs Kasabası Erzurum'a on sekiz saat mesafededir. Kazanın yalçın kaya üzerinde bina olunmuş bir kalesi ve şehrin her tarafını çeviren surları vardır. Bu kale ile surların Azarbaycan hükümdarlarından Şah Şabur tarafından bâna olunduğu bazı tarihlerde görülmüştür.⁴³⁹

B) Fiziki Yapısı: İş bu kazada on üç camî ve mescid, üç tekve, yirmi kilise ve manastır, bir mekteb-i rüşdiye bir mektebi ibtîda'î, doksan dokuz medrese bir hükümet konağı, bir asker kışlası, bir telgrafhane ve otuz dükkân mağaza, üç fırın, dört meyhane, bir harı. Yirmi dokuz bezirhane, bir boyahane, yüz on dokuz değirmen ve dink, yüz yetmiş dokuz çeşme, dört köprü, bin on beş arsa ve yüz yirmi iki yaylak, iki yüz yirmi kabristan vardır.⁴⁴⁰

C) Tarım Ürünleri: Hınta, şa'ir, çavdar, darı zegerek, nohud, mercimek, kavun, karpuz gibi mahsulât-ı arazîyesi mebzul olup ahalî-î mahalliyeye kifayet etdikten başka Erzurum'a sevk edilir. Hayvanat İçin her çeşit kiyah bolca yetişmektedir. Kazada mamulât ve mensucatı kadınların öteden beri kendi hanelerinde yaptıkları seccade, kilim bir çeşit şal ve ala tiftik, eldiven ve corab ve tozluk ve saireden ibaret olub, bunlar kazada sarfedilip,

⁴³⁶ S.V.E. 1317, s. 218.

⁴³⁷ S.V.E. 1317, s. 219.

⁴³⁸ S.V.E. 1317, s. 219.

⁴³⁹ S.V.E. 1310, s. 131; S.V.E. 1317, s. 223.

⁴⁴⁰ S.V.E. 1310, s. 131; S.V.E. 1317, s. 223.

Erzurum ve diğer bölgelere gönderilir⁴⁴¹. Kazada demirci, nalbant, bakırcı, kalaycı, taşçı ve dülger gibi sanatkâr dahi mevcuttur.⁴⁴²

D) Nehirler: Hınıs kasabasının üst taraflarında bulunan Bingöl tabir olunur bir cebel olup meşhur Araş Nehri'nin menbaıdır. İş bu su Şoşar nahiyesine gidinceye kadar mezkûr dağın diğer mahallerinden doğan sulara karışmasıyla bir nehr-î kebîr şeklini peyda eder. Ve Tekman Nahîyesiyle Pasinler Kazasından İran'ın birçok mahallerine akar. Mezkûr Bingöl Dağı otlu ve sulu Hınıs Ovasında birleşib Muş'a tabî Bulanık Kazasında nehr-î Murad'a katılır.⁴⁴³

Kaza-î mezbur dâhilinde Tekman nahiyesinin katranlı Köyü civarında neft bulunmaktadır. Hınıs kazası'nın Şoşar Nahiyesinde vaki Gül Oğlan ve Maman köylerinde birer sıcak kablıca ve Bingöl cebeli engindeki Merniş köyüyle Hınıs kasabasının Değirmen Boyu tabir olunan derede birer kaplıca bulunmaktadır.⁴⁴⁴

3.1.10. Tortum Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Erzurum'un kuzeydoğusunda beş bin yedi yüz on dört hanede, on iki bin sekiz yüz seksen altı erkek on iki bin yüz altmış bir kadın ki toplam yirmi beş bin kırk yedi nüfûsa sahip ve yetmiş köye müştamil olub, iki nahiyeden mürekkeb kazadır ki makarr-ı hükümeti bulunan Nihah kasabası Erzurum'a dokuz saat mesafededir.⁴⁴⁵

B) Fiziki Yapı: Kazada Gürcistan şahlarından Mamurul Şah'ın bina gerdesi olan atik bir kale Haho ve Öşvank, Ekik köylerinde üç tane camisi vardır.⁴⁴⁶ Bu kazada elli sekiz cami ve mescid ve bir mekteb-î ibtida-î dört türbe altmış yedi medrese ve sıbyan mektebi ve beş kilise ve manastır, kır beş dükkân ve on dört mağaza, sekiz kahve, on dört han ve yedi fırın yüz on bir değirmen, elli yedi ding ve yirmi iki çeşme, otuz altı köprü, altı bin yedi yüz doksan dört arı kovanı ve sekiz bin iki yüz yirmi bir anbar ve samanlık, üç yüz dört mera ve elli arsa, seksen kabristan vardır.⁴⁴⁷

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Mamulât ve mensucatı cicim, seccade ve şal ve tozluk ve çorab gibi şeylerden ibaretdir. Kunduracı, demirci, nalband, yapıcı dülger gibi

⁴⁴¹ S.V.E. 1310, s. 131; S.V.E. 1317, s. 224.

⁴⁴² S.V.E. 1310, s. 131; S.V.E. 1317, s. 224.

⁴⁴³ S.V.E. 1310, s. 131; S.V.E. 1317, s. 228.

⁴⁴⁴ S.V.E. 1310, s. 131; S.V.E. 1317, s. 228.

⁴⁴⁵ S.V.E. 1310, s. 166; S.V.E. 1317, s. 228.

⁴⁴⁶ S.V.E. 1310, s. 166; S.V.E. 1317, s. 229.

⁴⁴⁷ S.V.E. 1310, s. 166; S.V.E. 1317, s. 229.

sanatkârlar vardır. Tarım ürünleri hinta sa'îr, sarı baş, çavdar darı, nohut, küşne, fiğ, kakül, lazot, fasulye, zegerek, mercimek, bakla, piriniç, soğan, kavun, karpuz olduğu gibi fişne, kiraz, elma, armud, üzüm, ayva, tut, şeftali, zerdali, erik, muşmula, kızılıcık, ceviz vesaîr meyve ağaçları dahi kesretlidir. Mahsulâtından hububat-ı idâre-î mahalliyyeye kifayet edecek mertebede olup fevakih kısmı ahâlî-î kazaya kifayet⁴⁴⁸ ettikten başka her tarafa sevk ve furuht olunur. Ve çoğu Erzurum'a getirilir. Erzurum'un meyveli ağaçların mikdarı kifayede yetiştirilmesine manî' iken kaza-ı mezbur Erzurum için bir edilmiş bir bağ müşabesinde olduğundan bu konudaki ihtiyacın gidermektedir.⁴⁴⁹

D) Orman: Kazada Azort, Abrinis, Ekşisor, Hosbirik, Makoğans, Zinavur, Dankar köyleri civarında suret-i muttasıla ve müteferrikada ve satnen ve takriben yüz altmış bir dönüm kadar vüsa'tında kebir-i sağır çam ağaçları ve kavak meşeliğe hâvi bir hayli ormanlar olup bunlardan hâsıl olan kereste ve mahrukat mahallerine sarf olduktan başka Erzurum'a ve tevabiine ve Pasinler ve Eleşkird ve Hınıs ve Erciş kazalarıyla Van Vilâyetine kadar nakl ve furuht olunur. Bunlardan başka kaza-î mezburun Haho, Üngüzek, Öşvank, Malök köylerinde ve etrafında dahi muttasıl ve müteferrik halde sağır ve kebir her çeşit keresteliğe Salîh⁴⁵⁰ çam ve ardıç ağaçları vardır. Bunların buldukları mahaller kaffet-î mürtefi ve sengistan ve gayet intizamsız ve sa'b-ül-mürür dere ve yamaç olup Erzurum'a ve mahall-i saireye kereste ve mahrukat nakline müsaid yolları olmadığından civarındaki ahalinin kullanımına aittir.⁴⁵¹

E) Maden: Kaza-î mezkûru Otha köyü civarında vakî' olan kehriba madeninin maden mühendisinin raporuna edildiği meşhudata nazaran bu maden dumanlı bir alev ile yanan ve siyah kehriba tabir olunan kükürlü bir çeşit linyit madeni olduğu anlaşılmış ise de hafriyat olunmadığından miktarı hakkında fikr olunamamıştır. İş bu madenin ihraç eyledikleri ufak tefek parçalardan sigara ağızlığı ve teşbih ve buna mümasil bazı şeyler yaptırmış oldukları görülmüştür.⁴⁵²

F) Nehirler: Tortum cihetinde başlıca dört nehir olup bunlardan birincisi merkez-i kaza olan Nihah nahiyesinin güneyinde⁴⁵³ Kargapazarı ve kireçli ikincisi taraf-ı garbiyyesinde Zinavur ve Kogans köyleri civarındaki Durnlu ve Ovacık üçüncüsü yine cihet-i garbiyyesinde olan Kökdere dördüncüsü batısında bulunan. Korger, Veritgih Fisirik

⁴⁴⁸ S.V.E. 1310, s. 167; S.V.E. 1317, s. 230.

⁴⁴⁹ S.V.E. 1310, s. 167; S.V.E. 1317, s. 230.

⁴⁵⁰ S.V.E. 1310, s. 167; S.V.E. 1317, s. 231.

⁴⁵¹ S.V.E. 1310, s. 167; S.V.E. 1317, s. 231.

⁴⁵² S.V.E. 1310, s. 167; S.V.E. 1317, s. 232.

⁴⁵³ S.V.E. 1310, s. 168; S.V.E. 1317, s. 232.

suları olub bunlar bazı nehirler sağire-i müteaddide ile birleşerek Vihenk kapısında bir nehr-i kebir ve Öş köyü civarında tulan üç saat ve arzen on beş dakika mesafeli ve Keskim kazasının Aşbişen köyü önünden cereyen ederek Çoruh Nehrine İttisal eder. Ziyâretgâh olarak Aburnas Köyü cebelinde ve Otha köyünde mezamir-i-i kiramdan (Kili Bağdad) İs köyünde (Kozum Efendi) Kisha köyünde Mevlana Halid Hazretleri'nin halifelerinden (Hacı Feyzullah) nam zatlar medfundurlar. Kuzans köyünde bir kablıca olub, emraz-ı cildiyeye ve uyuz illetine nafi olduğu mücerebattandır.⁴⁵⁴

3.1.11. Kığı Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Erzurum'un cenubu garbiyesinde ka'in iki yüz on iki köyüyle beraber yedi bin yedi yüz kırk yedi hanede yirmi dokuz bin iki yüz otuz beş zukur ve yirmi bir bin yedi yüz doksan bir kadın ki toplam elli bir bin yirmi altı Nüfûsa toplam dört nahiyeden mürekkebdir. Merkez hükümeti bulunan nefis Kığı kazası Erzurum'a yirmi dört saat mesafededir.⁴⁵⁵

B) Fiziki Yapı: Kazada bir adet hükümet konağı, yirmi yedi cami ve mescid ve bir mekteb-î rüşdiye ve ibtida'îye, dokuz sıbyan mektebi, yirmi medrese ve kütübhaneye ve bir murahasahane kırk bir kilise ve manastır, dört yüz beş dükkân ve mağaza ve iki yüz elli oda ve bir hamam ve yedi meyhaneye beş han ve üç kireçhane ve iki pamthane ve mumhane, on iki bezirhane ve üç boyahane, beş dabakhane ve altı fırın, üç yüz elli değirmen ve dink ve üç bin on arsa iki yüz on çeşme ve sebil dört bağ iki yüz altmış bir bağçe ve otuz dokuz kargir ve ahşab köprü ve yirmi yaylak ve yetmiş iki meraa ve beşbin iki yüz elli anbar ve samanlık ve üç yüz kabristan vardır,⁴⁵⁶

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Üretilen Toprak mahsulleri ise Hmta, şair, mısır, darı, fasulye, pamuk, sarmısak, bamya, ballican, nohud, mercimek, fik, Kavun, karpuz, soğan, lahana ve diğer sebzevatdır. Hayvanat için her çeşit giyahı olur. Meyveli ağaçlardan ceviz çokca olub kiraz, fişne, zerdali, erik, elma, armud ve vesair ağaçları da bulunur. Meyvesiz ağaçlardan söğüd ve kavak ve emsali ağaç pek çokdur. İmalat olarak adi bez ve şal ve kilim ve halı, seccade ve çorab ve tozluk imal olunub kasabada sarf olunur. Ahaliyesine, kifayet edecek mertebede yemeni, kundura ve pabuç kasaba ve civar köylerde

⁴⁵⁴ S.V.E. 1310, s. 168; S.V.E. 1317, s. 233.

⁴⁵⁵ S.V.E. 1310, s. 141; S.V.E. 1317, s. 233.

⁴⁵⁶ S.V.E. 1310, ss. 141-42; S.V.E. 1317, s. 236.

imal edilir. Ve bunlardan Çapakçor ve Pülümür kazalarına sevk olunur. İhtiyaçlarını giderecek kadar vücuda getirecek kadar sanatkârları vardır.⁴⁵⁷

D) Ormanlar: Kazada Licek, Gelin Pertek, Hasnun, Ala Kilise, Mezara, Dink, Deraî ve Cat, Holhol, Büce ve Andırıs Deresinden Erzurum'a naklolunur.⁴⁵⁸

E) Nehirler: Bingöl Dağı'nın, Talula Yaylasından doğan ve Liçik nahiyesinin ortasından cereyan ederek merkez kazaya bir saat mesafeden mürur eden nehr-î kebîre Sorsor ve Habus köylerinde gelmekte bulunan ufak tefek sular dahi iltisak edip, Dersimin munzur suyuyla birleşerek Keban Madeni Kazasında Murad Nehrine katılır. Maden ve Kablıca Kığı kazasında bir nevi' demir madeni olup evailinde bundan pek çok vakitler gülle imal olunmuş ise de 1255 tarihinden beri terk edilmiştir. Gülgören nam cebelde tebeşir madeni vardır. Hemzan ve Haror köylerinde cildiye faydalı iki aded sıcak kablıca vardır.⁴⁵⁹

3.2. ERZİNCAN SANCAĞI

A) Konumu ve Nüfûsu: Erzincan sancağı Vilâyetin batısında ve Erzurum'a otuz üç saat meafede vakî' Kemah, Kuruçay, Refahiye, Pülümür kazalarından mürekkeb ve merkez İdâresi Erzurum'un yüz otuz kilometre mesafesindeki Erzincan kasabasıdır ki dördüncü Ordu-yı hümayunun dahî merkezidir. Kasaba beş nahiyeden mürekkeb olup yüz kırk aded köyü ile beraber on bin üç yüz on sekiz hanede yirmi sekiz bin üç yüz yetmiş altı erkek ve yirmi yedi bin sekiz yüz elli beş, kadın ki toplam elli altı bin İki yüz otuz bir nüfûsa sahib ve havası latîf ve mu'tedildir.⁴⁶⁰

B) Fiziki Yapı: Temmuz ve Ağustos aylarında hava biraz sıcak olsa da ahâlî bu aylarda bağlara nakl ile mu'tedil hava bulurlar. Bu kazada iki yüz on cami ve mescid ve yirmi dört medrese ve üç tekve ve iki rüşdiyey-î mülkî ve askeri ve dört zukur ve kadın-ı ibtida-î mektepleri, yüz otuz iki mektebi⁴⁶¹ hususi sıbyaniye ve otuz beş kilise ve manastır, bir hükümet konağı ve bir dairey-i askeriye ve on sekiz han, bin beş yüz otuz üç dükkân ve mağza, üç gazino ve otuz dört kahve, sekiz hamam ve yirmi bir çeşme on beş fırın, sekiz meyhane ve yüz elli değirmen ve on debbağ-hane ve on iki bezirhane ve dört kışla, bir hastahane, bir esliha anbarı ve bir depo ve bir aba fabrikasıyla, bir debbağhane-î askeri ve

⁴⁵⁷ S.V.E. 1310, s. 143; S.V.E. 1317, s. 236.

⁴⁵⁸ S.V.E. 1310, s. 143; S.V.E. 1317, s. 237.

⁴⁵⁹ S.V.E. 1310, s. 143; S.V.E. 1317, s. 238.

⁴⁶⁰ S.V.E. 1310, s. 176; S.V.E. 1317, s. 252.

⁴⁶¹ S.V.E. 1310, s. 176; S.V.E. 1317, s. 252.

bir telgrafhane ve iki cebhane ve iki karaklhane ve on bir baruthane on bir boyahane bin dokuz yüz seksen beş anbar ve samanlık, üç bin doksan bir bahce. Dokuz yüz seksen beş üzüm bağı yüz yirmi beş meraa. Bin dört yüz arsa bir aded kablıca mevcuttur.⁴⁶²

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Kasaba-i mezkürede hafafiyye ve saraciyye muhtabîyye ve ihram ve seccade gibi mamulât sanayii mevcuttur. Sim ve bakırdan ve demirden eşyalar imal olunur. Bakır mamulâtının sarfiyatı seçeşit on iki bin kıyyeden mütecevizdir. Mensucatından menuse imaline mahsus nefsi-i kasabada ve köylerde altı yüz ve hamam takımı ve havlı için on ve bez nescine mahsus yirmi destgah mevcut olup bunlardan bez ve Manisa destgahlarının beherinde senevî yedi yüz ellışer tab ve havlı destgahlarının her birinde seçeşit⁴⁶³ iki yüz ellışer takım havlı, nesc, imal edilmekte ve bu ürünler dâhilde sarf olunduktan başta İstanbul ve merkez Vilâyetle diğer bölgelere sevk olunmaktadır. Yün ve pamuktan çatma yastık yüzü ve oda döşemesi dahi imal olunarak derun-i Livâ ve etraf ve enhayeye gönderilerek sattırılır.

Üretilen Toprak mahsulleri ise hınta, şair, nohud, bakla, bamya, fasulye, pamuk, kavun, karpuz, soğan yer elması, şalgam, lahana, batlıcan, domates, pancar, havuç, çiriş, lazot, kabağın envai ve diğer sebzelerdir.

Ayrıca badem, fişne, kiraz, elma, armud, üzüm, ayva, tut, zerdali, şeftali, erik, iğde, ceviz kesretlice olduğundan Livâ içinde ve Erzurum'a kadar naklolunur.⁴⁶⁴

3.2.1. Kemah Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Merkez-i hükümet Erzincan'a on iki saat mesafede bulunan olup, yetmiş dört köyü ile beraber üç bin dört yüz seksen hanede, on bin altmış beş erkek ve on bin ⁴⁶⁵yüz on dokuz kadın kî toplam yirmi bin yüz seksen dört nüfûsa şamil üç nahiyeden mürekkebirdir. Kasabanın eski tarihlerden kalma kalesi vardır. Kazada yirmi yedi camî ve mescid üç medrese ve birer rüşdî ve ibtida'î mektepleri ve yirmi sıbyan mektebi ve on kilise ve manastır ve bir hümümet konağı ve beş han iki yüz on yedi dükkân ve mağza ve bir hamam ve üç fırın otuz dört değirmen ve bir telgrafhane bir meyhane on bezirhane elli üzüm bağı vardır. Kazanın başlıca üretilen toprak mahsulleri hınta, şair, darı, fasulye, bamya, yer elması, kavun, karpuz, çiriş, şalgam, lahana, pancar, domates, kabak, ceviz, fişne, kiraz, elma, armud, üzüm, ayva, tut, zerdali, şeftali ve eriğın envaidir. Kilim,

⁴⁶² S.V.E. 1310, s. 176; S.V.E. 1317, s. 253.

⁴⁶³ S.V.E. 1310, s. 177; S.V.E. 1317, s. 253.

⁴⁶⁴ S.V.E. 1310, s.178; S.V.E. 1317, s. 254.

⁴⁶⁵ S.V.E. 1310, ss. 178-179; S.V.E. s.1317, s. 254.

seccade, keçe, eldiven, corab ve şal gibi mensucat ve ma'mulâtı vardır.⁴⁶⁶ Üç nahiyeden mürekkeb olub merkez hükümeti olan Gercanîs kazası Erzincan'a on beş saattir.⁴⁶⁷

3.2.2. Refahiye Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Altı nahiyeden mürekkeb Refahiye kazasıdır ki merkez-i hükümeti olan Gercanis kasabası Erzincan on beş saattir. Bu kaza yüz on bir kura-yi merbutasıyla beraber üç bin üç yüz yetmiş altı hane ve on İki bin yüz kırk bir zükur ve on bir bin altı yüz doksan dört inas ki cem'an yirmi üç bin sekiz yüz otuz beş nüfûs camidir.

B) Fiziki Durumu: Kaza-i mezkûrun âsâr-ı mamuresinden elli cevami ve mesacid altı medrese ve kırk iki sıbyan mektebi on üç kilise ve manastır bir hükümet konağı bir han on beş dükkân ve bir kahve bir telgrafhane bir fırın üç yüz değirmen mevcuttur.

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Mahsulât-ı arzıyesi hinta şair darı çavdar kavun karpuz şalgam lahana çiriş lâzut pancardır ve sebzevat saireden ibarettir. Ma'mulâtı âdi şal ve kilim ve seccade ve çorab ve tozluk gibi şeylerdir.⁴⁶⁸

3.2.3. Kuruçay Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Merkezi, Livâya yirmi dört saat mesafede vaki kasabasıdır.⁴⁶⁹ Bu kaza iki nahiyeden müteşekkil ve altmış bir köyü ile beraber bin altı yüz yetmiş sekiz hanede, altı bin beşyüz altmış iki erkek ve altı bin dört yüz otuz kadınsı toplam on iki bin dokuz yüz doksan iki nüfûsa şamildir.⁴⁷⁰

B) Fiziki Yapı: Kazada on üç cami ve mescid bir medrese bir ibtidaî ve otuz kadar sıbyan mektebi, beş kilise ve manastır, bir hükümet konağı bir telgrafhane, yedi han, otuz beş dükkân ve kahve bir fırın, altmış üç değirmen, attı bezirhane otuz üzüm bağı elli bağçe vardır.⁴⁷¹

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Üretilen toprak mahsulleri hinta, şair, darı, fasulye, kavun, karpuz, fişne, elma, armud, üzüm, tut, zerdalûşeftali, erik, ceviz, domates patlıcan, çiriş, lahana, pancar, kabağın envaidir. Bu kazada kilim ve seccade ve keçe ve çorab, tozluk ve aba gibi şeyler imal olunub kazada sarf olunur.⁴⁷²

⁴⁶⁶ S.V.E. 1310, s. 178-179; S.V.E. 1317, s. 255.

⁴⁶⁷ S.V.E. 1310, s. 178-179; S.V.E. 1317, s. 255

⁴⁶⁸ S.V.E. 1310, s. 179-180. S.V.E. 1317, s.255.

⁴⁶⁹ S.V.E. 1310, s. 180; S.V.E. 1317, s.256.

⁴⁷⁰ S.V.E. 1310, ss. 180-181; S.V.E. 1317, s.256.

⁴⁷¹ S.V.E. 1310, ss. 180-181; S.V.E. 1317, s.257.

⁴⁷² S.V.E. 1310, ss. 180-181; S.V.E. 1317, s. 258.

3.2.4. Pülümür Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Hükümet merkezi Livâya on saat ve mesafede kain Pülümür kasabasıdır.⁴⁷³ İki nahiyeden mürekkebi olan bu kaza yetmiş yedi köysüyle beraber, bin sekiz yüz altmış dört hanede, üç bin yedi yüz yirmi dokuz erkek ve üç bin yedi yüz kırk bir kadın ki toplam yedi bin dört yüz yetmiş Nüfûsa sahiptir.⁴⁷⁴

B) Fiziki Yapı: Kazada iki cami ve bir rüşdiye mektebi bir hükümet konağı, bir kışla, bir telgrafhane, dört kilise, bir han, dört dükkân, bir fırın, kırk değirmen mevcuttur.⁴⁷⁵

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: Toprak mahsulleri buğday, arpa, dan, zegerak, fasulye, ceviz, soğan, çiriş olub bazen sair sebzevat da bulunur. Bu kazada kilim, keçe, çorab, eldiven ve aba gibi şeyler imal olunur.⁴⁷⁶

D) Orman: Refahiye kazasında tulen ve arzen üçer dörder saat mesafeli on üç orman olub, bunların ekser çam ve meşeden ibarettir. Mezkûr ormanlardan araba ve hayvanat ile Erzincan ve Kemah ve Eğin ve diğer bölgelere sevk olunur. Kuruçay kazasında bazı ufak meşelikler olub bunlardan yalnız mahrukât-ı mahalliyyeye sarf edilir.⁴⁷⁷ Pülümür Kazasında tulen ve arzen ikişer üç saat kavak ve meşe ve ceviz ağaçlarıyla mahlût ormanlar olub bunlardan ahâlî-i kaza ihtitab eder ve Erzincan'a dahi sevk edilir.

E) Nehirler: Fırat Nehri Erzincan, Kemah kasabaları vasatından ceryan ederek Keban madenî civarında Çat bölgesindeki Murad Nehri'ne katılır. Refahiye ve Kemah cihetine ceryan eden kömür çayı da mezkûr Fırat Nehrine dökülür.⁴⁷⁸

F) Maden ve Kaplıca: Erzincan kasabasına iki saat mesafede Nargah ve Çakırman köyleri mi yanında kükürtlü ve harareti mutedil bir kaplıca olub bazı sıkıntılara faide olduğu ifade edilmektedir. Pülümür kazasında Hasan Gazi ile Buz Ağa derbendi cilt sıkıntılarına iyi gelen bir aded kaplıca vardır.

Erzincan'ın Cerzini köyünde Aceb Şir Gazi ile Ehlullahdan Pir Mehmed ve Halilullah Çelebi ve Terzi baba ve dokuzdan fazla zevatın kabirleri vardır.⁴⁷⁹

⁴⁷³ S.V.E. 1310, s. 181; S.V.E. 1317, s.259.

⁴⁷⁴ S.V.E. 1310, ss. 181-182; S.V.E. 1317, s.259.

⁴⁷⁵ S.V.E. 1310, ss. 181-182; S.V.E. 1317, s.258.

⁴⁷⁶ S.V.E. 1310, s. 181; S.V.E.1317, s.258.

⁴⁷⁷ S.V.E. 1310, ss. 182-183; S.V.E. 1317, s.258.

⁴⁷⁸ S.V.E. 1310, s. 182; S.V.E. 1317, s. 259.

⁴⁷⁹ S.V.E. 1317, s. 260; S.V.E. 1317, s. 273.

3.3. BAYEZİD SANCAĞI

A) Konumu ve Nüfûsu: Bayezid Sancağı Vilâyetin cihet-î şarkiyesinde kâin Diyadin, Karakilise, Tutak, Eleşkirt kazalarından mürekkeb olup merkez hükümeti Erzurum'a kırk sekiz saat mesafede vakî' Bayezid Kasabası'dır. Kasaba mevki bir dere içerisinde olup binaları derenin iki tarafındaki tepelerde ve kayaların üzerinde ve bazı kısmı birbirine yakın ise de ekser haneleri biri birinden uzakcadır. Kış hayli soğuk, yazın havası güzel her vakit sıcaktır. Banisi hakkında işidilen rivayet muhtelif ise de kasaba-î mezkure Yıldırım Sultan Bayezid Han Hazretleri tarafından tesis olunmuş ve kalesi de Tatarların tecavüzüne karşı bir karakol olarak yaptırılmıştır.

Kasaba-ı mezkurede yetmiş beş karyesiyle beraber bin altı yüz beş hanede dokuz bin sekiz yüz almış dokuz zukur ve sekiz bin yüz bir kadın ki cem'an on yedi bin dokuz yüz yetmiş nüfûsu camî'dir.⁴⁸⁰

B) Fiziki Yapı: Bu kasabada harab halde bir kale bir hükümet konağı beş cami ve mescid. Bir mektebi rüşdiye iki medrese iki tekke ve türbe ve dört kilise, bir hamam, yirmi bir han, yüz doksan dört dükkân ve mağza, beş kahve, yedi meyhane, otuz değirmen, yedi kireç ve kiremihane, üç dabağhane, bir köprü, on üç çeşme, yedi bahçe, iki bin beş yüz elli arsa, mevcuddur. Kasaba ahali ekseriyatla aşiret olduklarından kasabada, seccadelik keçe ve kürd halı ve kilimleri imal ile içinde ve diğer bölgelerde furuht olunur. Toprak mahsulleri hinta, sair, zeğerek darı, nohud, mercimek, kavun, karpuz, hıyar, soğan, olup bazı sebzeler ile kasaba ve etrafındaki bağcelerde fişne, erik, zerdali, elma ağaçları dahi bulunur.⁴⁸¹

3.3.1. Diyadin Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Diyadin Kazası, Sancağın batısında olup Kaza merkezi Diyadin Livâ merkezinden altı saat uzaklıktadır. Kaza üç nahiyeden mürekkeb olup doksan üç köyü havidir. Kaza dâhilinde bin sekiz yüz yirmi yedi hane'de yaşayan altı bin iki yüz erkek, beş bin dört yüz seksen iki kadın olmak üzere toplam on bir bin dört yüz seksen dört kişi yaşamaktadır.⁴⁸²

⁴⁸⁰ S.V.E. 1310, s. 192; S.V.E. 1317, s. 273.

⁴⁸¹ S.V.E. 1310, s. 192; S.V.E. 1317, s. 273.

⁴⁸² S.V.E. 1310, ss. 192-193; S.V.E. 1317 s. 273.

B) Fiziki Yapı: Kaza merkezinde iki cami, iki medrese, dört sıbyan mektebi, bir kilise, otuz dükkân, beş han, bir türbe, yedi çeşme, iki köprü, yirmi beş değirmen, dört kaplıca ve yüz arsa bulunmaktadır.⁴⁸³

C) Zanaat ve Tarm Ürünleri: Üretimi kilim, keçe, çorap gibi şeylerden ibarettir. Tarm mahsülleri ise hinta, şair, zegerek, mercimek, nohut, darı, çavdar, kavun, karpuz ve biraz da sebzevat üretilmektedir. Pek çok söğüt ve kavak ağacı da bulunmaktadır.⁴⁸⁴

D) Nehirleri: Meşhur Murad Nehri, Diyadin merkezine üç saat mesafede olan Aladağ'dan kırk elli kadar kaynaktan doğup Diyadin önünden Karakilise, Eleşkird ile Hamur meydanından, Antab Kazası'nın ortasından akarak Muş Sancağı'na yönelir ve oradan Çapakçur, Palu, Keban Madenine doğru gider. Dağ ve tepelerden doğup Bayezid ovasından akan nehir Seng yaylasındaki meşhur balıklı gölden çıkıp ve Bayezid'e üç saat mesafede bulunan Kızıldize Köyü civarındaki Kirnavik suyuna karışıp İran'da Makö Çayı ile birleşerek Revan toprağında "Aras" Nehri'ne katılır. Diyadin'de akan sudan bir çeşit beyaz boncuk çıkar. Kaza'ya tabi Dado ve İlanlı köyleri civarında mülkara adıyla kükürtlü ve şaplı olarak dört kaplıca olup bunlar insan vücuduna gayet faydalıdır.⁴⁸⁵

E) Türbe ve Ziyâretgâh: Diyadin de ise Şeyh Eyüb ve Uzunveli Köyünde Şeyh Bekir medfundur.⁴⁸⁶

3.3.2. Tutak Kazası

A) Konumu ve Nüfusu: Tutak Kasabası Kaza merkezi olup Bayezid'e yirmi dört saat uzaklıktadır. Kaza müstemilatıyla birlikte iki bin dört yüz doksan sekiz hane içerisinde beş bin yedi yüz altmış sekiz erkek ve dört bin yedi yüz elli altı kadın ki toplam on bin beş yüz yirmi dört nüfustur.⁴⁸⁷

B) Fiziki Yapı: Kaza merkezinde bir hükümet konağı, iki cami, otuz medrese ve mekteb, üç türbe bir kilise, otuz üç dükkân, sekiz han, yirmi değirmen, iki kaplıca, üç çeşme ve bir köprü vardır.⁴⁸⁸

C) Zanaat ve Tarm Ürünleri: Dokuma imalatı kilim, keçe ve bir nevi halıdır. Arazi mahsulâtı ise buğday, arpa, zegerek, darı, nohut, mercimek ve çavdardır. Pek çok

⁴⁸³ S.V.E. 1310, s. 193; S.V.E. 1317, s. 273.

⁴⁸⁴ S.V.E. 1310, s. 193; S.V.E. 1317, s. 274.

⁴⁸⁵ S.V.E. 1310, s. 193; S.V.E. 1317, s. 274.

⁴⁸⁶ S.V.E. 1310, s. 193; S.V.E. 1317, s. 275.

⁴⁸⁷ S.V.E. 1310, s. 194; S.V.E. 1317, s. 275.

⁴⁸⁸ S.V.E. 1310, s. 194; S.V.E. 1317, s. 275.

söğüt ve kavak ağacı da bulunmaktadır. Antab'da da bir kaplıca olup bunlar verem, sızı ve diğer hastalıklara faydalıdır.⁴⁸⁹

D) Türbe ve Ziyâretgâhlar: Kaza'da Şeyh Muhyiddin-i Arâbi hazretlerinin Mahdumları olan Mehmed ve Pervane Baba ile Seyyid Köyü civarında Uryan Baba medfun olup ahali tarafından ziyaret edilmektedirler.⁴⁹⁰

3.3.3. Kara Kilise Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Kaza Bayezid'in on sekiz saat budunda vaki altmış ve Şaryan ve Murad Nehirlerinin ortasında ve ab ve havası latif ve terakki ve memuriyette müsaid bir mevki vakî' olup, üçüncü, beşinci, altıncı, on birinci ve on ikinci Hamidiye ve on dokuzuncu Nizamiye süvari⁴⁹¹ alaylarının ve hudud-u hakani kumandanlığının makarr-ı ikamet ve merkezidir. Kaza-î mezkûr bin dört yüz kırk dokuz hanede sekiz bin iki yüz on yedi erkek ve beş bin dokuz yüz doksan dokuz kadın ki toplam on dört bin iki yüz on altı nüfûsa cami'dir.⁴⁹²

B) Fiziki Yapı: Kazada bir hükümet konağı, iki bab kışla-î askeri, bir cami bir hamidiye, ibtidai iki sıbyan mektepleri bir kilise, yetmiş dükkân, seksen mağaza, dört kahvehane, bir otel ve bir kiraathane, bir telgrafhane, üç fırın, otuz üç değirmen, yirmi beş samanlık, seksen beş arsa, Yirmi bir çeşme iki köprü mevcuttur.

C) Zanaat ve Tarım Ürünleri: İmal edilen ürünler ise kilim, halı, keçe ve şal ve çorab gibi şeylerden ibarettir. Toprak mahsulleri hınta, sair, zegerek, darı, çavdar, mercimek, nohud, soğan, kavun, karpuz, şalgam ve saire sebzedir.⁴⁹³

3.3.4. Eleşkirt Kazası

A) Konumu ve Nüfûsu: Eleşkirt kazası yüz otuz köye sahip toplam İki bin yedi yüz altmış sekiz hanede, on dört bin üç yüz kırk erkek ve on bin beş yüz kırk iki kadın ki toplam yirmi dört bin sekiz yüz seksen iki nüfûsa sahiptir.⁴⁹⁴

B) Fiziki Yapı: Kaza'da mükemmel bir hükümet konağı, bir kışla, üç cami, bir rüşdiye mektebi, üç medrese, bir tekve ve bir telgrafhane ve bir köprü ve sekiz çeşme ve

⁴⁸⁹ S.V.E. 1310, s. 194; S.V.E. 1317, s. 275

⁴⁹⁰ S.V.E. 1310, s. 194; S.V.E. 1317, s. 275.

⁴⁹¹ S.V.E. 1317, s. 276.

⁴⁹² S.V.E. 1310, ss. 194-195; S.V.E. 1317, s. 276.

⁴⁹³ S.V.E. 1310, ss. 14-195; S.V.E. 1317, s. 277.

⁴⁹⁴ S.V.E. 1310, s. 195; S.V.E. 1317, s. 277.

beş yüz kırk arsa mevcuttur. Ma' mulat-ı kilim, keçe, çorab gibi şeylerden olup Toprak mahsulleri hinta, sair, zegerek, darı, soğan, mercimek, nohud ve sair sebzedir⁴⁹⁵.

C) Livâ-i Mezkûrede Mevcud Bulunan Dağ ve Nehirler ve Orman ve Maadin ve Kablıcaların Envâ' ve Orman: Livâ'da orman ve meşelik olmayıp fakat Beyazıd kazasıyla Tutak ve Diyadin ve Karakilise ve Eleşkird Kazaları'nda müceddeden pek çok söğüt ve kavak ağacı vardır.

Dağlar, Livânın etrafı hududunda sarb olan dağlar ve kuzeyinde Ağn Dağı, Yerli ve Köse Dağı ve güneyinde dahi Ala Dağ ve Cudı Dağ gibi dağlar vardır. Ağrı Dağı Beyazıd'ın yirmi kilometre kuzeydoğusunda vakî olup Rusya ve İran hududu kurbunda kain olup kütüb-i mukaddesede Ararat ismiyle mestur olan cebel-i refî meşhurdur.⁴⁹⁶ Nuh'un gemisinin bu dağda durduğu Tevrat da mezkûr ise de İslam'a göre Cudi'de durduğu beyan olunur. Nehirler, Meşhur Murad Nehri Diyadin'e üç saat mesafesi olan Ala Dağ'dan kırk elli kaynaktan doğup Diyadin kenarından Karakilise ve Eleşkird ile Hamur ve Tutak Kazası'nın ortasından ceryan ederek Muş Sancağı'nı geçer ve oradan Çapakçur ve Palu ve Keban Madeni haVâlisine doğru akmaya devam eder.⁴⁹⁷ Dağ ve tepelerden doğup, Beyazıd ovasında cereyan eden Nehr-î Penek yaylasındaki meşhur Balıklı Gölünden çıkıp ve Beyazıd'e üç saat mesafede olan Kızıldize köyü civarında mütehasıs Gürnavik suyuna ulaşıp İran'da Makü çayı ile birleşerek Revan toprağında Aras Nehri'ne mülaki olur. Maden ve Kaplıca olarak Bayezıd Kazası'nda Ağrı Dağı etrafı olan bazı tepelerde kükürt madeni olduğu gibi, Diyadin'den carî olan sudan dahi bir nevî' beyaz boncuk çıkar.⁴⁹⁸ Diyadin Kazası'na tabi' Dado ve İlanlı köyleri civarında Malakara namıyla kükürtlü olarak dört kaplıca olup, bunların insan vücuduna gayet faydalı olduğu gibi Tutak'da dahi bir kablıca bulunub verem, sızı ve çeşitli hastalıklara faidelidir. Bayezid Kasabası'nda Ahmed-i Hânî, Seyyid Ahmed ve Sâdât-ı Kiramdan Şeyh Abdülaziz ve Kasaba-i mezkureye civar tepelerde şîr-i suvar, Şeyh Muhammed Tokadi ve beş altı kadar zevât-ı kiram Uzun Veli Köyü'nde Şeyh Bekir, Tutak Kasabası'nda Şeyh Muhyiddin Arabî Hazretlerinin mahdum-u âlileri Sultan Muhammed ve Pervane Baba ve Seyyid Köyü civarında Urban Baba önemli ziyaretgâhlardır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ S.V.E. 1310, s. 195; S.V.E. 1317, s. 278.

⁴⁹⁶ S.V.E. 1310, ss. 195-196; S.V.E. 1317, s. 279.

⁴⁹⁷ S.V.E. 1310, ss. 195-196; S.V.E. 1317, s. 280.

⁴⁹⁸ S.V.E. 1310, s. 195-196; S.V.E. 1317, s. 281.

⁴⁹⁹ S.V.E. 1310, s.s 195-196; S.V.E. 1317, s. 282.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORDU

4.1. SULTAN ABDÜLHAMİD DEVRİNDE ASKERÎ TEŞKİLÂT ve ORDU

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından Sultan Abdulhamit'in tahta çıkmasına kadar yarım asır geçmişti. Bu müddet içinde, Osmanlı devletinde üzerinde durulan başlıca problemlerden biri çağdaş bir askerî teşkilât ile bir ordu meydana getirmek olmuştur. Osmanlı devlet adamları ve halkı devletin, çeşitli müesseselerinde yapılmıya teşebbüs edilen ıslâhatın lüzumu hakkında aynı fikirde olmadıkları halde, yeni bir askerî teşkilât ile modern bir ordu kurulması hususunda mutabık idiler. Bu sebeplerledir ki, Mahmut II.'den beri girişilmiş olan askerî ıslâhata Abdülmecit ve Abdülaziz devirlerinde de devam edilmişti. Sultan Abdülhamit tahta çıktığında, Osmanlı Askerî teşkilâtı ve ordusu modern bir görünüşe sahipti ve şu ana bölümlere ayrılmakta idi: Bab-ı Seraskerî, Dar-ı Şûray-ı Askerî, Erkânı Harbiye (Genelkurmay), Tophane-i Âmire Nezâreti, Askerî teşkilâtın en yüksek makamı idi. Bugün, umumî olarak Millî Müdafaa Vekâletinin sahip olduğu vazife ve yetkilere sahipti. Bab-ı Seraskerî ilk defa olarak Abdülaziz devrinde ve Sadrazam Fuat Paşa zamanında ikiye ayrılarak birinci kısım Bab-ı Seraskerî adını muhafaza etmiye, ikinci kısım da Harbiye Nezâreti adı ile ona yardımcı bir makam olarak faaliyette bulunmaya başlamış idi. Fakat sonradan, Harbiye Nezâreti kaldırılmış ve eski duruma dönmüştür. Sultan Abdülhamit devrinde ise, 1879 tarihinde, Bab-ı Seraskerî adı, Harbiye Nezâretine çevrilmiş, fakat buda ancak 1884 tarihine kadar sürmüştü, ondan sonra da tekrar Harbiye Nezâreti adı terkedilerek Bab-ı Seraskerî'ye dönmüştür. Sultan Abdülhamit devrinde, Seraskerlik veya Harbiye Nezâretine sıra ile şu Paşalar getirilmiştir: Abdi Paşa, Redif Paşa, Mahmut Paşa, Rauf Paşa, İzzet Paşa, Mahmut Paşa, Mustafa Paşa, Gazi Osman Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa, Gazi Osman Paşa (İkinci defa olarak), Hüseyin Hüsnü Paşa (ikinci defa), Gazi Osman Paşa (üçüncü defa), Ali Saip Paşa (ikinci defa) ve Mehmet Rıza Paşa. 1876'da Bab-ı Seraskerî'de, Serasker Paşa'nın maiyetinde bir müsteşar, bir mektupcu, bir nizamiye muhasebecisi ve bir de hassa muhasebecisi bulunmaktadır. Sultan Abdulhamit devrinin sonunda ise, Bab-ı Seraskerî'de Makam-ı Seraskerî Dairesi, mektupçuluk kalemi, şifre kalemi, tercüme kalemi; nizamiye evrak kalemi bölümlerine ayrılmakta idi. Mahmut II. devrinde

kurulmuş olan Dar-ı Şûray-ı Askerî Sultan Abdulhamit devrinin başlarında, Bab-ı Seraskeriye bağlıdır. Bugünler Millî Müdafaa Ve Seraskeriye bağlıdır. 1294 (1877) Sâlnâmesine göre bu ordulardan her birinin kuruluşu şöyle idi:

Birinci ordu, 28 piyade taburu, 7 süvari alayı, 2 seyyar topçu alayından kurulmuştu. Asker mevcudu 35483, hayvan mevcudu 12397, top sayısı 182 idi (Tophane Nezâretine bağlı olduğu evvelce işaret edilmiş olan istihkâm alayları ağır topçu kuvvetleri bu ordu kadrosunda gösterilmemiştir).

İkinci ordu, 24 piyade taburu, 4 süvari alayı, 1 seyyar topçu alayı, 20 kaleler topçu bölüğü ve 1 istihkâm bölüğü ihtiva ediyordu. Ordunun mevcudu, 29934 erden ibaretti. Top sayısı 1379 idi.

Üçüncü ordu, 32 piyade taburu, 4 süvari alayı, 1 topçu alayı, 21 kaleler topçu bölüğü ve 1 istihkâm bölüğü ile kurulmuştu. Asker mevcudu 44232, hayvan mevcudu 7136, top sayısı da 849 idi.

Dördüncü ordu, 24 piyade taburu, 4 süvari alayı, 5 seyyar topçu alayı ve 12 kaleler topçu bölüğü ile kurulmuştu. Asker mevcudu 28596, hayvan mevcudu 768, top sayısı 670 idi.

Beşinci ordu, 24 piyade taburu, 4 süvari alayı, 1 seyyar topçu alayı, 3 kaleler topçu bölüğü ve 1 istihkâm bölüğü ihtiva ediyordu. Asker mevcudu 27344, hayvan mevcudu 6880, top sayısı da 245 idi.

Altıncı ordu, 20 piyade taburu, 2 süvari alayı, 1 seyyar topçu alayı, 2 sanayi bölüğü ve 1 istihkâm bölüğü ile kurulmuştu. Asker mevcudu 21845, hayvan mevcudu 4809, top sayısı 94 idi.

Yedinci ordu, 20 piyade taburu, 1 seyyar topçu alayı, 5 kaleler topçu bölüğü ve 1 istihkâm bölüğünden ibaretti. Asker mevcudu 18994, hayvan mevcudu 195, top sayısı 241 idi.⁵⁰⁰

4.2. 1310/1894'DE 4. ORDU TEŞKİLATI

1310/1894'de tarihli Sâlnâmeye göre merkezi Erzincan'da bulunan 4. Ordu aşağıdaki şekilde teşkilatlanmıştır.⁵⁰¹

⁵⁰⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1998, VIII, ss. 352-375; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, ss. 299-300, İstanbul 1982, II.

⁵⁰¹ *S.V.E. 1310*, ss. 201-204.

4.2.1. Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiri

MEHMED ZEKİ PAŞA

Murassa Osmanî ve Birinci Rütbe Mecidi Nişan-ı Zîşanlarıyla, Altın ve Gümüş İmtiyaz ve Altın Liyakat Madalyalarına Hamildir

4.2.2. Erkân-ı Harbiye Dairesi

Reis Mirlivâ Mehmed Hulusi Paşa, Refiki Kaimmakam İsmail Fazıl Bey, Kaimmakam Salih Bey

4.2.3. Yaver-i Harb Müşir-î Ekremi

Kaimmakam Safer Bey, Kaimmakam İbrahim Edhem Bey, Kolağası Rıfat Bey, Yüzbaşı Mehmed Yavuz Efendi

4.2.4. Erkân-ı Harbiye Dairesi Birinci Şubesi

Kısm-ı Sâni Mustafa Efendi, Saniye, Jurnal Me'mûru Mülazım-ı Evvel Mehmed Şemi Efendi, Sınıf-ı Râbia Adnan Adil Efendi

4.2.5. Erkân-ı Harbiye İkinci Şubesi

Müdür, Kısm-ı Sâniye Mümeyyizi Münir Bey, Saniye, Sınıf-ı Evvel Mehmed rüşdi Efendi, Salise Mecidi, Sınıf-ı Sani Bilal Zihni Efendi, Sınıf-ı Salis İsa Efendi, Salise, Sınıf-ı Râbi Sabri Efendi, Mülazım Mehmed Tevfik Efendi, Mustafa Efendi, Mülazım Halis Efendi, Mehmed Muhlis Efendi, Said Efendi, Erkan-ı Harbiye İkinci Şubesine Mülhak Mülazım-ı Evvel Mehmed Şükri Efendi

4.2.6. Yoklama Kalemî

Mümeyyiz Mehmed Derviş Efendi Râbiai, Sınıf-ı Evvel Mehmed Tevfik Efendi, Salise, Sınıf-ı Evvel Hafız Mehmed Nureddin Efendi Râbia, Sınıf-ı Sani Halil Hulki Efendi, Sınıf-ı Râbi Şemseddin Bey, Mülazım Mustafa Tevfik Efendi, Mehmed Necib Efendi, Eyüb Sabri Efendi, Dursun Efendi, Ahmed Sıdkı Efendi

4.2.7. Nüfûs Kalemi

Mümeyyiz Yusuf Kenan Efendi, Râbia, Sınıf-1 Salis Yusuf Ziyaaddin Efendi, Salise, Sınıf-1 Salis Cemal Bey, Salise, Sınıf-1 Râbi Emin Efendi, Mülazım Mehmed Cemal Efendi, Mehmed Efendi, Kemal Bey.

4.2.8. Ordu-yı Hümâyûn Evrak Kalemi

Müdür Alay Emni Ahmed İzzeddin Efendi, Muavin Alay Kâtibi İsmail Efendi

4.2.9. Ordu-yı Hümâyûn Levazım Dâiresi

Reis MirLivâ Mustafa Safvet Paşa

4.2.10. Levazım Birinci Şubesi

Müdür Muhasebeci Mehmed Said Efendi, Muavin Kısm-1 Sani Mümeyyizi Faik Efendi Mütamayız, Muavin Sınıf-1 Evvel Yusuf Raşid Efendi, Sınıf-1 Sani Nazım Efendi Salise Sınıf-1 Salis Ziya Bey, Sınıf-1 Salis Ali Hüsameddin Efendi, Salise, Sınıf-1 Salis Ahmed Nuri Efendi, Sınıf-1 Râbi Musa Kazım Efendi, Salise, Sınıf-1 Salis Nuri Efendi, Sınıf-1 Râbi Ahmed Cemil Efendi, Mülazım Muhyiddin Efendi, Mülazım Hacı Saim Efendi, Bekir Sami Bey, Mustafa Tevfik Bey, Mülazım Hafız Yusuf Efendi, Mustafa Efendi, Ahmed Lütfi Efendi

4.2.11. Şube-i Mezkûreye Mensub İdâre Zabıtı

Kolağası Hacı Ali Ağa, Yüzbaşı Mehmed Efendi

4.2.12. Levazım İkinci Şubesi

Müdür Kısm-1 Sâni Mümeyyizi Mehmed Arif Efendi Mütamayız, Muavin Sınıf-1 Evvel Halil İsmet Efendi Râbia, Muavin Alay Kâtibi Mehmed Efendi Sınıf-1 Sani abdurrahman dede Efendi, Sınıf-1 Sani Yusuf Subhi Efendi, Sınıf-1 Salis Mehmed Nail Bey, Sınıf-1 Râbi Mehmed Ali Bey, Sınıf-1 Râbi Abdullah Kadri Efendi, Sınıf-1 Râbi Zülfi Bey, Mülazım Mehmed Şükri Efendi, Mehmed Sıdkı Efendi, İsmail Efendi, Hüseyin Efendi, Ömer Lütfi Efendi

4.2.13. Şube-i Mezkûreye Mensûb İdâre Zabıtı

Kolağası Zekeriya Efendi, Kolağası Hasan Efendi

4.2.14. Levazım Üçüncü Şubesi

Müdür Alay Emîni Mehmed Vehbi Efendi, Muavin kısm-1 Salis Mümeyyizi Hacı Asım Efendi, Saniye Muavin Alay Kâtibi, Münhal, Sınıf-1 Salis Yusuf Efendi, Sınıf-1 Râbi Mehmed sakıb Efendi, Mülazım Mustafa Fehmi Efendi

4.2.15. Şube-i Mezkûreye Mensûb İdâre Zabıtı

Kolağası Nazif Efendi, Yüzbaşı Mustafa Efendi

4.2.16. Levazım Dördüncü Şubesi

Müdür Alay Emîni Mehmed Efendi, Muavin Alay Kâtibi Ahmed Efendi, Sınıf-1 Râbi Mehmed Tevfik Efendi, Mülazım Tevfik Efendi

4.2.17. Şube-i Mezkûreye Mensûb İdâre Zabıtı

Kolağası Hacı Salih Efendi, Kolağası Ahmed Ağa

Dördüncü Ordu-yı Hümayuna Mensub ve Merkez-i Vilâyette Müteşekkil, yedinci Nizamiye Fırkası Kumandanlığı Hey'atı, Yedinci Fırka-i Nizamiye Kumandanı Vekili ve Redif, Yirmi İkinci Fırka Kumandanı Ferik Mehmed Yahya Paşa, Birinci Mecidi İkinci Osmanî Nişan-1 Zışanlarına Hamildir, Piyade on üçüncü MirLivâsı ve Merkez Kumandanı, Salih Zeki Paşa, Topçu MirLivâsı Tevfik Paşa

4.2.18. Erkân-i Harbiye Dâiresi

Reis Miralay Hüseyin Hüsni Efendi, Erkan-1 Harbiyeye Mülhak Mülazım-1 Evvel Hasan Tahsin Efendi, Erkan-1 Harbiyeye Mülhak Mülazım-1 Saniy kemal Nuri Efendi, Yedinci Fırka Kumandanlığı Yaveri Mülazım-1 Sani, Mustafa Sabri Efendi

4.2.19. Divan-ı Harb Dâiresi

Topçu, Reis Kaimmakam Ömer Cemil Bey Aza, Piyade, Binbaşı İdris Efendi, Piyade, Alay Emîni Ali Rıza Efendi, Piyade, Alay Müfettişi Said Efendi, Topçu, Kolağası Mustafa Efendi, Süvari, Yüzbaşı Hacı İsa Efendi, Piyade, Mülazım-1 Evvel

İbrahim Efendi, Katib-i Divan-ı Harb Katib Muavini, Nişancı, Halil Efendi, Piyade, Muavin Mülazım-ı Sani Sabri Efendi, Sanayi Madalyası, Topçu-i kale, Mülazım-ı Sani Mehmed Efendi

4.3. 1317/1901'DE 4.ORDU

1317/1901 tarihli Sâlnâmeye göre merkezi Erzincanda bulunan 4. Ordu aşağıdaki şekilde teşkilatlanmıştır;⁵⁰²

4.3.1. Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşirî

MEHMED ZEKÎ PAŞA,

Murassa' imtiyaz, murassa' Osmanî ve birinci, rütbe mecidi nişan-i zişanlarıyla altın ve gümüş imtiyaz ve altın liyakad ve girid ve iftiharî vüzerat madalyalarına hamidir.

4.3.2. Erkan-ı Harb Dairesi

Erkân-ı Harb Reisi MirLivâ Hüseyin Hüsnü Paşa

Kolağası Fuat Efendi

Yüzbaşı Rıza Efendi

Yaveran-ı Makam Müşiri Binbaşı Rıfat Bey

Kolağası Şükri Efendi

Yüzbaşı Vekili Nuri Bey

Erkan-ı Harbiye Birinci Şubesi Müdür Miralay İsmail Bey

Kısm-ı Sani Mübeyyiz-i Mustafa Efendi

Sınıf-ı Sâni Musa Efendi

Sımf-ı Salis Mehmed Sakıb Efendi

Sınıf-ı Râbi Münhal

Jurnal Memuru Mülazım Ahmed Efendi

4.3.3. Erkân-ı Harbiye Dairesi İkinci Şubesi

Kısm-ı Salis Mümeyyizi İsmet Efendi

Sınıf-ı Evvel Halil Hulki Efendi

Sınıf-ı Sâni Münhal

⁵⁰² S.V.E. 1317, ss. 284-315.

Sınıf-1 Salis Şemseddin Bey

Sınıf-1 Salis Sabri Efendi

Sınıf-1 Râbi Hüsni Efendi

Mülazım Dursun Efendi

Mülazım Eyub Subhi Efendi

Mülazım Mehmed Faik Efendi

4.3.4. Redif Yoklaması

Kısm-1 Salis Mümeyyizi Mehmet Tefik Efendi

Sınıf-1 Evvel Zekerya Efendi

Sınıf-1 Sâni Münhal

Sınıf-1 Râbi Said Efendi

Mülazım Mahmud Efendi

Mülazım Ömer Efendi

Mehmed Cemal Efendi

4.3.5. İkinci Şube Nüfus Kalemı

Kısm-1 Salis Mümeyyizi Yusuf Kenan Efendi

Râbi Sınıf-1 Salis Cemal Bey

Sınıf-1 Râbi Emin Efendi

Sınıf-1 Râbi Halis Efendi

Mülazım Kemal Bey

Mülazım Mehmed Efendi

4.3.6. Ordu-yı Hümayun Evrak Kalemı

Müdür Alay Emını İsmail Efendi

Muavin Münhal

4.3.7. "Ordu-yı Hümayun Levazım Dairesi"

Reis

Levazım Birinci Şubesi

Muavini Evvel Mehmed Derviş Rıfat

Muavin-i Sâni Mehmed Arif Efendi
 Sınıf-ı Evvel Nureddin Efendi
 Sınıf-ı Sâni Kadri Efendi
 Sınıf-ı Salis Ali Hüsameddin Efendi
 Sınıf-ı Salis Nuri Efendi
 Ahmed Cemil Efendi
 Sınıf-ı Râbi Mehmet Necib Efendi
 Mülazım Hacı Sairn Efendi
 Mülazım Ahmed Lütfi Efendi
 Osman Efendi

4.3.8. Şube-İ Mezkure Mensub İdâre Zabitanı

Kolağası Hacı Ali Ağa
 Yüzbaşı Mehmed Efendi

4.3.9. Levazım İkinci Şubesi

Müdür Mustafa Efendi
 Mütemayiz Muavin Yusuf Raşid Efendi
 Sınıf-ı Sâni Abbas Efendi
 Sınıf-ı Salis Mustafa Tevfik Bey
 Sınıf-ı Salis Zülfü Bey
 Sınıf-ı Salis Mehmet Tevfik Efendi
 Sınıf-ı Rabî İsmail Hakkı Efendi
 Mülazım Mehmed Şükri Efendi
 Mülazım Hüseyin Efendi
 Mülazım Nuri Efendi
 Ömer Efendi

4.3.10. Şube-i Mezkure Measub İdâre Zabitanı

Kolağası Mustafa Efendi.
 Yüzbaşı Tevfik Efendi

4.3.11. Levazım Üçüncü Şubesi

Müdür Nazım Efendi

Muavin Bilal Zihni Efendi

Muavin Abdurrahman Efendi

Sınıf-1 Salis Adnan Efendi

Sınıf-1 Rabî Ahmed Sıdkı Efendi

Mülazım Mustafa Fehmi Efendi

Ali Rıza Efendi

4.3.12. Şube-i Mezkure Mensub İdâre Zabitanı

Kolağası Münhal

Yüzbaşı Münhal

4.3.13. Levazım Dördüncü Şubesi

Müdür Hacı Asım Efendi

Muavin Yusuf Efendi

4.3.14. Şube-î Mezkure-i Mensub İdâre Zabitanı

Kolağası Hacı Salih Efendi

Kolağası Münhal

4.3.15. Ordu Hümayun Vezne Memurları

Vezne Memuru Ahmet Şevket Efendi

Muavin Ziya Efendi

Katibî Nuri Efendi

4.3.16. Erzincan Rüşt-î Askeri Mektebi Müdürü ve Zabitanıyla Hocagani

Müdür-i Mekteb Kolağası Said Efendi

Coğrafya Muallimi Mülazımı Sânî Hasan Efendi

Dâhiliye Zabiti Münhal

Mülazımı Evvel Vefik Efendi

Reis Muallimi Münhal

Arabî Muallimi Mustafa Efendi
 Diğeri Hacı Ahmed Efendi
 Farsi Muallimi Ahmed Efendi
 Kavaid Muallimi Avni Efendi
 İmlâ Muallimi Ahmed Efendi
 Hüsnü Hat Muallimi Vasfî Efendi

4.3.17. Dördüncü Orduy-ı Hümayuna Mensub Erzincan Bulunan Sanayi

Şuabatı Memurin ve Zabitanı

Binbaşı Bekir Ağa
 Kâtibi Münhal
 Katib Muavini Bekir Efendi
 Tabur İmamı Abdülhamid Efendi
 Tabib Yüzbaşı Muhyiddin Efendi
 Cerrah Mustafa Efendi
 Eczacı Hafız Mahmud Efendi
 Çorbacı Kolağası Latif Efendi
 Akeci Yüzbaşı Ahmed Efendi
 1.Sınıf Yüzbaşı Mehmed Ağa
 Mülazım-1 Evvel Hasan Efendi
 Mülazım-1 Sâni Mehmed Ağa
 2. Sınıf Yüzbaşı Ahmed Ağa
 Mülazım-1 Evvel Abdullah Efendi
 Mülazım-1 Sâni Mahmud Efendi
 Katib Sınıf-1 Rabî Hüseyin Efendi
 3.Sınıf Yüzbaşı Mehmed Efendi
 Mülazım-1 Evvel Hasan Ağa
 Mülazım-1 Sâni Mehmed Efendi
 Katib Sınıf-1 Râbi Abdullah Efendi
 Mülazım Hayreddin Efendi
 4. Sınıf Yüzbaşı Münhal
 Mülazım-1 Evvel Ahmed Efendi

Mülazım-1 Sâî Mehmet Ağa

5. Sınıf Yüzbaşı Münhal

Mülazım-1 Evvel Abdulkerim Efendi

Mülazım-1 Sâî Yusuf Efendi

4.3.18. Ordu-yı Hümâyûn Mezkûr Sıhhiyye Me'mûrları

Ser Tabib Miralay Ahmed Bey

Tabib-i Evvel Miralay İsmail Bey

Kaymakam Apomenyondas Bey

Binbaşı Celal Bey

Ser Eczacı Miralay Hacı Ahmed Bey

Eczacı-1 Evvel Binbaşı Mehmed Efendi

Kolağası İsmail Efendi

Eczacı-î Sâî İbrahim Efendi

Eczacı Ömer Efendi

Eczacı Kisti Efendi

Eczacı Ali Efendi

Ser Cerrah Hacı Abidin Efendi

Cerrah-1 Sâî Hasan Bedri Efendi

Cerrah Ali Efendi

Cerrah Aydullah Efendi

Cerrah Ali Fehmi Efendi

Cerrah Sadullah Efendi

Tımarcı Hasan Efendi

Hastahane Müdürü Alay Emîni Abdülkadir Efendi

Katib-î Evvel İbrahim Efendi

Katib-î Sâî Abdullah Vehbi Efendi

İmam-1 Evvel Hacı Ahmed Efendi

İmam-1 Sâî Yusuf Efendi

Esvab Emîni Arif Ağa

Vekilharç Şefik Efendi

Hastalar Ağası Abdullah Efendi

Kapuçu Kadeler Mehmed Efendi
 Ser Hademe Emin Ağa
 Aşçıbaşı Ahmed Ağa

4.3.19. "Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn'un Erzurum Vilâyeti" "Dahilindeki Nizamiye ve Hamidiye ve Redif Alayları"

Merkezi Erzurum Şehri olan Yedinci Nizamiye Fırkası Fırka Kumandanı Ferik Mehmet Ali Paşa İkinci Osmanî, İkinci Mecidi, Nişan-ı Zîşanlarıyla Gümüş İmtiyaz Madalyasına hamildir.

Erkân-ı Harb Heyeti

Erkân-ı Harb Reisi Kolağası Nizameddin Efendi
 Erkân-ı Harbiye Mülhakı Yüzbaşı Kemal Nuri Efendi
 Erkân-ı Harbiye Mülhakı Yüzbaşı Hasan Efendi

Erzurum İstihkâmatı İnşaat Komisyonu

Reis Miralay Ahmed Canib Bey
 İstihkâm Binbaşısı Ragıb Efendi
 Kolağası Sadullah Efendi
 Kolağası Mahmud Efendi
 Yüzbaşı Hüseyin Efendi
 Katib Topçu Mülazım-ı Sâni Ömer Efendi
 Terasüd Kaleleri İnşaat Komisyonu Heyeti
 Reis Kaymakam Bekir Bey
 Yüzbaşı Tahsin Efendi
 Mülazım-ı evvel Şefyî' Efendi
 Mülazım-ı Sâni Vuslat Efendi
 Mülazım-ı Sâni Müştak Efendi

İstihkâm Taburu

Binbaşı Ahmed Muhtar Efendi
 Kolağası Ömer Efendi
 Tabur Kâtibi Hasan Efendi
 İmam Ahmed Hamdi Efendi
 Katib Muavini Ali Şefik Efendi

Müdür Binbaşı Hasan Raif Efendi
 Muhasebe Memuru Tabur Kâtibi Nazım Efendi
 Muavini Mülazım-1 Evvel Mehmed Efendi
 Resm Hocası Yüzbaşı Salih Efendi
 Riyaziye Hocası Mülazım-1 Evvel Ali Efendi
 Sanayi'-i Nefise Coğrafya Hocası Osman Nuri Efendi
 Riyaziye Hocası Muvlazım-1 Sâni Faik Efendi
 Jimnastik Hocası Niyazi Efendi
 Tarih Hocası Mehmed Efendi
 Lisan Hocası Fevzi Efendi
 Dâhiliye Zabiti Yüzbaşı Rıfat Efendi
 Dâhiliye Mülazım-1 Evvel Kamîl Efendi
 Mülazım-1 Sâni Ahmed Cemal Efendi
 Dursun Efendi İmam Hurşid Efendi

Talebenin Mevcudu

3. Sınıf	2. Sınıf	1. Sınıf,	Sınıf-ı Mahsus
87	108	101	63

4.3.20. Erzurum Mekteb-i Rüşdiyye Askeriyesi Me'mûrları

Müdür Mekteb Kolağası Abdulnafî Efendi
 Coğrafya Hocası Mülazım-1 Sâni Mehmed Kamîl Efendi
 Fransız Hocası Münhal
 Resim Hocası Münhal
 Dâhiliye Zabiti Mülazım-1 Evvel Hakkı Efendi
 Arabî Hocası Hacı Lütfullah Efendi
 Hüsnü Hatt-ı Türk-i Hocası Mehmed Sakıb Efendi
 Hamişe Arabî Hocası Tahîr Efendi
 Farsî Hocası Ahmed Fuad Efendi
 Kavaîd Hocası Mehmet Necati Efendi
 İmlâ Hocası Ziya Efendi
 Ser Hademe Mustafa Efendi

Talebenin Mevcudu

3. Sınıf	2. Sınıf	1 Sınıf	İbtîdâî Sınıf
66	100	109	82

4.3.21. Dördüncü Ordu-yı Hümâyûna Mensub Olup Vilâyet Dâhilinde Bulunan Askerî Nizamîye-î Şahenenîn Alayları Erzincan'da Bulunan Yedinci Nişancı Taburu

Binbaşı Mehmed Yaver Efendi

Kolağası Bekir Ağa

İmam Hafız Ali Efendi

Katib Halil Efendi

Katib Muavini Mustafa Efendi

Sekizinci Nişancı Taburu

Binbaşı Hacı Abdullah Efendi

Kolağası Tabur Kâtibi Mehmed Efendi

Tabur İmamı Halid Efendi

Katib Muavini Mehmed Şevki Efendi

4.3.22. On Üçüncü Livâyâ Mülhak Yirmi Beşinci Piyade Taburu

Kaymakam Mehmed Bey

Miralay Mustafa Bey

Alay Emni Ahmed Efendi

Alay Kâtibi Mustafa Efendi

Alay Müftüsü Nebi Efendi

Sancaktar Münhal

Birinci Binbaşı Hacı Hüseyin Hüsnü Efendi

İkinci Binbaşı Hüseyin Ağa

Üçüncü Binbaşı Reşid Efendi

Dördüncü Binbaşı Musa Kazım Efendi

Musika Yüzbaşısı Osman Ağa

Mülazım Ahmed Efendi

Yirmi Altıncı Piyade Alayı Miralay Atıf Bey

Kaymakam Yusuf Bey
 Alay Emni Mustafa Efendi
 Alay Kâtibi Hacı Şükri Efendi
 Alay Müftüsü Mehmed Seyfullah Efendi
 Sancaktar Mülazım-1 Evvel Mehmed Şükri Efendi
 Birinci Binbaşı Mehmed Raşid Efendi
 İkinci Binbaşı Şevki Efendi
 Üçüncü Binbaşı Abdullah Efendi
 Dördüncü Binbaşı Mehmed Hulusi Efendi

4.3.23. Yirmi Yedinci Piyade Alayı

Miralay Hasib Bey
 Kaymakam İdris Bey
 Alay Emni Hacı İsmail Efendi
 Alay Kâtibî Mehmed Hamdi Efendi
 Alay Müftüsü Fehmi Efendi
 Birinci Binbaşı Bekir Efendi
 İkinci Binbaşı Münhal
 Üçüncü Münhal
 Dördüncü Binbaşı Şükri Efendi

4.3.24. Yirmi Sekizinci Piyade Alayı

Miralay Edhem Bey Kaymakam Rıza Bey
 Birinci Binbaşı Mustafa Bey
 İkinci Binbaşı Hurşid Ağa
 Üçüncü İbrahim Efendi
 Dördüncü Binbaşı Salih Efendi
 Alay Emni Münhal
 Alay Müftüsü Münhal
 Alay Katibî Tahir Efendi.

4.3.25. Merkezi Hınıs' da Olan Onuncu Süvari Livâsı

Kumandan MirLivâ Süleyman Paşa

Mülhak Zabit Mülazım-1 Sâni Ahmed Efendi

4.3.26. On Dokuzuncu Süvari Alayı

Miralay Zekeriya Bey

Binbaşı-1 Evvel Halil İbrahim Efendi

Alay Katibi Mustafa Efendi

Kolağası Münhal İmam-1 Evvel Abdülrezzak Efendi

İmam-1 Sâni Ali Rıza Efendi

Esvab Emini Yüzbaşı Mehmed Efendi

Sancaktar Mülazım-1 Sâni Hasan Efendi

4.3.27. Merkezî Karakilise'de Olan Birinci Lîva

Kumandan Mirlivâ Rahmi Paşa

4. 3. 28. Yirmi Birinci Süvari Alayı

Miralay Osman Bey

Kaymakam Münhal

Binbaşı Ali Fuat Bey

Alay Kâtibi Mehmed Mevlüd Efendi

Kolağası İmam-1 Evvel Mehmed Efendi

İmam-1 Sâni Mustafa Efendi

4. 3. 29. Erzurum'da Bulunan Yirmi ikinci Süvari Alayı

Miralay Hamid Bey

Kaymakam Münhal

Binbaşı Sâni Münhal

Alay Katibi Mehmet Hulusi Efendi

Kolağası Münhal

Katibi Sani Münhal

İmam-1 Sâni Hafız Mehmed Efendi

Esvab Emîni Yüzbaşı Hasan Efendi
Sancakdar Mülazım-ı Sâni Sabrî Efendi.

4. 3.30 Pasinlerde Bulunan Yirmi Dördüncü Süvari Alayı

Miralay Hıbar Bey
Kaymakam Münhal
Binbaşı Münhal
Binbaşı Osman Naci Efendi
Alay Katibî Mustafa Efendi
İmam Mehmed Efendi
Katib Mustafa Efendi
İmam Mehmed Efendi
Sancaktar Mülazım-ı Sâni Salih Efendi

4.3.31. Vilâyet Dâhilinde Bulunan Hamidiye Süvari Alaylarının Erkân ve Ümera ve Zabitanı

Umum Hamidiye Alayları ve Süvari Fırkası Kumandanı
Ferik Ahmed Paşa

4.3. 32. Hamidiye ve Suvarî Alayları Kumandanlığı

Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Mahmud Hayret Bey
Erkân-ı Harbi mülhak Mülazım-ı Sâni Vahîd Bey

4.3.33. Merkezi1 2.Hamidiye Süvari Alayı (Tutak)

Miralay Hafız Abdullah Bey
Kaymakam Hüseyin Bey
Binbaşı-ı Evvel Münhal
Binbaşı Sâni Hacı Efendi
Kolağası Münhal
Kâtib-i Alay Süleyman Efendi
Kâtib-i Sâni Hüseyin Efendi
İmam Münhal
Sancakdar Mülazım-ı Sâni Abdi Ağa

4.3.34. Merkezi Hamidiye Süvari Alayı (Tutak)

Alay Kumandanı Kaymakam Hüseyin Hüsni Bey

Kaymakam Münhal

Binbaşı-1 Evvel Yusuf Bey

Binbaşı Sâni Ali Bey

Kolağası Ahmed Bey

Katib-1 Alay Tayfur Efendi

Kâtib-1 Sâni Mustafa Efendi

İmam Hacı İbrahim Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Timur Ağa

4.3.35. Merkezi 3. Hamidiye Süvari Alayı (Tutak)

Miralay Nureddin Bey

Kaymakam Hasan Bey Umum İftihar Madalyası

Binbaşı-1 Evvel Münhal

Sâni Ahmed Ağa Umum İftihar Madalyası

Kolağası Cağfer Ağa

Kâtib-î Alay Münhal

Katib-î Sâni Ali Vasıf Efendi

İmam Mustafa Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Münhal

4.3.36. Merkezi 4. Hamidiye Süvari Alayı (Eleşkird)

Alay Kumandanı Kaymakam

Kaymakam Selim Pasa

Binbaşı-1 Evvel Münhal

Binbaşı Sâni Meded Bey

Kolağası Ali Bey

Kâtib-i Evvel İshak Efendi

Kâtib-i Sâni Süleyman Efendi

İmam Ömer Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Osman Ağa

4.3.37. Merkezi 5. Hamidiye Süvari Alayı (Karakilise)

Alay Kumandanı Kaymakam Muharrem Bey

Kaymakam Hüseyin Bey

Binbaşı Evvel Resul Bey

Birtbaşı-1 Sâni Halid Bey

Kolağası Reşid Ağa

Kâtib-i Alay Münhal

Ktibi-i Sâni Ahmed Efendi

İmam Şeyh Ahmed Efendi

Sancakdar Mülazım-i Sâni Hasan Efendi

4.3.38. Hamidiye Süvari Alayı (Karakilise)

Miralay Kadri Bey

Kaymakam Han Baba Bey

Binbaşı-1 Evvel Abdullah Efendi

Binbaşı-1 Sâni Münhal

Kolağası Arslan Bey

Kâtib-i Alay Hasan Seyfeddin Efendi

Kâtib-i Sâni Yunus Efendi

İmam Durak Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Hacı Ağa

4.3.39. Merkezi 7 . Hamidiye Suvarî Alayı (Tutak)

Alay Kumandanı Kaymakam Tefvik Bey

Kaymakam Taşdan Bey

Binbaş-1 Evvel Abdülkadir Ağa

Binbaş-1 Sâni Süleyman Ağa

Kolağası Molla Hüseyin Efendi

Kâtib-i Alay Münhal

Kâtib-i Sâni Muzaffer Bey

İmam Ali Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni İsmail Ağa

4.3.40. Merkezi 8.Hamidiyye Süvari Alayı (Hasankale)

Kumandan Kaymakamı Alî Rıza Efendi

Kaymakam Mehmed Bey

Binbaşı-î Evvel Yusuf Ağa

Binbaşı-1 Sâni Hüseyin Ağa

Kolağası Osman Efendi

Kâtib-î Alay İbrahim Edhem Efendi

Kâtib-î Sâni Hüsni Efendi

İmam Abdulkuddüs Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Kovlu Ağa

4. 3.41. Merkezî 9. Hamidiye Süvari Alayı (Bayezid)

Miralay Münhal

Kaymakam Mehmed Bey

Binbaşı-1 Evvel Ali Ağa

Binbaşı-1 Sâni Nebi Ağa

Kolağası Mustafa Ağa

Kâtib-î Alay Mehmed Ali Efendi

Sancaktar Mülazım-1 Sâni Faris Ağa

4.3.42. Merkezi 10. Hamidiye Süvari Alayı (Diyadin)

Alay Kumandanı Münhal

Kaymakam Mustafa Bey

Binbaşı-1 Evvel Mustafa Ağa

Binbaşı-1 Sâni Münhal

Kolağası Hüseyin Ağa

Kâtib-i Alay İlyas Efendi

Kâtib-i Sâni Abdurrezzak Efendi

İmam Kasım Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Hamid Ağa

4.3 43. Merkezi II. Hamidiye Suvarî Alayı (Karakilise)

Alay Kumandanı Münhal Kaymakam Hüseyin Bey

Binbaşı-1 Evvel Derviş Ağa

Binbaşı-1 Sâni İbrahim Ağa

Kolağası Münhal

Kâtib-i Alay Abdulaziz Efendi

Kâtib-i Sâni İsmail Efendi

İmam Şeyh Tabir Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Resul Ağa

4.3.44. Merkezi 12. Hamidiye Süvari Alayı (Karakilise)

Miralay Halil Bey

Kaymakam Münhal

Binbaşı-1 Evvel Mehmed Ağa

Binbaşı-1 Sâni Mehmed Ağa

Kolağası Şeyh Mehmed Ağa

Kâtib-i Alay Mehmed Raşid Efendi

Kâtib-i Sâni İzzet Efendi

İmam-1 Evvel Musa Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Mirza Ağa

4.3.45. Merkezi 26. Hamidiye Süvari Alayı (Hınıs)

Kaymakam Şeref Bey

Kaymakam Münhal

Binbaşı-1 Evvel Halil Ağa

Binbaşı-1 Sâni Yaşar Efendi

Kolağası İsa Ağa

Kâtib-i Alay Mustafa Efendi

Katib-i Sâni Ahmed Efendi

İmam Mustafa Efendi Sancakdar

Mülazım-1 Sâni Mehmed Ağa

4.3.46. Merkezi 29. Hamidiye Süvari Alayı (Hınıs)

Alay Kumandanı Kaymakam Şeref Bey

Kaymakam Taceddin Bey

Binbaşı-1 Evvel Mustafa Ağa

Binbaşı-1 Sâni Reşid Efendi

Kolağası Ali Ağa

Katib-1 Alay Abdurrahman Efendi

Katib-1 Sâni Mustafa Efendi

İmam Ömer Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Ali Ağa

4.3.47. Merkezi 32. Hamidiye Süvari Alayı (Hınıs)

Miralay Ziya Bey

Kaymakam Selim Bey

Binbaşı-1 Evvel Said Ağa

Binbaşı-1 Sâni Abdulvahab Ağa

Kolağası İsmail Ağa

Alay Kâtibi Halil Efendi

Kâtibi Sâni Talat Efendi

İmam Ali Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Ali Efendi

4.3. 48. Merkezi 34. Hamidiye Süvari Alayı (Erzurum)

Kaymakam Mustafa Bey

Binbaşı-1 Evvel Hasan Efendi

Binbaşı-1 Sâni Münhal

Kolağası Musa Ağa

Katib-i Alay Ömer Lütfü Efendi

Kâtibi Sâni Mehmet Nusret Bey

İmam Halife Efendi

Sancakdar Mülazım-1 Sâni Selim Ağa

4.3.49. Merkezi 35. Hamidiye Süvari Alayı (Hınıs)

Alay Kumandanı Kaymakam Ali Bey

Kaymakam Kulihan Bey

Istabl-ı Amire

Binbaşı-i Evvel Ahmed Ağa

Binbaşı-i Sâni Murad Efendi

Kolağası İbrahim Efendi

Katib-i Alay İsa Efendi

Katib-i Sâni Münhal

İmam Molla Saîd Efendi

Sancaktar Mülazım-ı Sâni Mehmed Ağa

4.3.50. Merkezi 36. Hamidiye Suvarî Alayı (Kığı)

Miralay Münhal

Kaymakam Halid Bey

Binbaşı-i Evvel Münhal

Binbaşı-i Sâni Abdullah. Ağa

Kolağası Macin Ağa

Kâtib-i Alay Abdullah Efendi

Kâtib-i Sâni Münhal

İmam Enver Efendi

Sancakdar Mülazım-ı Sâni Yusuf Ağa

4.3.51. Merkezi 37. Hamidiye Süvari Alayı (Beyazıd)

Miralay Sadık Bey

Kaymakam Şeyh Salih Bey

Binbaşı-ı Evvel Derviş Ağa

Binbaşı-ı Sâni Nebi Ağa

Kolağası Hasan Ağa

Kâtib-i Alay Münhal

Kâtib-i Sâni Münhal

İmam Şeyh Mehmed Efendi

Sancakdar Mülazım-ı Sâni Efendi

4.3.52. Merkez 38. Hamidiye Süvari Alay (Beyazıd)

Alay Kumandanı Münhal
 Kaymakam İbrahim Bey
 Münhal Binbaşı-i Evvel Ahmet Ağa
 Binbaşı-ı Sâni Münhal
 Kolağası Münhal
 Katib-ı Alay Münhal
 Katib-ı Sâni Şevket Efendi
 İmam Münhal
 Sancaktar Mülazım-ı Sâni Yusuf Ağa

4.3.53. Merkezi 57. Hamidiye Süvari Alayı (Pasinler)

Alay Kumandanı Kaymakam Abdurrahman Bey
 Kaymakam Hasan Han Bey
 Binbaşı-i Evvel Hadida Ağa
 Binbaşı-i Sâni Hacı Ali Ağa
 Kolağası Ali Efendi
 Alay Kâtibi Münhal
 Katib-i Sâni Hasan Efendi
 İmam Mehmed Efendi
 Sancakdar Mülazım-ı Sâni Efendi

4.3.54. Merkezi 61. Hamidiye Suvarî Alayı (Erzurum)

Alay Kumandanı Kaymakam Bekir Samî Bey
 Kaymakam Reşid Bey
 Binbaşı-i Evvel Mehmed Bey
 Binbaşı-i Sâni Osman Ağa
 Kolağası Mustafa Efendi
 Katib-i Alay Münhal
 Kâtibi Sarû Ali Efendi
 İmam Süleyman Efendi
 Sancaktar Mülazım-ı Sâni Mustafa Ağa

4.3.55. Dördüncü Ordu-yı Hümayuna Mensub Dördüncü Topçu Fırkası

Kumanda ve Esliha ve Mühimmat-1 Nariyye Müfettişi

Ferik Halid Paşa

Mühimmat-1 Nariye Müfettişliği Tabur Kâtibi Emin Efendi

Kumandan-1 Yaveri Harbi Yüzbaşı Mehmet Efendi

On Birinci Topçu Livâsı Kumandanı Mehmed Tevfik Paşa

4.3.56. Yirmi Dördüncü Seyyar Topçu Alayı (Erzurum)

Kaymakam Münhal

Yaver-1 Harb Mülazım-1 Evvel Rüşdi Efendi

Birinci Binbaşı Hasan Efendi İkinci Binbaşı Münhal

Kolağası Hacı Osman Efendi

Kolağası Şevki Efendi

Alay Kâtibi Münhal

Tabur Kâtibi Münhal

Tabur İmamı Mehmed Efendi

İmam Münhal

Sancaktar Münhal

4.3.57. Erzurum Kale Topçu Alayı

Miralay Zühdü Bey

Sanayi Madalyası

Kaymakam Bekir Sıdkı Bey

Alay Emni Hacı Ömer Efendi

Alay Kâtibi Hacı İbrahim Efendi

1. Binbaşı Rcşid Efendi

2. Binbaşı Faik Efendi

Kolağası Nuri Efendi

Kolağası Kamil Efendi

Tabur Kâtibi Mustafa Efendi

Tabur Kâtibi Ahmed Efendi

İmam Hacı Mustafa Efendi
 İmam Hasan Saîd Efendi
 Binbaşı Cemal Efendi
 Binbaşı Yahya Efendi
 Kolağası Münhal
 Kolağası Münhal
 Tabur Kâtibi Sabri Efendi
 Tabur Kâtibi Münhal
 Tabur İmamı Abdulhalîm Efendi
 İmamı Osman Efendi
 Beşinci Binbaşı İbrahim Edhem Efendi
 Kolağası Münhal
 Tabur Kâtibi Hüsnü Efendi
 İmam Mehmed Efendi

4.3.58. Erzurum'da Bulunan Alay ve Taburların Me'mûrin-i Sıhhiyesi

Erzurum Hastahanesi Tabib-i Evveli

Kaymakam Mehmed Zeki Bey
 Binbaşı Mihail Efendi
 İstihkâm Taburu Tabibi,
 Sağ Kolağası Mustafa Fehmi Efendi
 26 Alay 3 Tabur Tabibi
 Kolağası Ahmed Ali Efendi
 26 Alay 4 Tabur Tabibi
 Yüzbaşı İbrahim Rıfat Efendi
 Alay 1 Tabur Tabibi Ömer Sıdkı Efendi
 Alay 2 Tabur Tabibi Kolağası Reşid Efendi
 Seyyar Topçu Alayı 19. 1. Eczacısı Vasil Efendi
 Seyyar Topçu İkinci Taburun Eczacısı Mehmed Efendi
 Cerrah Ahmed Efendi
 Cerrah Hüseyin Efendi
 Seyyar Topçu Alay 20. 1. Eczacısı Vasil Efendi

Seyyar Topçu İkinci Taburun Eczacısı Soffun Efendi
 Cerrah-ı Evvel Hacı Mehmed Efendi
 Cerrah Yorgi Efendi
 Seyyar Topçu Alay 1. Eczacısı Kostaki Efendi
 Cerrah Tahsin Efendi
 Seyyar Topçu Alay 1. Tabibi Yüzbaşı Ahmed Refik Efendi
 Seyyar Topçu Alay Eczacı-ı Evvel Hamdi Efendi
 Seyyar Topçu Alay Eczacısı Kolağası Hafız Mehmed Efendi
 Cerrah Hacı Mustafa Efendi
 Topçu Süvari Taburu Cerrah Hasan Efendi

4.3.59. Dördüncü Ordu-yı Hümayuna Mensub Olub Vilâyet Dâhilinde Bulunan Asker-î Redife-î Şahanenin Fırka ve Livâlarıyla Alay ve Tabur Kumandanları Merkezi On Üçüncü Fırka Kumandanı

Erzincan Kumandan Ferik Ziya Paşa İkinci Osmanî İkinci Mecidi Nişan-ı Zişanlarına Hamildir.

Erkân-ı Harbiyesi

Fırka Erkan-ı Harbi Reisi Kolağası Fuad Efendi
 " Mülhak Mülazım-ı Evvel Ahmed Tevfik Efendi
 " Şefik Efendi

İkinci Livâ Kumandanı Süleyman Paşa Livâ-î Mezkure Mensub Alay Kâtibi Resul Efendi Livâ Erkan-ı Harbiyyesî Münhal

4.3.60. Livâya Mensub Kırk Dokuzuncu Alayı (Erzincan)

Miralay Münhal
 Erzincan Taburu Binbaşısı
 Ali Galib Efendi
 Kolağası Mehmed Ziver Efendi
 Tabur Kâtibi Mustafa Efendi
 Sancakdar ve Depo Memurları
 Mülazım-ı Evvel Mustafa Efendi
 Tercan Taburu Binbaşısı Haşim Efendi

Kolağası Münhal

Tabur Kâtibi Ahmed Cemil Efendi

Sancaktar ve Depo Memuru Mülazım-1 Sanı İsmail Efendi

Refahiye Taburu Binbaşısı Salih Efendi

Kolağası Halil Nasır Efendi

Tabur Kâtibi Hasan Efendi

Sancaktar Taburu Binbaşısı Hacı Ahmed Hilmi Efendi

Kolağası Münhal

Tabur Kâtibi Sancakdar Depo Memuru Mülazım-1 Evvel Mehmed Nurî Efendi

4.3.61. Livâya Mülhak Elli Birinci Alayı (Erzurum)

Miralay Zekeriya Bey

Erzurum Taburu Binbaşısı Hacı Muhiddin Efendi

Kolağası Osman Senrî Efendi

Tabur Kâtibi Hacı Hüsnu Efendi

Sancakdar ve Depo Memuru

Mülazım-1 Evvel Sadık Efendi

Pasinler Taburu Binbaşısı İsmail Efendi

Kolağası Süleyman Efendi

Tabur Kâtibi İsmail Efendi

Sancakdar ve Depo Memurları

Mülazım-1 Evvel Sabri Efendi

Tortum Taburu Binbaşısı

Hacı Ali Efendi

Kolağası Münhal

Tabur Kâtibi Sa'dullah Efendi

Sancakdar ve Depo Memurları Mülazım-1 Evvel Rüşdü Efendi

Karakilise Taburu Binbaşısı Mustafa Bey

Kolağası Ahmed Cemal Efendi

Tabur Kâtibi Abdulkadir Efendi

Sancaktar ve Depo Memuru Mülazım-1 Sâni Bavram Efendi

4.3.62. Livâ-i Mezkure Mülhak Elli İkinci Alayı

Kaymakam Muhyiddin Bey

Bayburd Taburu Binbaşısı Hacı Fettan Efendi

Kolağası Hacı Hüseyin Efendi

Tabur Kâtibi Mustafa Efendi

Sancaktar ve Depo Memuru Mülazım-ı Evvel Dursun Efendi

2. Taburu Binbaşısı Mustafa Efendi

Kolağası Ahmed Efendi

Tabur Kâtibi İbrahim Efendi

Sancakdar ve Depo Memuru Mülazım-ı Sâni İsmail Efendi

SONUÇ

Osmanlı Devleti, üç kıta üzerinde yüzyıllarca hüküm sürmüş, egemenliği altındaki birçok etnik ve dini farklılıklara sahip topluluklara büyük bir hoşgörü ile yaklaşmıştır. Bu farklı unsurlar, kendi değerlerini ve kültürlerini koruyarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir.

XIX. yy. Osmanlı Devleti'nin buhranlı dönemlerini içermektedir. Vilâyette bu dönemin en önemli önceliklerinden biri meydana gelen kargaşalıklar olup, Vilâyet ve kaza yöneticilerinin öncelikle huzur ortamını devam ettirmeyi amaçladıkları, sonra da imkânlar dâhilinde diğer hizmetleri yürütmeye ve imara yönelik çalışmalar yapmaya çaba gösterdikleri görülmektedir. İncelenene dönemde idâre de çalışan kadroların çok büyük oranda değiştiği görülmektedir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde taşra yönetiminde yeni düzenlemeler yapılmış, 1864 Nizamnamesi ile eyaletler kaldırılıp yerine sancaklardan oluşan Vilâyetler kurulmuştur. 1871'de yeni bir nizamname ile il, sancak, kaza, bucak ve köy birimlerinden oluşan yeni bir idari teşkilatlanma oluşturmuştur. 1864 Nizamnamesi neticesinde 1868'de Erzurum, Vilâyet haline gelmiştir. Araştırılan tarihler arasında Erzurum sancağına bağlı kaza sayılarında fazla bir değişiklik gözlenmemiştir. XIX. Yüzyılda yönetim iki yönetici grubu tarafından gerçekleştirilir. Birinci grupta merkez den atanan, Vâli, defterdar, Vâli muavini, nüfûs müdürü gibi görevliler, ikinci grupta seçilmiş üyeler yer alır. Seçilmiş üyeler, toplumsal temsil amacıyla müslüman ve gayr-ı müslim'ler arasından seçilmiştir. Sâlnâmeler incelendiğinde nüfûstaki oran neticesinde idari kadrolarda müslimlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Sancak yönetimleri vilâyet yönetiminin küçük bir modelidir. Sancakların başında mutasarrıf bulunur. Mutasarrıf, Meclis-i İdâre-i Livânın da reisidir. Merkez tarafından atanan diğer yöneticiler müftü, muhasebeci, Tahrîrât müdürüdür. Tabii ve seçilmiş üyeler sancak yönetiminde de mevcuttur.

Erzurum, Doğu Anadolu'nun siyasi ve ekonomik merkezi olmasının yanı sıra eğitim faaliyetleri açısından da önde gelen vilâyeti olmuştur. Küçük öğrencilerin eğitim gördükleri sıbyan mektepleri ve çeşitli derecelerde eğitim alan öğrenciler için medreseler, rüşdiyeler, îdâdiler açılmıştır. Ancak incelenen Sâlnâmelerde eğitim öğretim kurumları hakkında çok tafsilatlı bilgiler mevcut değildir. Erzurum'da ayrıca bu dönem de diğer bazı Vilâyetlerde de görülen azınlık okulları da açılmıştır. Bu yüzyıl boyunca Erzurum'un önemli bir özelliği de Osmanlı Devletinin ticâret merkezlerinden biri olmasıdır. Bunda, Erzurum'un Orta Asya'dan

ve İran'dan gelen İpek Yolu üzerinde bulunması olmuştur. Ancak 1878 Berlin Anlaşmasından sonra Kars, Ardahan ve Batum, Rusya'ya bırakılınca, Rusya Kafkasya üzerinden Batum Lianını'na yeni bir ticâret yolu açmışlar. Rusya'nın açtığı bu yol, İpek Yolu'nda Orta Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan Trabzon- Erzurum yolunun önemini kaybetmesine neden olmuştur. Vilâyetin Nüfusunun incelenen dönem içinde arttığı görülmektedir. Vilâyette çoğunluğun Müslüman Türkler olduğu, sonra sırasıyla Rum, Ermeni, Katolik ve Protestanları geldiği görülmektedir. XIX. Yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başında Erzurum, eski ekonomik canlılığını kaybetmiş olmasına rağmen yine de şehirde yoğunlaşan ticari etkinlikler, değişik sanayi kollar ve tarım ürünleri ile önemli bir ekonomik merkez olmuştur. Erzurum madencilik yönünden çok zengin bir Vilâyet sayılmaz. XIX. yüzyılın sonunda Erzurum'da tarım ve hayvancılık halkın ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir. Vilâyet, orman zenginliği açısından çok verimli değildir. Ormanlar özellikle yakacak ticâreti açısından önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak, yine bazı bölgelerde doğal şartların uygunsuzluğu ve alt yapı çalışmalarının yetersizliği nedeniyle bazı orman yollarının odun nakli için uygun olmadığı bu yüzden yeterince faydalanılmadığı görülmektedir.

Erzurum Vilâyeti XX. yüzyılın başında önceki yüzyılda sahip olduğu ekonomik canlılığa sahip olmasa da mevcut stratejik konumu ve sahip olduğu kültürel ve ekonomik değerler ile Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinden birisi olarak varlığını devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

- Abu Bakr-ı Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekiriyye*, (Haz. F.Sümer), Ankara 1964.
- Akgün, Tahsin, *Erzurum'un Tarihçesi*, Ankara 1968.
- Aşıroğlu, Tahsin, "Erzurum İlinin Tarihçesi", *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi I*, Erzurum 1973.
- Aydın, Dünder, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı. Kuruluş ve Genişleme Devri*, TTK. Yay., Ankara 1998.
- Cahen, Claud, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000.
- Çadırcı, Musa, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", *Bellekten*, 51/201, 1987.
- Çadırcı, Musa, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", *Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Ankara 1985.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Darkot, Besim, "Erzurum", *İA*, İstanbul 1978, IV.
- Doğanay, Hayati, İbrahim Güner, Hakkı Yazıcı, "Coğrafya", *Erzurum 98 İl Yıllığı*, Ankara 1999.
- , *Erzurum'un Şehirselleşme Sorunları ve Başlıca Planlama Sorunları*, Erzurum 1983.
- Duman, Hasan, *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsalleri*, C.I, Ankara 2000.
- , *Osmanlı Yıllıkları*, İslam Tarihi Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.
- El-Belazuri, *Futuhu'l-Buldan*, (Çev. Mustafa Feyda), Ankara 1987.
- Erinç, Sırrı, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul 1953.
- Eser, Ebru, *Sâlnâmelere Göre 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Trabzon Vilâyeti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul 1335, II.
- Hayati Doğanay, *Şehr-i Mübarek Erzurum*, Erzurum 1984.
- Jean Baptiste Tavernier, *Les Six Voyages de Jean Baptiste Tavernier, Ecuyer Baron Daubonne Qu'il a farten Turquie en Perse et aux. Inde*, I, Paris 1676.
- Kâtib Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1145.

- Kırzioğlu, Fahrettin, *Kars-Arpaçay Boyları Eski Merkezi Ani Şehri Tarihi (1018-1236)*, Ankara 1982.
- Kırzioğlu, Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, İstanbul 1976.
- Konukçu, Enver, *Şehr-i Mübarek Erzurum*, Ankara 1986.
- Konukçu, Enver, *Selçuklular'dan Cumhuriyete*, Ankara 1992.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum*, İstanbul 1960.
- Koşay, Hamit Zübeyir, *Karaz ve Pulur Kazısı 1960 Mevsim Çalışmaları Raporu*, Ankara 1964.
- Küçük, Cevdet, "Erzurum", *DİA*, İstanbul 2005, XI.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, İstanbul 1962.
- Nusret, Mehmed, *Tarihçe-i Erzurum*, İstanbul 1338.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Ankara 1985.
- Pamuk, Bilgehan, *XVII Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*, İstanbul 2006.
- Sevim, Ali - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995.
- Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul 1982, II.
- Sönmez, Ali, "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/39, Ankara 2006.
- Sözer, Ahmet Necdet, "Erzurum'un Coğrafyası, Tabii ve Beşeri Özellikleri", *50.Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*, C. I, Erzurum 1973.
- Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi Tarihi*, (Haz. Ziya Yılmazer), İstanbul 1990.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1999.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1994, II.
- , *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984.
- , "Emir Sulduz ve Demirtaş", *Bulleten XXXI/124*, Ankara 1967.
- Yınanç, Mükremin Halil, "Erzurum" MEB. *İA*, Ankara 1978, IV.
- Yurttaş, Hüseyin, Haldun Özkan, Zerrin Köşklü, Şerife Tali, Demet Okuyucu, Gül Geyik, Muhammed Kındığılı, *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*, Erzurum 2008.
- Ziya Karal, Enver, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1998.

Kaynak Eserler:

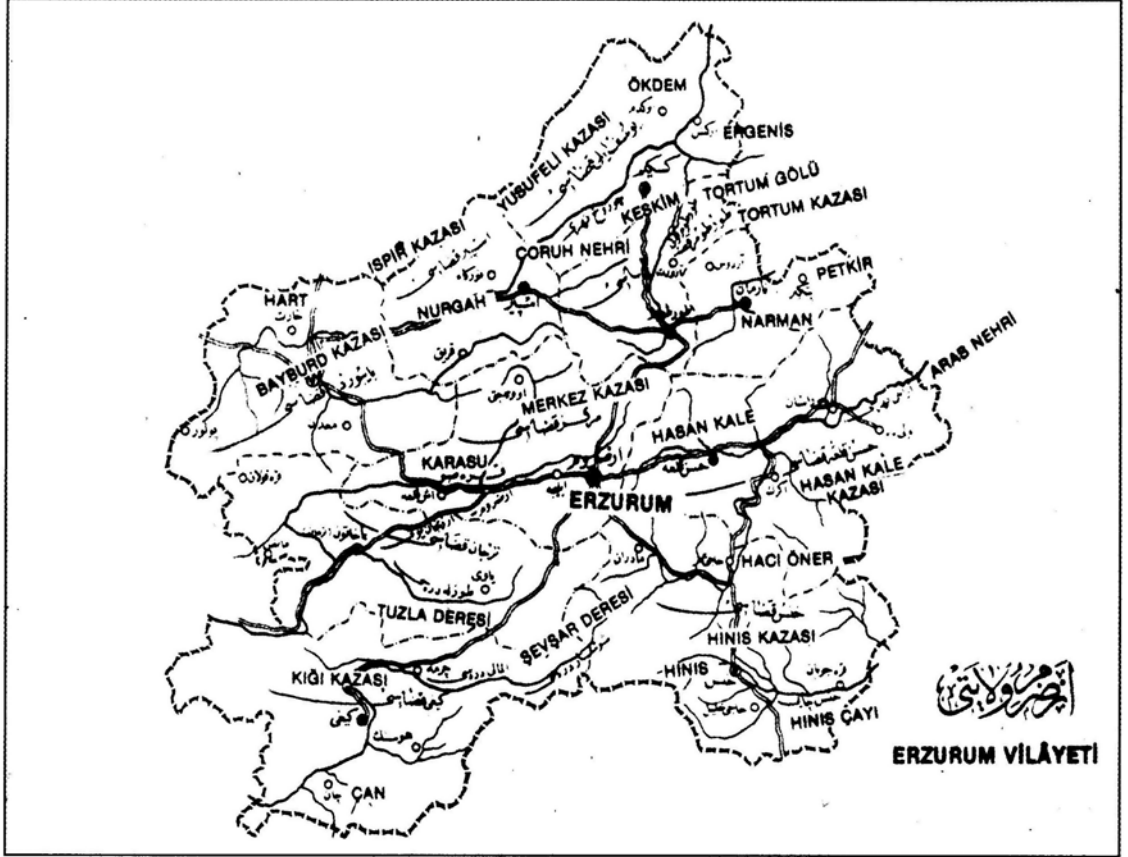
Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum H.1310.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum H.1317.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum H. 1318.

EKLER

Ek 1. Erzurum Vilâyeti

Ek.2 Erzurum Vilâyeti'nin 1310/1894'de Nüfûs Bilgileri

DAHİLİ VİLÂYETTE BULUNAN Bİ'L CÜMLE YERLİ VE YABANCI VE ECNEBİ ZÜKUR VE İNAS NÜFÛSUNUN MİKTARIYLA ADED-I HANE VE KURA VE NEVAHİYİ											
Esami-ı Livâ ve Kaza	Aded-i kura ve Mahallat	Aded-i Nevahi	Aded-i Hane	Ecnebi		Yabancı		Gayri Müslim Kıpti		Yahudi	
				İnas	Zükür	İnas	Zükür	İnas	Zükür	inas	Zükür
Nefsi Erzurum Kasabası	50	0	7410	97	121	390	837	8	7	3	3
Ova Kazası	170	15	9135	0	121	249	331	0	0	0	0
Pasinler Kazası:	220	18	7454	0	0	74	72	0	0	0	0
Tortum Kazası	157	14	8299	0	0	92	138	0	0	0	0
Hınıs Kazası	208	12	4209	0	0	61	143	0	0	0	0
Kığı Kazası	215	15	7746	0	0	115	138	0	0	0	0
Tercan Kazası	197	12	5084	0	0	3	36	0	0	0	0
Keskim Kazası	63	5	5832	0	10	33	41	0	0	0	0
Bayburd Kazası	187	14	9152	0	0	114	233	0	0	0	0
İspir Kazası	134	12	5297	0	11	43	93	0	0	0	0
Yekûn	1601	121	63628	97	142	1194	2062	8	7	3	3
Erzincan Kazası	189	11	10318	0	0	635	836	0	0	0	0
Kemah Kazası	91	7	3430	0	0	38	49	0	0	0	0
Refahiye Kazası	172	8	3569	0	0	68	101	0	0	0	0
Kuruçay Kazası	61	5	1676	0	0	128	188	0	0	0	0
Kuru can Kazası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yekûn	513	31	18994	97	142	869	1174	8	7	3	3
Bayezid Kazası	77	3	1605	0	0	6	72	0	0	0	0
Diyadin Kazası	96	2	1731	0	3	17	32	0	0	0	0
Karakilise Kazası	67	3	1449	13	37	54	118	0	0	0	0
Eleşkird Kazası	134	7	2768	0	0	130	150	0	0	0	0
Antab Kazası	91	3	1550	0	0	47	59	0	0	0	0
Yekûn Cem'an Yekûn	465 2573	18 170	9103 97725	13 110	40 182	309 2372	431 3667	8 8	7 7	3 3	3 3

Ek 3. Erzurum Vilâyeti'nin 1317/1901 Yılı Nüfus Bilgileri

Protestan		Katolik		Ermeni		Rum		İslam		İcmal
İnas	Zükür	Inas	Zükür	inas	Zükür	Inas	Zükür	Inas	Zükür	
5	169	380	381	4630	4955	259	250	13150	13989	39080
0	0	202	203	8595	9521	3	8	21686	23608	64501
5	136	122	179	2825	3880	9	12	15555	19654	42507
0	0	171	182	579	611	0	0	2363	25096	48193
-	205	0	0	3638	4689	0	0	6796	8662	44369
-	412	0	0	4129	2312	60	75	11607	16285	39045
0	0	0	0	2506	3733	50	65	6065	11172	25430
0	0	1647	1859	323	369	17	20	9507	12328	26151
	0	0	0	4553	5068	261	295	19939	22674	53137
0	0	42	7		1179	0	0	145291	15516	32541
-	925	2550	2842	32969	40317	652	725	141797	168227	395254
39	49	0	0	2692	6437	83	94	16321	20953	54503
80	96	0	0	1483	1671	281	299	6430	7344	17771
0	0	0	0	373	390	557	541	9644	10536	22510
0	0	0	0	1216	1153	0	0	7481	4890	12336
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
119	145			9128	9651	921	934	40456	43723	107120
0	0	0	0	945	968	0	0	5745	6877	14668
	0	0	0	132	199	0	0	4873	5363	10619
0	0	0	0	930	1111	0	0	2259	3879	8401
21	31	565	743	1610	1897	0	0	6709	4639	19495
0	0	0	0	105	108	0	0	3090	4437	7845
21	31	565	743	3722	4283	0	0	22676	28195	61023
174	1101	3115	3585	54251	54251	1573	1659	204929	240145	563403

İcmal	islam		Rum		Ermeni		Katolik	
	Zükur	İnas	Zükur	inas	Zükur	inas	Zükur	inas
42267	13649	14230	27	298	5085	5468	380	462
23209	4378	4082	8	8	7315	6997	203	213
16700	6461	6100			6123	2012		
18967	9280	8471			636	572		
7658	4027	3631						
3 i 604	13919	11059	164	109	3218	2365		
56178	44410	21616	325	297	4850	4684		
35298	16644	16109			1233	1224	38	40
37661	16544	15678	25	23	404	375	2327	2285
25047	12988	11679			214	198	284	284
27439	10832	7771			4651	3755		
42587	22314	16953			4300	3020		
25609	12961	11755			492	401		
51026	20313	14580			8361	6727	561	484
440242	188120	164489	793	731	42892	37906	3798	3768
56231	21686	21911	130	111	6560	6533		
20184	7606	7639	277	296	2182	2184		
25)69	11675	11593	590	589	408	314		
12992	5297	4874			1265	1256		
7470	3505	3530			224	211		
122046	49769	49147	997	996	10639	10498		
17970	6634	7004			1235	1079		
11405	5931	5139			170	165		
14216	7492	5035			721	964		
24882	11297	7768			2210	2068	809	680
11249	6079	4920			132	118		
79722	39433	29864			4472	4414	809	680
647010	277322	243500] 790	1727	58003	52818	4607	4448

Protestan		Yabancı		Ecnebi		Aded-i Hane	Aded-i Mahallatt Kura	Aded-î	Esami Livâ ve Kaza
Zükür	İnas	Zukur	Inas	Zükür	Inas				
184	192	837	984	121	97	7996	50		Nef-î Erzurum Kasabası
						3016		43	Merkez Kasabası
						2478		44	Ilıca Nahiyesi
						2960		48	Aşkale Nahiyesi
						6 1 1 4		35	Ovacık Nahiyesi
						5084		199	Tercan Kazası
						9451	16	171	Bayburd Kazası
						5297	2	134	İsbir Kazası
						5833	4	59	Keskim Kazası
						7714		70	Tortum Kazası
174	156					4209	4	104	Hınıs Kazası
						7464	7	283	Pasinler Kazası
						2585	-	87	Namervan Kazası
						7747	3	213	Kiğı Kazası
358	348	837	984	121	87	70647	84	1518	Yekûn
						03 1 8	49	140	Erzincan
						3480	17	74	Kemah Kazası
						3568		172	Refahiye Kazası
						1678		61	Köprüçay Kazası
						1864		77	Pülümür Kazası
						20908	66	525	Yekûn
						1605	2	75	Bayezid Kazası
						731		96	Diyadin Kazası
						1449		67	Karakilise Kazası
24	26					2768	4	130	Eleşkird Kazası
						1550		91	Tutak Kazası
24	26	.				9103	6	459	Yekûn
382	374	837	984	121	94	100658	106	2501	Ceman Yekûn

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Tunç AĞAVER
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum -1972
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	Orta Öğretim Projesi
Çalıştığı Kurumlar	MEB
İletişim	
E-Posta Adresi	: tagaver25@hotmail.com
Tarih	: 03.09.2010